METODA ALCĂTUIRII UNEI LUCRĂRI ŞTIINŢIFICE

Cursul de ştiinţe auxiliare nu se limitează numai la prezentarea unor noţiuni generale referitoare la câte una din aceste discipline. El trebuie să ofere datele necesare, pentru ca studentul să poată alcătui lucrări de seminar, comunicări, articole, să colaboreze la publicarea unor ediţii de documente, manuscrise etc. Însuşirea metodei şi tehnicii de elaborare a unei lucrări are o importanţă deosebită în formarea multilaterală a istoricului, documentaristului şi bibliologului. De felul cum studentul va stăpâni aceste lucruri, va depinde materializarea efortului său depus la cursuri şi seminarii pe parcursul facultăţii, concretizându-se astfel în articole, studii şi lucrări postuniversitare.

Facultatea trebuie să contribuie la formarea unei concepţii şi a unei metode de lucru, trebuie să ducă la însuşirea tehnicii de cercetare şi de studiu de către studenţi. În acelaşi timp pe parcursul seminariilor şi cursurilor studentul este orientat în bibliografia fundamentală a diferitelor discipline. Fiecare ştiinţă îşi are propriile sale metode de cercetare şi de lucru, izvorâte din experienţa cercetărilor şi din specificul ştiinţei respective.

Metoda practică de lucru, altfel spus tehnica de lucru constituie de fapt stilul de muncă, modalitatea de a aduna, de a selecta şi apoi de a redacta o lucrare. Fazele prin care trebuie să treacă pentru a realiza în final un studiu, sunt obligatorii pentru toţi cercetătorii.

Activităţii universitare îi sunt proprii lucrările de seminar, comunicările de la cercurile ştiinţifice (universitare, naţionale), lucrări de diplomă, articole, recenzii, studii în revistele de specialitate.

După ceea ce conţin, aceste lucrări pot fi şi trebuie să fie mai ales lucrări de interpretare, publicarea de diverse categorii de izvoare, de prezentare a altor opere, instrumente de lucru.

Lucrările pe care le efectuează studenţii în mod curent sunt acelea de seminar. Acestea trebuie să reflecte orientarea studentului în bibliografia generală, cât şi în cea specială a temei pe care şi-a propus-o, precum şi capacitatea lui de selecţie a materialelor adunate, modul în care şi-a conceput subiectul ales, cunoaşterea tehnicii de redactare. Redactarea trebuie să fie concisă, sobră, iar cât priveşte întinderea lucrării aceasta trebuie să fie adaptată scopului pe care şi l-a propus şi locului unde este prezentată lucrarea, lăsându-se timp şi la eventualele discuţii.

Lucrările de seminar, în general trebuie să cuprindă următoarele părţi: introducerea, tratarea propriu-zisă, concluziile, aparat critic, bibliografie şi, dacă este cazul, anexe: grafice, planşe, fotografii, diapozitive, hărţi etc.

Aceste elemente constituie părţi componente ale lucrării de diplomă, dar fiecare din componente fiind mult extinse, accentul căzând pe tratare, expunere şi demonstrarea tezelor.

La cercurile ştiinţifice şi de multe ori în seminarii, se pot efectua recenzii care au scopul de a familiariza pe studenţi cu redactarea unor lucrări proprii. Recenzia este cea mai simplă lucrare ştiinţifică. Ea constă din prezentarea unei lucrări sau a unui periodic, fiind vorba de o prezentare logică, închegată de aşa manieră, încât să fie evidenţiate ideile din fiecare capitol, structura cărţii, elementele de noutate care sunt aduse în istoriografie prin lucrarea respectivă. Recenzia trebuie să cuprindă şi părerile celui care o redactează, iar analiza critică pe care o efectuează autorul, este necesar să fie concisă şi documentată.

Prima etapă a unei lucrări ştiinţifice, de orice fel ar fi ea, o constituie alegerea temei, a subiectului care trebuie cercetat.

Alegerea trebuie să fie determinată de utilitatea teoretică şi practică a studierii ei, dacă au fost rezolvate sau nu toate problemele care o compun, dacă mai există izvoare utilizate

eronat, rectificarea acestor erori, dacă au apărut surse noi.

În cazul lucrărilor de seminar general, subiectul lucrărilor poate fi un eveniment istoric, o personalitate istorică, o problemă controversată în istoriografie etc, fiind adoptat în general la sugestia conducătorului de seminar sau solicitat chiar de student, făcând parte din preocupările sale.

Lucrările de la cercurile ştiinţifice şi cele de diplomă trebuie să abordeze subiecte de mare specializare care au fost mai puţin tratate în istoriografie pentru a da posibilitate studentului să-şi aducă o contribuţie efectivă şi documentară şi din punct de vedere al interpretării.

După ce s-a ales tema urmează formularea exactă a subiectului care trebuie făcută cu mare atenţie în funcţie de posibilitatea studentului de a se informa, în funcţie de ce s-a scris până la acea dată. Conţinutul lucrării trebuie să fie în concordanţă cu titlul ei.

Remarcăm necesitatea unei cercetări continue într-un anumit domeniu. Astfel, uneori, lucrările de seminar general sau seminar special se pot adânci la cercurile ştiinţifice şi apoi dezvolta într-o lucrare de diplomă.

Odată subiectul formulat, urmează depistarea şi lectura critică a principalelor lucrări din tema aleasă, culegerea de material informativ începând cu cercetarea principalelor lucrări de sinteză pentru orientarea în problemă şi pentru a găsi puncte de plecare. Se studiază apoi şi lucrările speciale. În scurt timp se alcătuieşte o bibliografie a problemei care este bine să fie cât mai cuprinzătoare, exhaustivă dacă este cu putinţă. Criteriul de alcătuire poate fi cel cronologic sau cel alfabetic. Lista trebuie să cuprindă toate datele bibliografie precum şi locul, dacă-l ştim, unde se găsesc lucrările. Alcătuirea acestei bibliografii se realizează fie în biblioteci, la fişierul alfabetic sau tematic, fie consultând lucrări cu caracter bibliografic cum ar fi *Bibliografia istorică a României*, fie din subsolurile lucrărilor pe care le consultăm şi care cuprind referiri de acest fel, fie din alte lucrări cu caracter bibliografic. Pe lângă această bibliografie se mai poate alcătui şi o listă a fondurilor şi colecţiilor arhivistice unde ştim că s-ar putea găsi materiale care se referă la subiectul ales. Trebuie apoi consultate şi lucrările străine referitoare la istoria românească. Lista acestora se află în buletinele bibliografice, cum ar fi: *Cărţi străine în bibliotecile din România. Istorie* sau *Din sumarul periodicelor străine. Istorie.*

Bibliografiile unor personalităţi româneşti: Nicolae Bălcescu, Mihail Kogălniceanu, Nicolae Iorga, Vasile Pârvan, A. D. Xenopol, C. C. Giurescu pot cuprinde de asemenea indicaţii bibliografice utile pentru tema aleasă. Materialul bibliografic se adună pe *fişe bibliografice* (10/15 cm) de un sfert de coală. Această fişă bibliografică trebuia să conţină: numele şi prenumele autorului, titlul şi subtitlul lucrării, numele celui care prefaţează lucrarea, numele traducătorului, ediţia, volumul, locul publicării, editura, anul apariţiei, numărul de pagini, planşe, hărţi, eventual titlul colecţiei şi numărul publicaţiei din serie. Dacă avem articole sau studii se va adăuga titlul periodicului în ghilimele, localitatea, numărul volumului sau anul calendaristic, numărul, paginile între care se află articolul sau studiul. Pe această fişă se mai indică problema sau ideea pentru care poate fi folosit materialul respectiv, precum şi locul unde poate fi găsită lucrarea şi chiar cota, dacă o avem la îndemână.

Fişele se vor aşeza apoi în ordine alfabetică, uşurându-se astfel alcătuirea în final a bibliografiei lucrării.

Urmează investigarea fondurilor şi colecţiilor arhivistice aflate în Arhivele Naţionale unde se vor căuta mai ales izvoarele inedite, nepublicate.

Folosirea izvoarelor inedite, mai ales, a celor narative, cere mult discernământ şi prudenţă, critica de text constituind un moment foarte dificil în elaborarea unei lucrări.

După adunarea bibliografiei şi după depistarea izvoarelor edite şi inedite urmează lectura critică a acestora şi alcătuirea unui plan de lucru cuprinzând problemele mari. În acest plan trebuie să existe un capitol referitor la istoriografia şi la izvoarelor problemei. Pe baza acestui plan iniţial se face lectura critică a materialului. Pe parcursul documentării planul acesta va suferi modificări. În urma lecturii atente şi critice se va reţine ceea ce s-a scris despre

problema respectivă, ce s-a rezolvat şi aspectele care mai sunt încă nelămurite. Tot ce socotim necesar pentru redactarea lucrării se notează pe *fişe documentare* de format 1/4 sau 1/2. Trebuie optat pentru o variantă sau alta spre a putea fi utilizate mai uşor şi pentru a le putea sistematiza pe probleme. Se pot alcătui următoarele tipuri de fişe: a) fişa extras; b) fişa rezumat; c) fişa regest; d) fişa de trimitere; e) fişa de atenţionare; f) fişa bibliografică.

Indiferent de tipul fişei, aceasta trebuie să conţină o singură idee, problemă, pasaj etc.

Orice fişă documentară trebuie să cuprindă în stânga sus datele bibliografice: autor, titlul cărţii (titlul cărţilor sau al studiilor se prescurtează pentru a uşura redactarea fiecărei fişe. Prescurtarea se menţine pe tot parcursul fişării materialului respectiv), volum, pagină; în dreapta sau la mijlocul fişei se scrie ideea, problema, conţinutul ei. Dacă avem un periodic se mai adaugă în stânga sus anul de apariţie, numărul, ziua, luna, pagina; în cazul documentelor se notează arhiva, fondul arhivistic; dosarul, anul, fila. Pentru microfilme se notează ţara, rola şi cadrul respectiv unde se află problema. Titlurile publicaţiilor se subliniază, iar cele ale periodicelor se pun între ghilimele.

Cea mai simplă şi cea mai comodă fişă este *fişa extras*, deoarece pe ea se trec pasaje întregi, sub formă de citate între ghilimele, pentru a arăta că fragmentul respectiv aparţine altcuiva şi nu nouă. În general se extrag concluzii, afirmaţii care pot forma elemente de bază pentru discuţii.

Fişa extras se foloseşte şi în cazul izvoarelor pentru documentare, cronici, manuscrise, documente de arhivă. În acest caz fişa va conţine în stânga sus: emitentul actului, beneficiarul actului, locul, data emiterii (anul, luna, ziua), conţinutul actului care poate fi integral, rezumat sau combinat: extras cu rezumat. În dreapta sus se pune ideea sau problema pe care o conţine fişa. În partea de jos a acestei fişe extras de documente se scrie felul actului (original, copie), materialul, sigiliul etc., volumul din care a fost extras, arhiva, fondul arhivistic, dosarul, anul, fila. Pentru microfilme se pune: ţara, rola, cadrul.

Fişa rezumat este mai dificil de realizat deoarece presupune mai multă practică în problema selectării materialelor publicate precum şi a izvoarelor. Pe aceste fişe trebuie indicate paginile din lucrare sau din document care s-au rezumat.

Fişa regest cuprinde atât citate cât şi rezumate din lucrări publicate sau izvoare. Se indică pagina în dreptul citatului şi în cazul rezumatului fie în dreapta fie în stânga.

Fişele extras, rezumat şi regest alcătuiesc *fişa principală, informativă*. Se poate întâmpla ca pe parcursul lecturii una din aceste categorii de fişe să ne fie necesară şi la un alt capitol decât cel pentru care a fost făcută iniţial. În acest caz se alcătuieşte o *fişă de trimitere* care este o fişă identică (dublet) cu prima şi pe care o vom folosi unde este din nou cazul. O altă fişă care se poate efectua este *fişa de atenţionare* care se realizează atunci când se alcătuieşte bibliografia şi cercetăm în biblioteci, în lucrări bibliografice cu care ocazie observăm şi lucrări pentru alte probleme care ar putea să ne preocupă sau ne preocupă. În acest caz alcătuim acest tip de fişă care trebuie să conţină toate datele bibliografice: autorul, titlul lucrării sau al studiului etc., anexe şi apoi menţiunea pentru ce problemă ne va fi utilă. De asemenea şi pe parcursul lecturii pentru lucrarea care este pe masa de lucru, în subsoluri sau în diferite liste bibliografice, putem găsi diverse lucrări, studii sau documente pentru care se vor alcătui astfel de fişe de atenţionare. Ele se vor aduna separat în plicuri pe care se va menţiona problema generală pentru care sunt adunate fişele.

Fişa bibliografică, menţionată deja, este fişa pe care se trece fiecare lucrare sau articol în parte. Ea se realizează o dată când alcătuim bibliografia problemei şi apoi, a doua oară, când începem lectura propriu-zisă. Ea este prima fişă care se face. Şi apoi în continuare se pot alcătui fişe bibliografice ori de câte de câte ori găsim în subsoluri sau chiar în text studii, lucrări, documente, fonduri arhivistice etc., care ne lărgesc bibliografia problemei la care lucrăm.

Fişa bibliografică trebuie să cuprindă: numele şi prenumele autorului sau autorilor. Dacă este femeie se va scrie prenumele întreg. Titlul şi subtitlul se scrie aşa cum apare pe foaia de titlu a cărţii (prima pagină tipărită după copertă), volumul, locul unde a apărut lucrarea, editura,

anul de apariţie, indicaţii referitoare la formatul cărţii, numărul total de pagini, anexele - cu menţiuni speciale în legătură cu utilizarea lor în cadrul lucrării. În cazul periodicelor se mai adaugă numele acestora, localitatea, tomul, volumul, anul apariţiei, numărul paginilor între care se află studiul care ne interesează.

Fişe mai speciale se realizează şi în cazul obiectelor cu caracter etnologic, a pieselor din muzee, pentru piese aparţinând istoriei artei pentru monumente de arhitectură, pentru piese arheologice.

După ce s-au adunat fişele informative acestea se aşează în plicuri mari sau chiar în dosare plic cu titluri corespunzătoare capitolelor din lucrare, conform planului iniţial. Urmează apoi studierea materialului adunat. Se stabilesc punctele de lucru, precum şi planul definitiv al lucrării. Se analizează izvoarele referitoare la problemă, se verifică autenticitatea lor, se realizează o selecţie şi o ierarhizare a lor în funcţie de valoarea fiecărei categorii şi de ponderea pe care vrem să o acordăm fiecărei surse documentare după planul ultim, definitivat, ceea ce presupune reclasarea fişelor în alte plicuri şi alte dosare. În continuare urmează faza conceperii lucrării, faza creatoare - enunţarea tezelor lucrării respective, stabilirea legăturilor şi conexiunea faptelor istorice pe care le tratează lucrarea. Se impune o judecată cât mai obiectivă a evenimentelor. Conform planului se va redacta fiecare capitol în parte în ordinea pe care o considerăm cea mai logică şi mai limpede. Lucrarea trebuie să cuprindă: introducere, cuprins şi încheiere, precum şi aparatul critic: note, bibliografia, anexele (ilustraţii, planşe, documente, indice de nume, locuri etc.).

Organizarea materialului - reclamă interpretarea faptelor în procesualitatea evenimentelor în toată complexitatea lor. Aceasta presupune stabilirea articulaţiilor şi corelaţiilor diferitelor evenimente utilizând deopotrivă *analiza şi sinteza*. Este etapa creaţiei propriu-zise, enunţarea tezelor fundamentale ale lucrării ştiinţifice. Operaţia intelectuală în sine se bazează pe o tehnică de combinare: clasificarea fişelor documentare, potrivit planului stabilit, care reclamă acurateţe, acribie, spirit de ordine, exactitate. Acum este momentul de a se manifesta cercetătorul prin: stabilirea tuturor legăturilor, conexiunea faptelor istorice în cadrul procesului, dimensiunile acestuia, raporturile cauză-efect, obiectivismul şi subiectivismul manifestate, judecata de valoare asupra evenimentelor şi proceselor.

Planul schematic anterior şi ipotezele de lucru sunt definitivate în vederea redactării finale. Acum trebuie să avem în vedere economia lucrării, destinaţia finală (comunicare orală, tipărire), caracterul ei etc.

Introducerea se realizează în general la sfârşitul muncii de redactare. În cadrul ei se va scoate în evidenţă importanţa temei alese, istoriografia problemei, izvoarele folosite, lucrurile noi pe care le aducem, elementele care caracterizează lucrarea, metodologia folosită. Se mai pot menţiona dificultăţile menţionate, precum şi mulţumirile pe care le aduce autorul celor care l-au ajutat în realizarea lucrării.

Cuprinsul constituie partea cea mai importantă a unei lucrări. Aici se obiectivează actul de creaţie al cercetătorului, aici se vor prezenta lucrurile noi care le aduce lucrarea, nu numai sub aspectul unei descoperiri de excepţie dar şi prin noua abordare a temei sau printr-o nouă aşezare a surselor sau o nouă viziune pe care intenţionează să o dea problemei. Toate afirmaţiile trebuie argumentate pe baza izvoarelor sau pe cercetările înaintaşilor. Toate acestea trebuie indicate în aparatul critic al lucrării. Orice reproduceri integrale din lucrări sau izvoare se fac folosite ghilimelele.

Autorul trebuie să fie atent la unitatea textului, la prezentarea cât mai logică şi mai închegată a ideilor, elemente care sporesc valoarea lucrării respective.

Stilul trebuie să fie ales, ştiinţific, sobru, clar şi concis, eliminându-se pe cât posibil expresiile bombastice şi frazele exagerat de lungi care dăunează claritătii şi calităţii lucrării.

Concluziile constituie partea finală a lucrării. Aici trebuie să se rezume rezultatele la care

a ajuns cercetătorul, importanţa lor în cadrul istoriografiei problemei tratate, precum şi perspectivele pe care le deschide cercetarea sa.

După redactarea ,,la prima mână… cum se spune, după un timp, necesar pentru detaşarea autorului de problemă, lucrarea se va finisa, dându-i-se forma definitivă.

Aparatul ştiinţific sau *critic* constituie o parte integrantă din lucrare. Acesta poate fi ataşat la sfârşitul fiecărui capitol, la sfârşitul lucrării sau în subsolurile fiecărei pagini. El cuprinde trimiterea exactă la lucrările şi la izvoarele folosite şi o garanţie ştiinţifică a lucrării. Tot în note se mai pot da o serie de indicaţii bibliografice, se pot reproduce fragmente din diferite documente, se pot face diferite completări care în text ar strica fluenţa expunerii. Pentru trimiteri se foloseşte sistemul de numerotare de la 1 la n, pe fiecare pagină, capitol sau lucrare în întregime.

Trimiterea la sursă trebuie să cuprindă: prenumele şi numele autorului, titlul, ediţia, volumul, locul de apariţie, editura, anul apariţiei, pagina; la periodice se adaugă numele periodicului, locul de apariţie (mai ales pentru cele mai puţin cunoscute), anul de apariţie, anul calendaristic, numărul, ziua şi luna, pagina. Dacă sunt documente se va specifica arhiva unde se află, fondul, pachetul, fila; dacă e manuscris se va specifica autorul (dacă e cunoscut), titlul, locul unde se păstrează, fondul, numărul manuscrisului, fila. În cazul în care avem obiecte de muzeu trebuie să se menţioneze instituţia care păstrează obiectul, colecţia, numărul de inventar.

Pentru simplificarea trimiterilor, în practică se foloseşte un întreg sistem de prescurtări, le indicăm mai jos pe cele mai des folosite.

Op. cit., se foloseşte când trebuie să citäm o singură lucrare a unui autor. Prima oară trimiterea se face în întregime, aşa cum am arătat mai sus. A doua oară folosind acest *opus citatus* (opera citată) prescurtat în op. cit., cu subliniere.

Ibidem se întrebuinţează când avem trimitere succesivă la acelaşi autor şi aceeaşi lucrare. Poate fi aceeaşi pagină dar dacă este alta se indică exact pagina. Dacă între prima trimitere şi următoarea s-a intercalat o altă notă, menţiunea *ibidem* nu mai este valabilă.

Idem se foloseşte în cazul autorului care are mai multe lucrări şi pentru a evita repetarea numelui se foloseşte acest termen, urmând a scrie doar titlurile lucrărilor sau articolelor.

Cf (*confero*) se foloseşte pentru a indica o comparaţie între paragrafe diferite de izvoare, între puncte de vedere diferite sau asemănătoare.

*Apud (*la) se întrebuinţează când în text folosim un citat dintr-o lucrare sau un izvor istoric pe care nu l-am citit direct ci l-am preluat din altă lucrare pe care o menţionäm în subsol.

În aparatul critic se abreviază titlurile unor publicaţii, a unor periodice precum şi a unor lucrări, a unor colecţii de documente, repertorii etc. În acest caz în lucrare trebuie să existe o listă a acestor abrevieri care să constituie cheia descifrării trimiterilor. Lista abrevierilor se aşează fie înaintea introducerii, fie înaintea listei bibliografice, în ea sunt incluse toate izvoarele şi lucrările folosite de autor. Bibliografia poate fi aşezată la sfârşitul fiecărui capitol sau la sfârşitul lucrării. Oriunde s-ar afla, ea trebuie să respecte o anumită ordine: *lucrări teoretice,* izvoare, lucrări generale, lucrări speciale, periodice. Fiecare la rândul lor pot fi prezentate în ordine cronologică sau alfabetică. Criteriul alfabetic este cel mai folosit.

Anexele lucrării pot cuprinde: izvoare inedite reproduse integral sau parţial, hărţi, grafice, liste cronologice, ilustraţii, desene. Dacă lucrarea are mai multe ilustraţii este necesar să se alcătuiască o listă a acestora.

Unele lucrări, mai ales volumele de documente, trebuie să conţină şi un *indice*. Acesta poate fi: general, onomastic, tematic, toponimic, de titluri etc. Indicele cuprinde toate numirile în ordine alfabetică şi pagina la care se găseşte, sau numărul de ordine dacă este document. Indicele se întocmeşte după ce lucrarea a fost tipărită în pagini sau dactilografiată dacă este vorba de lucrarea de diplomă. Unele lucrări, mai ales colecţiile de documente, pot conţine şi un *glosar* de termeni rari, vechi sau în limbi străine. Acesta este ordonat după criteriul alfabetic.

Tabla de materii sau cuprinsul încheie lucrarea. Ea trebuie să cuprindă titlul fiecărui capitol cu paginile între care se află, anexele sunt şi ele cuprinse aici. Şi tabla de materii se alcătuieşte la sfârşitul lucrării sau în pagini tipărite.

După redactarea lucrării şi mai ales după dactilografierea ei autorul trebuie să facă o revizuire a ei, atât din punct de vedere stilistic, cât şi al conţinutului ştiinţific; se verifică aparatul critic, numele proprii, denumirile localităţilor, se uniformizează trimiterile şi prescurtările.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

ADĂNILOAIE, NICHITA. *Tehnica elaborării unei lucrări ştiinţifice de istorie*, în ,,Studii şi articole de istorie…, XXI, 1973, p. 69-76.

EDROIU, NICOLAE. *Introducere în istorie şi ştiinţele auxiliare ale istoriei*, Univ. ,,Babeş-Bolyai…, Cluj-Napoca, 1977, p. 216-221.

MACIU, VASILE. *Metode de cercetare în istorie*, în: ,,Forum…, 2, 1970, p. 31-42.

SACERDOŢEANU, AURELIAN. *Îndrumări în cercetări istorice,* Bucureşti, 1943.

SACERDOŢEANU, AURELIAN, *Metoda alcătuirii unui studiu de istorie*, în: RA. IX, 1967, nr. 1, p. 21-34.

EPIGRAFIA

Epigrafia este ştiinţa auxiliară a istoriei care se ocupă cu studiul (descifrarea şi interpretarea) inscripţiilor pe materiale dure: piatră, metal (plumb, bronz, aur, argint), oase, sidef, fildeş, lemn, piele, muşama, argilă, tencuială, sticlă, geme, camee, sigilii, inele (inscripţia de pe veriga inelelor), ponduri (greutăţi) şi chiar pe stânci (cum este, de exemplu, inscripţia lui Darius de la Behistun - localitate aflată azi în Iran), în limbile vorbite odinioară sau mai recente. Ea nu-şi limitează cercetarea numai la opere cu caracter solemn, cu conţinut juridic, religios, funerar, arhitectonic, ci studiază numeroase produse şi înscrisuri cum ar fi: cuvinte, litere izolate, semnături, nume proprii, formule, mărci de fabrică (oficina), nume de unităţi militare, scrierile trasate de mână pe monumente (grafitti). Apographele (copiile de inscripţii din manuscrise vechi) intră şi ele în sfera atenţiei acestei ştiinţe, precum şi în alcătuirea corpusurilor epigrafice.

,,În mod curent se înţelege prin epigrafie acea ramură a cercetărilor istorice al cărei obiect în constituie studiul inscripţiilor greceşti şi latine…. În realitate, accepţia termenului este mai largă şi la ora actuală se vorbeşte de o epigrafie egipteană, sumeriană, hittită, etruscă, punică, miceniană etc.

Sunt socotite inscripţii tot ceea ce este scris prin procedee ca: săpat, desenat, pictat, incizat, brodat sau cusut.

Inscripţia este un document primar şi un martor direct la evenimente. Ne parvine fără intermediar, spre deosebire de operele istorice ale antichităţii transmise prin manuscrise recopiate de-a lungul secolelor. Prin permanentele descoperiri de inscripţii, epigrafia împrospătează neîncetat câmpul de cercetare istorică.

Epigrafele ,,reprezintă cele mai elocvente şi obiective documente /.../ nu numai prin faptul că relativ numeroaselor inscripţii variate constituie unicate, piese exclusive, singulare, de caracter general sau local, dar şi fiindcă înscrisurile, oricât de scurte şi ,,laconice… ar fi sau ar părea să fie, ,,vorbesc… despre autorii şi mediul lor social-economic într-un mod mult mai circumstanţial, explicit, şi mai direct decât alte izvoare, evident mai mult decât cele nescrise…. Scopul inscripţiei este acela ca anumite fapte care au fost socotite importante să fie făcute cunoscute atât contemporanilor, cât şi celor care vor urma.

Numele acestei discipline auxiliare a istoriei provine de la cuvintele greceşti *epi* = deasupra, pe; *grapho* = a scrie, a grava, a desena; *graphein* = scriere.

Istoria epigrafiei este foarte veche. Chiar Herodot (484-428 î.Hr.) a folosit inscripţiile templelor ca izvoare istorice pentru alcătuirea operei sale. El a fost urmat de cercetarea izvoarelor epigrafice şi arheologice de o serie de istorici greci şi romani.

În perioada medievală preocupările au continuat, remarcându-se în secolul al XVI-lea Conrad Peutinger (1465-1547) şi Martin Smet. Aceştia nu au depăşit faza recunoaşterii inscripţiilor ca izvor istoric şi folosirea lor ca atare.

Ca ştiinţă auxiliară a istoriei, epigrafia s-a constituit abia la începutul secolului al XIX-lea. August Boekh (1785-1867) şi Th. Mommsen (1817-1903) sunt consideraţi fondatorii ei. Încă din anul 1827, în studiile sale, A. Boekh arăta scopul şi necesitatea publicării corpusurilor de inscripţii greceşti. Tot el a definit epigrafia drept ,,arta monumentelor literare care sunt scrise pe material durabil ca lemnul sau piatra….

De remarcat că la iniţiativa lui August Boekh, Th. Mommsen şi Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff s-a început adunarea, studierea şi publicarea inscripţiilor antice. Astfel, din anul 1828 au început să apară volumele *Corpus Inscriptionum Graecarum,* înlocuit foarte curând cu colecţia *Inscriptiones graecae*. (Editate de Academia din Berlin).

Încă din 1847, eruditul istoric german Th. Mommsen a iniţiat, mai întâi sub formă de proiect, o lucrare istorică monumentală: *Corpus Inscriptionum Latinarum.* După un deceniu de demersuri stăruitoare, Academia din Berlin a acceptat acest Corpus de izvoare şi el va fi realizat şi editat de savantul german după câteva decenii de muncă asiduă. În cadrul sferei sale de cercetare s-a situat şi teritoriul Daciei romane, mai exact Transilvania, fiind preocupat mai întâi să cerceteze lucrările de specialitate, publicaţiile şi colecţiile de texte epigrafice transilvănene. După această etapă Mommsen a fost interesat să cunoască la faţa locului - de visu - inscripţiile latine din Transilvania, pregătindu-şi cu minuţiozitate (timp de 2 luni) călătoria sa în Transilvania. În acest scop a consultat pentru a doua oară lucrarea lui I. F. Neigebaur, *Alterthümer und Inscripten in Siebenbürgen,* - 1848. Apoi şi-a întocmit fişe şi note care să-l ajute la verificarea la faţa locului (in situ) a inscripţiilor romane publicate de Neigebaur.

S-a interesat la Berlin şi Viena şi despre alţi cercetători transilvăneni cu care putea colabora când va ajunge la faţa locului şi i-a fost recomandat G. D. Teutsch, cunoscut în cercurile ştiinţifice germane din perioada când îşi făcea studiile la Berlin (1837-1839). Cu acest mare istoric transilvănean Th. Mommsen a întreţinut timp de 10 ani (1856-1866) o interesantă corespondenţă ştiinţifică. Tot prin intermediul său va intra în contact cu o serie de arheologi, istorici, colecţionari şi anticari din Transilvania (arheologul Michael Johann Ackner, colecţionarii Adam Varádi, Fr. Müller, Albert Bielts, Ludwig Reisenberger, Timotei Cipariu şi alţii).

Din corespondenţa Mommsen - Tetsch rezultă întreaga activitate ştiinţifică desfăşurată de istoricul german în Transilvania. La 23 septembrie 1859 a sosit la Cluj unde în câteva zile a cercetat cu multă atenţie toate textele epigrafice din colecţia J. Kémeny. De la Cluj a mers la castrul roman de lângă localitatea Ilişua (situată pe Someşul Mare). De aici a călătorit mai departe la Turda, comuna Luncani - Aiud, Blaj, Zlatna, Abrud, Roşia-Montana, Alba Iulia, Sibiu, Orăştie, Valea Haţegului, Deva, Micia (Veţel), Mintia şi Zam.

Desigur, întâlnirea cea mai importantă s-a petrecut la Sibiu unde îl aşteptau Teutsch şi alţi colaboratori ai acestuia şi unde a avut ocazia să vadă cea mai importantă colecţie transilvăneană de materiale arheologice a lui M. J. Acknner - piesele din Muzeul Brukenthal (monede, camee, pietre antice). De la Sibiu, a poposit câteva zile în comitatul Hunedoara, deosebit de bogat în vestigii antice şi unde a găsit pe teren inscripţiile latine care-l interesau şi pe care le-a descifrat. După părăsirea Transilvaniei, Th. Mommsen a continuat să corespondeze cu Teutsch şi cu alţi colecţionari, pentru identificarea unor localităţi transilvănene cu denumiri latine, sau alte piese. Astfel, în urma acestei colaborări a savantului german cu cercetătorii transilvăneni, Transilvania a fost cuprinsă în această operă fundamentală pentru istoria Imperiului Roman - *Corpus Inscriptionum Latinarum*, vol. III, Berlin, 1862.

După contribuţia lui August Boekh şi Th. Mommsen, epigrafia s-a dezvoltat în toate ramurile sale. În foarte multe ţări europene a început o adevărată campanie publicitară a corpusurilor inscripţiilor antice (greceşti şi romane). Aceste mari colecţii au oferit material de cercetare pentru apariţia altor lucrări de interpretare. Astfel, în 1885 apăreau la Paris lucrările lui Solomon Reinach: *Traité d'épigraphie grecque* şi René Cahnat: *Cours d'épigraphie latine.* Acestea au pus bazele teoretice şi ştiinţifice ale epigrafiei.

În perioada interbelică şi după al doilea război mondial cercetările din domeniul epigrafiei s-au identificat atât prin publicarea de noi inscripţii, cât şi prin editarea a numeroase studii de teorie a acestei ştiinţe. Congresele internaţionale de la Paris, Viena, Cambridge, München au fost locul unor dezbateri importante ale problemelor de epigrafie. La Paris apare o publicaţie specializată: ,,Année Epigraphique".

Vestigiile romane din Dacia descoperite de-a lungul timpului în localităţile provinciei imperiale romane au stârnit interesul istoricilor români şi străini încă din perioada medievală. Astfel, primele preocupări epigrafice s-au semnalat pe teritoriul românesc din secolul al XVI-lea prin activitatea lui Ioan Mezerzius care a realizat prima culegere de inscripţii din Dacia.

În secolul al XVII-lea, Miron Costin (1633-1691) a fost primul care a menţionat în operele sale vestigii arheologice şi monumente epigrafice, fiind primul istoric care ne-a lăsat ştiri cu caracter epigrafic, folosind el însuşi inscripţiile ca izvor istoric. Drumul deschis de acesta a fost continuat de fiul său Nicolae Costin (1660-1712), de Dimitrie Cantemir (1673-1723) şi mai ales de stolnicul Constantin Cantacuzino (1640-1716). Acesta din urmă a fost atras în mod deosebit de izvoarele arheologice şi epigrafice. De multe ori, în lucrările sale, a făcut referiri la ,,pietrele scrise epigramate….

Primele preocupări cu caracter ştiinţific în domeniul epigrafiei pe teritoriul românesc le datorăm unor călători străini din secolele XVI-XVIII care au transcris o serie de inscripţii antice şi medievale. Menţionăm dintre aceştia pe: Jacques Bongars, Georg Dousa, William Paget, Verancsics, Pičre Lescalopier, Stephanus Zamosius (Szamosközy), Bartholomeo Bassetti, Marco Bandini, Martin Opitz, inginerul topograf Massigli, secretarul lui Constantin Brâncoveanu - Anton Maria del Chiaro şi alţii. În secolul al XVII-lea s-a început citirea şi copierea pisaniilor de la mănăstiri şi a unor piese tombale de către călugării cărturari, din rândul cărora s-a remarcat mitropolitul Dosoftei al Moldovei.

În secolul următor în Ţara Românească s-a alcătuit lucrarea intitulată *Cronologia tabelarae* (autorul neidentificat) care-şi propune să realizeze o bază cronologică sigură a Ţării Româneşti, sprijinindu-se pe o anchetă mai largă în domeniul inscripţiilor şi al hrisoavelor de pe teritoriul respectiv. Lucrarea, deosebit de valoroasă, este apreciată de epigrafişti drept ,,prima încercare largă şi sistematică de folosire a inscripţiilor medievale româneşti pentru întocmirea unei cronologii a istoriei naţionale….

În secolul al XIX-lea s-au făcut progrese remarcabile. Acum s-au desfăşurat o serie de periegheze pentru a se depista inscripţii antice şi medievale pe teritoriul românesc, una dintre sarcinile perioadei constituind-o strângerea inscripţiilor şi a altor înscrisuri cu caracter religios, pentru a se putea realiza istoria celor mai importante monumente.

Exegeza inscripţiilor a făcut progrese deosebite către sfârşitul secolului XIX şi începutul celui următor. O contribuţie remarcabilă şi-au adus-o: episcopul Melchisedec (1823-1892), Grigore Tocilescu (1850-1909), Ioan Bogdan (1864-1919), Vasile Pârvan (1882-1927), Nicolae Iorga (1871-1940); mai apoi s-au remarcat Grigore Florescu (1892-1960), D. M. Pippidi (1905-1993), I. I. Russu (1911-1989), Popescu Emilian (n. 1928), ca să nu-i pomenim decât pe aceştia.

În ceea ce priveşte publicarea corpusurilor de inscripţii, trebuie menţionat colecţionarul de antichităţi Mihail Manolache Ghica, care, în 1842, avea în vedere publicarea unui corpus al inscripţiilor antice. Pe aceeaşi linie s-a situat Nicolae Bălcescu (1819-1852), George Bariţiu (1812-1893), A. T. Laurian (1810-1881). Cezar Bolliac (1813-1881), Ion Ionescu de la Brad (1813-1891), Al. Odobescu (1834-1895), Grigore Tocilescu (1850-1909). În 1904 Nicolae Iorga, văzând că Academia Română tergiversa publicarea volumelor de inscripţii, a pornit singur la alcătuirea unei culegeri: *Inscripţii din bisericile României.* Este una din cele mai valoare lucrări cuprinzând inscripţii feudale din Ţara Românească şi Moldova. La ora actuală, printre corpusurile de inscripţii deosebit de preţioase ale României, menţionăm: *Inscripţiile medievale ale României. Oraşul Bucureşti,* vol. I, (1395-1800), 1965: *Inscripţiile greceşti şi latine din sec. IV-XIII, descoperite în România,* publicate de Emilian Popescu, 1976; *Inscripţiile Daciei Romane,* vol. III, 1980; *Inscripţiile din Scythia Minor,* publicate de către D. M. Pippidi - 1983.

Epigrafia antică se ocupă cu totalitatea materialelor şi obiectelor scrise, imprimate, turnate ce s-au păstrat şi transmis integral sau parţial din vechime.

Inscripţiile epocii antice se împart în două categorii, după conţinutul lor: 1) inscripţii cu conţinut administrativ şi juridic; 2) inscripţii cu caracter diferit.

Din prima grupă fac parte legile, contractele, listele de funcţionari, de consul de preoţi etc., însemnări cronologice, cronistice, metrologice. Celei de a doua grupe îi aparţin inscripţiile de pe morminte (epitafurile), diferite dedicaţii sacre (tituli sacri) de cinstire a unor persoane (honoris causa). Există o mare categorie de inscripţii de un gen mai special: poezia funerară (s-au descoperit cca. 5000 de astfel de poeme în limba greacă). O bogată categorie de inscripţii antice o constituie acele izvoare de mare interes istoric şi care nu au un echivalent în epigrafia modernă. Este vorba de legi şi decrete, tratate de pace, tratate de alianţă, fixând chiar solda trupelor care urmau să fie trimise, arbitraje în probleme litigioase, delimitări de frontiere, tarife prin care se stabileau preţurile maximale ale nor produse etc.

Inscripţiile antice se studiază sub două aspecte: a) textul latinesc şi grecesc ca produs şi formă lingvistică şi b) piesa arheologică în sine, cu acelaşi rost politic militar, social-economic.

În epoca medievală şi modernă, un loc important îl au inscripţiile de pe morminte (epitafurile), diferite dedicaţii sacre cu caracter religios, de cinstire a unor persoane, pisaniile de la biserici şi mănăstiri, inscripţiile cu caracter religios sau artistic de pe unelte, mărcile puse pe cărămizi sau pe diferite produse meşteşugăreşti, pe diferite ţesături, inele, însemnele de pe veselă, sau alte obiecte casnice etc.

Indiferent de etapa când s-au scris şi de conţinutul lor, caracteristica dominantă este aceea că trebuie să fie foarte concise şi clare.

În epoca antică, cele mai vechi inscripţii se întâlnesc săpate în lemn ceruit, apoi în piatră şi marmură. Grecii şi romanii au scris în piatră de la dreapta la stânga, apoi s-a socotit mai potrivit să se scrie alternativ, un rând de la dreapta la stânga, următorul invers, scriere ce se numeşte *bustrophedon.* Sistemul a fost mult folosit în antichitate. Literele se aşezau fie în formă de coloană, unele sub altele, fie în formă paralelipipedică (cărămidă), fie în formă de coş, rândurile îngustându-se treptat. Dar se întâlnesc şi inscripţii pătrate sau triunghiulare (în formă de piramidă).

Deşi se scria cu litere capitale (mari, clare), lectura era dificilă deoarece se foloseau, în greaca antică şi medievală, o serie de prescurtări ale cuvintelor, precum şi accente. Treptat, prescurtările în scrierea inscripţiilor s-au generalizat în lumea romană şi au fost aceleaşi peste tot.

Printre problemele tehnice întâlnite în epigrafie menţionăm: legăturile (literele între ele) foarte variate, siglele şi abrevierile. Cuvintele nu erau scrise în întregime, scriindu-se numai prima literă (sigla) sau două sau mai multe litere de la începutul cuvântului. Accentele se foloseau pentru a înlesni o lectură corectă. În epigrafia greacă se întâlnesc trei accente: ascuţit (/), grav (\), circumflex (^); în epigrafia latină există două accente: ascuţit (/) şi circumflex (^) care arată dublarea literei.

În inscripţii, cuvintele se aşează după o anumită ordine care, o dată cunoscută, uşurează descifrarea inscripţiei. În perioada antică şi în cea medievală inscripţiile votive, religioase etc. ajung să fie formulate aproape la fel, ceea ce uşurează lectura acestora

Pentru o corectă lectură a inscripţiilor, epigrafistul trebuie să aibă în vedere timpul, limba şi caracterul scrisului, deoarece în fiecare limbă şi alfabet scrisul pe materiale dure a evoluat diferit. Tot epigrafia stabileşte şi autenticitatea, din punct de vedere grafic, a izvorului epigrafic.

Justa interpretare a izvoarelor epigrafice se află în strânsă legătură cu filologia, papirologia, paleografia şi numismatica. Un principiu important care trebuie respectat pentru o interpretare judicioasă a corpusurilor de inscripţii este acela de a respecta locul geografic unde ele au fost scrise. Corpusul epigrafic reconstituie viaţa unei regiuni, a unui oraş etc. O inscripţie izolată nu valorează nimic sau aproape nimic, ea căpătând sensul real numai în cadrul unei serii de inscripţii şi trebuind să fie încadrată într-o serie de inscripţii dintr-un anumit loc, epocă şi o anumită problemă. De aici a apărut necesitatea realizării corpusurilor de izvoare epigrafice care s-au alcătuit încă din secolul al XVI-lea. Dar publicarea cu caracter ştiinţific al acestor corpusuri, ,,restituirea…, astfel spus, a inscripţiilor a început abia în secolul al XIX-lea, prin activitatea lui Antoine-Jean Letronne. S-au distins apoi savanţii: germanul Dittenberger, austriacul Adolf Wilhelm, francezul Morice Holleaux.

Publicarea inscripţiilor trebuie să respecte anumite reguli. Când inscripţiile se află *in situ*, sau izolate, sau întregi sau în fragmentare, se arată această situaţie. Se descrie piesa în amănunţit ţinându-se seama de forma şi natura piesei, de înălţime, lăţime şi greutate, de crăpături, spărturi şi basoreliefuri; de înălţimea, lăţimea şi adâncimea literelor. Toate aceste amănunte se dau în nota de la începutul textului numită *lemă*.

Pentru a arăta lipsa începutului textului, a sfârşitului acestuia ori în mijloc a unei litere, se folosesc anumite semne. Se completează abrevierile, se verifică corectându-se unele lecturi greşite în ediţiile anterioare, dacă acestea există.

Textul inscripţiilor se reproduce în caracterele originalului cu majuscule sau cursive. Se recomandă ca alături să se dea şi o transliteraţie, în minusculă, cu restabilirea textului şi a ortografiei. Publicarea inscripţiei pentru a fi utilă istoricilor trebuie să fie însoţită de comentariu critic.

Rezultatele obţinute în epigrafie, din punct de vedere al valorii, se situează pe planuri diferite, în funcţie de epoca istorică în care nu au fost create.

Izvorul epigrafic antic furnizează date deosebit de preţioase. Cele mai bogate relatări sunt de natură socială: istoria socială pentru unele perioade antice nu există decât în urma descifrării nenumăratelor inscripţii. Pe baza lor se poate studia istoria dreptului antic, se pot cunoaşte o serie de instituţii din cetăţile greceşti. Inscripţiile furnizează de asemenea relatări bogate privind viaţa religioasă. De multe ori epigrafia este unica sursă pentru cunoaşterea diferitelor culte indigene din Asia Mică, Siria, din Nordul Africii, Thracia, Spania, Gallia, Illiria, Noricum, precum şi pentru numeroase date referitoare la sentimentele religioase, referiri la o serie de miracole; inscripţiile cuprind uneori şi imnuri sau confesiuni cu caracter religios ale credincioşilor. Izvoarele epigrafice sunt generoase şi în ceea ce priveşte viaţa cotidiană din perioada antică. Spre exemplu, ele furnizează relatări despre viaţa din agora, celebrări de concursuri atletice, hipice, muzicale, numele câştigătorilor acestor întreceri sportive. Uneori din ele aflăm întreaga carieră a unor celebri muzicieni, a unor atleţi. Spectacolele de gladiatori şi de animale sălbatice sunt de asemenea cunoscute din inscripţii, iar din basoreliefurile lor se pot trage concluzii referitoare la tactica şi armamentul folosit, la organizare etc. Pentru reconstituirea limbii şi a vocabularului antic inscripţiile pot furniza de asemenea un bogat material de cercetare.

În epocile ulterioare, inscripţiile au de cele mai multe ori un caracter privat şi deci numai în mod indirect pot sluji la elucidarea anumitor probleme majore ale istoriei. Cele mai multe dintre ele au caracter religios (pisanii, pietre tombale, inscripţii pe cruci de lemn, de piatră, pe ţesături destinate vieţii religioase). Prea puţine au un caracter militar sau laic.

Prin urmare, prin natura lor, inscripţiile epocii feudale nu pot furniza date compatibile, în importanţă, cu cele pe care ni le înlesnesc izvoarele narative şi cele diplomatice. Dar prin caracterul obiectiv al izvoarelor epigrafice precizia lor este mai mare. Inscripţiile ne pun la îndemână în genere mai sigure decât ale altor izvoare contemporane, atât sub raport cronologic, cât şi sub acela al materialului faptic şi al detaliilor pe care le înfăţişează. Inscripţiile medievale sunt redactate mai puţin cu un scop anume, cum este cazul izvoarelor scrise, de aici rezultând veridicitatea ştirilor furnizate şi valoarea izvorului. Ele devin astfel o sursă preţioasă de informare în domeniul arheologiei şi artei medievale prin datele pe care le furnizează asupra constructorilor, meşterilor, decoratorilor şi diferiţilor lucrători în domeniul ,,artelor minore…."

De asemenea, ele furnizează informaţii preţioase privind ridicarea unor construcţii şi monumente cu caracter laic sau religios, civile sau militare, constituind uneori o sursă de neînlocuit pentru istoria locală a oraşelor, târgurilor, a unor sate chiar. De asemenea, cantitatea mare de antroponime, toponime şi hidronime pe care le conţin inscripţiile funerare, cele votive, pisaniile, pomelnicile şi grafitele reprezintă un material deosebit de valoros pentru istorici. Evenimentele de interes politic şi militar se găsesc înscrise în inscripţiile medievale, putându-se completa ştirile din izvoarele scrise (şi în epoca medievală), iar uneori izvorul epigrafic poate fi chiar singura sursă de informare şi de clasificare într-o anumită problemă.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Dicţionar de istorie veche a României (Paleolitic - sec. X), Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1976, p. 257 - 258.

EDROIU, NICOLAE, *Introducere în ştiinţele auxiliare ale istoriei,* Cluj - Napoca, Tipografia Univ. ,,Babeş - Bolyai…, 1992, p. 43 - 51.

Einguhrung in das Studium der Geschichte, herausgegeben von Walter Eckermann und Hubert Mohr, Berlin. 1966, p. 465 - 466.

GORDON, A. E. *Illustrated introduction in Latin Epigraphy,* London, 1983.

Inscripţiile antice din Dacia şi Schthia Minor, colecţie îngrijită de D. M. Pippidi şi I.I. Russu, seria prima - *Inscripţiile Daciei Romane,* vol. I adunate, însoţite de comentarii şi indice, trad. în româneşte de Ioan I, Russu, Bucureşti, E. A., 1975, Prefaţă de St. Pascu; vol. II trad. în româneşte şi comentarii de Grig. Florescu şi Constantin C. I. Russu şi alţii, Bucureşti, 1977; vol. III/2, adunate, comentarii, indice de Ioan I. Russu, Bucureşti, 1980; *Inscripţiile din Scythia Minor*, vol. I, culese, traduse, comentarii, indici, M. Pippidi, Bucureşti E. A., 1983 (seria a 2-a); vol. II, trand, comentarii de Iorgu Stoian, indici de Alex. Suceveanu, Bucureşti, E. A., 1987.

Inscripţiile medievale ale României. Oraşul Bucureşti, vol. I (1395 - 1800) de Al. Elian, C. Bălan, N. Ciucă, O. Diaconescu, Bucureşti, 1965. *Introducere.*

IORGA, NICOLAE, *Inscripţii în bisericile României,* I - II, Bucureşti, 1905 - 1908.

L'Histoire et ses méthodes, sous la direction de Charles Samaran, Bruges, 1961, p. 455 - 497.

PIPPIDI, ANDREI, *Vechi epigrafi şi anticari în Ţările Române.* În ,,Studii Clasice…, IX, 1969, p. 279 - 301.

PIPPIDI, ANDREI, *Alţi anticari şi epigrafişti români din secolul al XIX-lea; de la Kogălniceanu la Bălcescu.* În ,,Studii Clasice…, 1970, XII, p. 241 - 246.

PIPPIDI, D. M., *Inscripţiile din Scytia Minor,* Bucureşti, 1983. *Introducere.*

POPESCU, EMILIAN, *Inscripţiile greceşti şi latine sec. IV - XVIII, descoperite în România*, Bucureşti, 1976.

SACERDOŢEANU, AURELIAN. *Curs de ştiinţe auxiliare,* dactilografiat, 1958 - 1959, p. 103 - 110.

BIBLIOLOGIA

Bibliologia, fostă ştiinţă auxiliară a istoriei dar în prezent, disciplină independentă, care se ocupă de carte şi de munca în bibliotecă. Prin bibliologie se înţelege ,,studiul metodic, ştiinţific a tot ceea ce priveşte scrisul de mână sau tipar, pe hârtie sau pe alt material, deci orice vehicul al gândirii prezentat mai adesea sub forma cărţii, de la fabricarea şi condiţiile ei materiale şi până la viaţa ei ca factor cultural, cu imensa ei influenţă asupra individului şi a societăţii…[1]. Prin urmare, obiectul acestei ştiinţe include: istoricul scrisului, suportul său, instrumentele de scris, tehnica tiparului, fabricarea, legatul şi ilustrarea cărţii, punerea ei în circulaţie, publicaţiile bibliografice, organizarea bibliotecilor, cataloagele.

Cuvintele bibliologie şi bibliotecă îşi au originea în limba greacă veche: *biblon* = carte; *logos* = vorbire, tratare; théké = dulap, loc de păstrare a cărţilor. Deci bibliotecă înseamnă loc de păstrare a cărţii. Spre sfârşitul Evului Mediu, în concepţia umanistă biblioteca reprezenta triada: loc, dulap, cărţi[2]; ea era un muzeu de carte, un depozit de valori spirituale.

Ca deţinător a tezaurului de cunoştinţe şi ca centre de difuzare ale acestora, bibliotecile sunt verigi ale culturii în oricare timp şi societate.

Părţile componente ale acestei discipline sunt:

I. *Istoria cărţilor şi a bibliotecilor* de la începuturi până la epoca contemporană. Aici sunt incluse şi problemele legate de istoria scrisului, a materialului de scris, tiparul, ilustrarea cărţilor, precum şi istoricul bibliotecilor şi rolul lor în viaţa socială şi culturală a popoarelor.

II. *Bibliografia* se ocupă cu descrierea cărţilor spre a alcătui repertorii sau cataloage de cărţi.

III. *Biblioteconomia* se preocupă de organizarea, catalogarea, clasificarea şi funcţionarea bibliotecilor, inclusiv orientarea de carte, propaganda de carte, completarea şi organizarea fondului bibliotecilor, conservarea cărţilor.

IV. *Bibliotecografia* se ocupă cu descrierea bibliotecilor din punct de vedere istoric, statistic, al construcţiei, al instalaţiilor, al îngrijirii localurilor lor*.

* Domeniu care nu intră în preocupările noastre.

Bibliologia a devenit o ştiinţă în adevăratul înţeles al cuvântului la începutul secolului al XIX-lea. Tot atunci, francezul Gabriel Peignot punea în circulaţie, pentru prima oară, termenul de *bibliologie.*

Un rol deosebit de important pentru dezvoltarea studiilor bibliologice în România l-a jucat Societatea Academică Română (1867), societate devenită apoi Academia Română (1879).

În aceeaşi perioadă, când se punea bazele acestei discipline în principalele ţări europene, în Principatele Române apăreau lucrări sistematizate referitoare la tipografii, la cărţi, biblioteci, bibliografii. S-au remarcat în domeniul bibliologiei, cu toate subramurile sale, din secolul XIX şi până astăzi: Gh. Asachi, (1788 - 1869), Heliade Rădulescu (1802 - 1872), Timotei Cipariu (1805 - 1887), George Bariţiu (1812 - 1893), B. P. Haşdeu (1838 - 1907), Aug. Treboniu Laurian (1810 - 1881), Ioan Bianu (1856 - 1935), Nerva Hodoş (1869 - 1913), Ilarie Chendi (1838 - 1913), Al. Sadi - Ionescu (1873 - 1926), Oct. Schiau, Corneliu Dima - Drăgan (1936 - 1986), Barbu Teodorescu, Nicolae Georgescu Tistu (1894 - 1972), Dan Simonescu (1902 - 1992), Gabriel Strempel (n. 1926).

Biblioteca Academiei a polarizat în jurul său importante personalităţi ale biblioteconomiei româneşti fiind nu numai ,,loc de depozitare a cărţilor… ci şi un important for ştiinţific şi cultural naţional, rol ce îl joacă şi în prezent.

Bibliologia, în înţelesul de disciplină care înglobează şi sistematizează toate cunoştinţele referitoare la carte, a constituit obiectul unor congrese internaţionale încă de la sfârşitul secolului al XIX-lea.

În 1895 s-a organizat prima Conferinţă internaţională de bibliografie la Bruxelles. Cu această ocazie s-a hotărât crearea unui Repertoriu Bibliografic Universal şi s-a fondat Institutul Internaţional de Bibliografie cu sediul la Bruxelles, care funcţionează şi astăzi, cu scopul de a realiza repertoriul menţionat. Planul era şi mai vast: crearea unui muzeu al cărţii şi al materialelor documentare, crearea unei Uniuni a asociaţiilor internaţionale, crearea la Palatul mondial din Bruxelles a unei Cetăţi intelectuale internaţionale.

În cadrul centrului de la Bruxelles un rol, deosebit l-a jucat Paul Otlet, căruia i-a revenit şi meritul de a califica disciplinele care se ocupau cu studiul cărţii drept ,,ştiinţe bibliologice….

După înfiinţarea Societăţii Naţiunilor (1919) s-a creat pe lângă ea o Comisie internaţională de Cooperaţie Intelectuală (1922) căreia i s-a adăugat ca organ de colaborare tehnică un Institut de Cooperaţie Intelectuală. Geneva, Paris şi Bruxelles au devenit de la începutul secolului XX până astăzi principalele centre cu preocupări bibliologice ale Europei.

Printre membrii Comisiei create în 1922 la Geneva se aflau oameni de înaltă cultură, filozofi, savanţi: H. Bergson. A. Einstein, H. Lorentz, Marie Curie, precum şi tehnicieni în probleme de bibliotecă precum Marcel Godet.

În a doua jumătate a secolului nostru, bibliologia şi ramurile ei au înregistrat progrese deosebite odată cu creşterea uriaşă a volumului de informaţie, recurgându-se şi în cadrul acestei ştiinţe la cele mai moderne metode de lucru cu cartea. ca disciplină de învăţământ, bibliologia a fost introdusă mai întâi la École des Chartes, apoi la Universitatea din Göttingen, preluată ulterior de celelalte mari centre universitare europene.

În România primul curs de bibliologie s-a predat la Universitatea din Cluj în 1932, curs susţinut de renumitul bibliolog Ioachim Crăciun[3].

I. Istoria cărţii şi a bibliotecilor

Această parte componentă a bibliologiei, începe cu istoria scrisului. Scrierea, una din marile invenţii ale omenirii, constă din reprezentarea prin semne convenţionale a gândirii umane[1]. Scrisul a apărut treptat, în mai multe focare de civilizaţie, sub forme variate în timp şi în spaţiu, ca urmare a necesităţii de comunicare între grupurile umane.

De-a lungul timpului scrierea a trecut prin trei mari stadii de dezvoltare:

1. Scrierea sintetică (ideogramatică)
2. Scrierea analitică (de cuvinte)
3. Scrierea fonetică (alfabetică)

1. *Scrierea sintetică (ideogramatică)* redă prin simbol o idee, un obiect sau un gând, sensul acestora.

Primele manifestări ale unui limbaj concretizat l-au constituit picturile rupestre din paleolitic ale căror imagini sunt pline de conţinut magic. Este vorba de amprentele mâinilor, de semne geometrice, cercuri, discuri solare, spirale, meandre, crăbii chiar, de diferite animale, toate pictate sau scrijelite pe pereţii peşterilor sau în piatră - pietroglifele. Treptat, aceste imagini devin tot mai schematizate, tinzând către simboluri, către semne.

Inscripţii ideografice se mai pot găsi şi în zilele noastre la aborigenii din America de Nord, la eschimoşi, la unele comunităţi din Oceania şi din Africa.

Gesticulaţia însoţită de diverse zgomote şi semnale (prin fum, prin foc), de mesaje prin obiecte semnificative şi simbolice, sunt considerate încercări de a crea limbaje convenţionale şi aparţin acestei prime etape a scrierii.

Un loc aparte îl ocupă sistemele scrierii prin intermediul nodurilor (Quippu). Quippus-ul incaşilor era compus dintr-o sfoară principală de care de înnodau alte sfori mai subţiri, de lungimi şi culori diferite. Acestea se legau între ele sau aveau noduri de-a lungul lor, realizându-se un anumit număr de combinaţii către care serveau la transmiterea mesajelor şi la anumite calcule. Această scriere nu a fost încă descifrată[2].

În aceeaşi ordine de idei merită a fi menţionat şi sistemul vampun[3] ale indigenilor din America de Nord. Acestea erau alcătuite din sfori pe care se înşirau mici discuri din scoici colorate. Culorile aveau un sens precis: roşu însemna război, alb - pace, noroc, negru - duşmănie, pericol.

Un pas înainte s-a făcut şi când s-a început înşirarea de imagini, schematizându-se semnele şi personajele şi sugerându-se desfăşurarea unui eveniment.

Trecerea la faza următoare a scrierii, la cea analitică, s-a făcut printr-una intermediară, realizată de scrierea civilizaţiilor maya şi aztecă. Acestea nu sunt descifrate în întregime, deşi limba maya este cunoscută prin transcrierile latine posterioare cuceririi Americii şi prin idiomurilor indigenilor actuali. Nu s-a putut preciza dacă este vorba de o scriere de idei, de cuvinte sau fonetică.

Din scrierea aztecă s-au păstrat mai bine conservate multe manuscrise târzii scrise pe piele de cerb, pe hârtie, pe ţesături de bumbac, cu ,,desene convenţionale şi comentarii în semne figurative ce trebuie citite, în parte fonetic[4].

2. *Scrierea analitică (de cuvinte)* notează o idee sau o silabă. Cele mai vechi scrieri din această categorie sunt cele sumeriene, egiptene şi chineze[5].

În cadrul scrierilor sumeriene un loc important îl ocupă cea cuneiformă, descifrată din secolul al XIX-lea de filosoful german Georg Grotefend şi de savantul englez Henry Rawlinson[6].

Această scriere este constituită din ,,semne…, combinaţii de pene ,,imprimate în plăci de argilă proaspătă cu vergele de lemn, terminate în triedru[7] (D). De obicei se folosea o ramură de trestie şlefuită la un capăt iar celălalt se ţinea în pumn. Lujerul de trestie astfel pregătit lăsa în lut o urmă în formă de pană sau de cui, de unde denumirea de scriere cuneiformă (în lat. *cuneus, i* = cui, pană de despicat lemne, unghi ascuţit).

După scriere, tăbliţa se ardea în cuptor asigurând textului o rezistenţă deosebită[8]. Scrierea cuneiformă a cunoscut o largă răspândire în Orient şi s-a menţinut un timp destul de mare (3500 î.Hr. - 100 î.Hr.) comparativ cu soarta altor scrieri.

Scrierea cuneiformă avea semne în special din linii orizontale, verticale şi oblice. Rotunde foarte puţine. Folosirea pentru prima oară a acestei scrieri a fost atribuită sumerienilor de la care au preluat-o babilonienii, asirienii şi perşii.

Scrierea egipteană reprezenta prin desene, deosebit de semnificative, obiectele pe care le desemnau cuvintele. Ea nota fie o idee, fie o silabă. Termenul de scriere hieroglifă provine de la cuvintele greceşti: *hieros* = sfânt şi *gliphein* = a grava, a sculpta.

Se disting trei tipuri descriere egipteană: a) hieroglifă, care era scrierea monumentală, cu litere săpate pe monumente; b) hieratică - de uz curent, cursivă, trasată cu calamul în cerneală roşie sau neagră, pe piele, ţesături, papirus; c) demotică - o scriere hieroglifică simplificată (în gr. demos = popor) folosită la notarea textelor administrative şi literare[9].

Scrierea egipteană a fost descifrată după 23 de ani de cercetări, în 1822, de François Champollion, prin intermediul celebrei pietre de bazalt negru, bilingvă: egipteană (hieroglifă, demotică) şi greacă descoperită în 1799 la Rosette[10](Egipt).

În 1803 François Champollion s-a ocupat de descifrarea scrierii egiptene lăsându-ne în lucrarea (rămasă neterminată). *Principii generale ale scrierii sacre egiptene.* Acesta a intuit un principiu de bază al hieroglifelor şi anume faptul că ele se citesc asemenea unui rebus şi a stabilit anumite reguli de citire: hieroglifele se citesc de la stânga la dreapta, de la dreapta la stânga sau de sus în jos.

Ca regulă generală, începutul frazei este indicat de primul desen reprezentând o persoană, un animal, sau o pasăre. Aceste fiinţe au întotdeauna capul îndreptat spre începutul

textului. Cuvintele abstracte se redau prin transformarea semnului - imagine în semn - sunet. Spre exemplu, pentru a sugera adjectivul ,,vâscos… scribul desena o crenguţă de vâsc alături de imaginea unui os. Scribul nu aşeza semnele unele după altele, ci le grupa câte două sau câte trei în scopul realizării unei estetici deosebite a textului care trebuia reprezentat.

Fr. Champollion nu numai că a descifrat scrierea egipteană (1822) dar a fost socotit şi întemeietorul unei noi ştiinţe: egiptologia.

Ca material de scris s-a folosit papirusul[11](Cyperus papyrus, o plantă ce creşte în Delta Nilului, Africa Centrală şi Malta), iar ca unealtă s-a folosit un fel de pensulă al cărei corp era făcut dintr-un beţişor de trestie ascuţit la vârf. Scribii aveau după ureche câteva astfel de pensule, iar în faţă o paletă cu două mici călimări cu cerneală neagră şi roşie. Cerneala roşie se folosea pentru a se atenţiona asupra pasajelor mai importante, obicei ce va fi preluat de romani şi perpetuat în Evul Mediu şi epoca modernă.

Scrierea chineză era constituită din mileniul II î.Hr. în liniile sale generale, după cum o dovedesc inscripţiile pe piatră, bronz şi manuscrisele de pe lamele de bambus. Avea un duct masiv. Iniţial se scria prin gravare, apoi s-a introdus cerneala şi pensula (în jurul anilor 200 î.Hr. - 100 î.Hr.) modificându-se forma caracterelor. S-a scris pe oase, pe scoici, pe piatră, lame de bambus şi pe un material inventat în China, pe hârtie.

Hârtia a fost inventată de chinezi în anii 104 - 105 d.Hr. din fire de mătase şi bambus. Abia în 610 d.Hr. prin intermediul coreenilor, secretul a ajuns la japonezi. peste alte două secole îl vor afla arabii de la care va fi transmis în Europa în jurul anului 1000[12].

Limba chineză monosilabică era foarte potrivită pentru notarea cuvânt cu cuvânt. Regulile caligrafice se respectau cu stricteţe pentru a se evita confuziile între cele 50.000 de caractere ce se puteau întrebuinţa în scriere, reduse apoi la 8000 pentru uzul curent. Fiecare caracter se înscria într-un pătrat care se aşeza în coloane, de sus în jos, din partea dreaptă.

3. *Scrierea fonetică (alfabetică)* este aceea în care fiecărui sunet îi corespunde un semn. Cele mai vechi inscripţii cu acest tip de scriere sunt cele de pe muntele Sinai (Egipt) descoperite în 1905, urmate apoi de cele feniciene.

Ebraica pătrată, numită astfel datorită formei sale, apare în secolul II î.Hr. Din secolul următor datează celebrele manuscrise pe suluri de piele de la Marea Moartă. De atunci această scriere a servit la copierea manuscriselor religioase, păstrându-se neschimbată până astăzi, deoarece când s-a creat statul Israel (1949) a devenit scriere naţională. Alfabetul ebraic conţine 22 de litere.

Scrierea arabă este una dintre cele mai răspândite scrieri fonetice, la ora actuală, după cea latină. De la început s-au dezvoltat două tipuri de scriere:

a) cufica, monumentala, unghiulară, dreaptă, trasată cu ajutorul dăltiţei în piatră;

b) naskhi, de uz curent, trasată cu calamul pe papirus, hârtie, foaie de palmier. Din ea au derivat toate scrierile arabe moderne.

Scrierea feniciană se formase definitiv în jurul anului 1200 î.Hr. atât în ceea ce priveşte sistemul de notare consonantică, cât şi în forma celor 22 de semne, trasate liniar de la stânga la dreapta. Această scriere feniciană arhaică, respectiv ordinea, numele şi forma caracterelor alfabetului său, s-a răspândit rapid, devenind baza tuturor scrierilor arabe.

Grecii au preluat această scriere şi au adaptat-o limbii lor în jurul anului 1000 î.Hr. Alfabetul grec clasic denumit şi ,,ionic… s-a constituit definitiv în jurul anului 500 î.Hr. din 24 de litere (vocale şi consoane).

Din epoca elenistică au apărut diferite feluri de scriere:

a) unciala greacă - era scrierea copiştilor, caligrafiată cu caractere rotunjite;

b) cursiva greacă - era mai simplificată şi mai rapidă, cu caractere legate între ele;

c) scrierea de cancelarie era aceea folosită de romani în Egipt;

d) minuscula greacă (sec. VIII), folosită în locul uncialei şi care a fost scrierea copiştilor bizantini.

Din alfabetul grecesc a derivat alfabetul glagolitic al slavilor, alcătuit din 40 de semne de către călugării Chiril (827 - 869) şi Metodie (815 - 855) în anul 863. Oamenii de ştiinţă au

apreciat acest alfabet drept ,,un model inegalabil în istoria marilor alfabete europene; el este rezultatul perceperii neobişnuit de fine de către autorii săi a sistemului fonetic al limbii (...) literare făurită de aceeaşi învăţaţi şi denumită slava - veche…[13]. Va fi depăşit de alfabetul chirilic, creat de discipolii celor doi călugări şi numit astfel în memoria lor[14]. Alfabetul chirilic are la bază scrierea majusculă greacă la care s-au adăugat unele litere din alfabetul glagolitic. Cuprinde 43 de slove în aceeaşi ordine ca cea din alfabetul grecesc.

Popoarele de limbă slabă care la creştinare au trecut la ortodoxism au folosit şi folosesc şi în prezent acest alfabet slav. Cele care s-au creştinat în ritul catolic au preluat limba şi alfabetul latin, mai întâi pentru oficierea slujbei religioase şi apoi pentru a o folosi în cancelariile puterii centrale.

Pentru Ţările Române, cu excepţia Transilvaniei, care a intrat sub influenţa cancelariei de limbă latină, alfabetul chirilic a fost preluat odată cu înfiinţarea mitropoliilor şi a cancelariilor domneşti şi utilizat mai bine de 900 de ani[15], dar adaptat necesităţilor fonetice unei limbi latine, respectiv limbii române.

Cu caractere chirilice s-a scris pe materiale foarte variate: piatră (pisaniile), tencuială, lemn, metal, sticlă, ţesături, tăbliţe cerate (panachide)[16], pergament, hârtie. Pentru scris s-au folosit cernelurile pe bază de substanţe vegetale extrase din frunze, fructe, scoarţă de arbori şi unele substanţe chimice: funingine amestecată cu ulei vegetal şi cu alcool (ţuică). Se întrebuinţau următoarele culori de cerneală: brună, neagră, verde, galbenă, roşie (chinovarul).

S-a scris cu pene[17] de gâscă, curcă, găină, barză. Peniţa de metal, deşi fusese utilizată încă din antichitate, s-a folosit din nou abia în secolul XIX. Printre alte unelte de scris folosite menţionăm: cuţitul, care servea la ascuţirea penei, la răzuitul greşelilor de pe pergament, pensula (când se scria cu aur lichid şi cu chinovar gros), linia, haragul şi silcea (o sulă de dimensiuni mici cu care se linia suportul de scris).

Varianta chalcidică a alfabetului grec a fost preluată de romani şi adaptată necesităţii limbii acestora în secolul VII î.e.n.

Scrierea romană era deplin constituită în secolul al III-lea î.Hr. Curând, alfabetul latin a devenit o scriere universală. Scrierea cu alfabet latin ,,cuprinde mai multe perioade, în funcţie de caracterul scrisului şi de condiţiile istorice:

1) Perioada scrierii romane (sec. VI î.Hr. - VI d.Hr.);
2) Perioada scrierilor regionale (sec. VI - IX);
3) Perioada scrierii caroligiene (sec. IX - XII);
4) Perioada scrierii gotice (sec. XII - XV);
5) Perioada scrierii umaniste (sec. XV - XVII);
6) Perioada scrierii moderne (din secolul al XVII-lea)…[18].

Romanii au folosit întâi numai majusculele, literele numite ,,capitale - romane…, iar scrierea s-a numit capitală romană sau monumentală; era utilizată pentru scrierea pe piatră şi pe metal. Pe papirus şi pe pergament s-a scris cu majuscule cursive şi cu scriere uncială şi semiuncială[19].

Scrierea uncială avea litere majuscule rotunjite, derivate din literele romane capitale.

Semiunciala era caligrafică, se caracterizează prin apropierea literelor, înclinare uşoară spre dreapta.

Scrisului cursiv îi este caracteristic legătura dintre litere, prescurtările şi dimensiunea redusă a literelor. Era o scriere continuă şi rapidă. Din această scriere a derivat minuscula diplomatică sau cursiva umaniştilor, care a dat scrierea obişnuită din zilele noastre cu alfabet latin.

În final, câteva cuvinte despre principalele suporturi grafice care s-au utilizat de-a lungul timpului. Ele ar fi următoarele[20]:

Scoarţa de copac sau miezul de lemn. Pe acesta se putea scrie fie pe lemnul crud, fie după ce a fost acoperit în prealabil cu un strat de ceară. În acest din urmă caz se scrie cu stilul, un instrument ascuţit la un capăt şi plat la celălalt; se foloseau şi tăbliţe duble, legate între ele printr-un sistem de balamale pentru care se folosea şi termenul de codex. Apoi acest termen s-a folosit şi pentru volumele (pachetele de coli) din papirus şi pergament.

Argila, preparată în maniera unei paste aşezate sub forma unei plăci. pe ele scria cu

vergele de lemn sau de trestie, terminate în triedru (D), rezistente, lăsând urme de forma unei pene sau a unui cui, de unde şi denumirea de scriere cuneiformă (lat.: *cuneus,* i = cui, pană de despicat lemne, unghi ascuţit).

Piatra, din diverse roci, pe care s-a putut scrie folosindu-se dalta.

Metalul, mai ales aurul şi argintul, dar şi bronzul şi fierul, a fost folosit ca suport grafic din epoca antică până în zilele noastre.

Papirusul a constituit unul din cele mai utilizate suporturi de scris. Papirusul creştea din abundenţă în regiunile mlăştinoase ale Deltei Nilului, încât a devenit simbolul acestei regiuni. Planta (Cyperus papyrus) are aspectul unei trestii fără frunze, înaltă de la 2 până la 4 m. La fabricarea papirusului servea numai partea îngropată a plantei, lungă de 30 - 40 cm. Acest fragment al tijei fibroase, de grosimea unui braţ, după ce era jupuit de coajă, era separat în lamele subţiri, aşezate în straturi suprapuse, orizontale şi verticale, puse la presare. Lamele aderau perfect, prin uscare se autoîncălzeau în sucul propriu, formând o reţea subţire. Aceasta, după netezire şi uscare, forma un suport de scris[21]. Uneori, pentru a i se spori rezistenţa, era consolidată cu o pânză de in. Foile de papirus de lipeau cap la cap şi formau un sul. Lungimea medie a unui sul de papirus era de 10 m, iar lăţimea de 30 cm. Papirusul a fost utilizat de egipteni pentru scriere din anul 3000 î.Hr. şi până în secolul IX d.Hr.

Fabricarea sa a fost, un ,,monopol… de stat, monopol pe care romanii, bizantinii şi arabii l-au menţinut cu stricteţe. Cel mai bun papirus era cel fabricat la Alexandria. La Roma se aflau ateliere specializate în finisarea papirusului brut.

Pergamentul se făcea din piei de animale: oi, capre, viţei, iepuri şi chiar din pieile mieilor nenăscuţi (cel mai fin pergament) după o laborioasă muncă de tabăcire. Cel mai important centru de prelucrare s-a aflat în oraşul Pergam din Asia Mică. Romanii numeau acest suport de scris *membrana* sau *charta pergamena,* în amintirea acestei cetăţi.

Când pergamentul era făcut din piele de viţel purta denumirea de *vellum.* La fel şi pentru cel făcut din piele de miel sau ied nenăscut. Vellum-ul era un pergament foarte fin, de foarte bună calitate dar foarte scump. Termenul există şi astăzi: hârtie velină.

După sacrificarea animalului şi jupuirea pielii urma spălarea şi introducerea acesteia în apă de var. În obţinerea unui pergament de bună calitate era important ca pielea să fie ţinută un timp mai îndelungat în soluţia de tăbăcit. urma apoi întinderea pe o ramă de lemn pentru a se usca şi pentru a se finisa suprafaţa de scriere. Această operaţie a variat de la perioadă la perioadă, folosindu-se: piatra ponce sub formă de pudră sau pastă, săruri de aluminiu, cantităţi mici de taniu, vegetale, pastă de var, albuş de ou amestecat cu făină sau cu var stins.

În urma prelucrării se putea scrie pe ambele feţe. O reţeta specială avea pergamentul transparent utilizat ca material decorativ, suport pentru miniaturi şi ca material de îmbrăcat cărţile.

Pergamentul putea fi şi reutilizat în urma răzuirii textului vechi. Pergamentul rescris se numeşte *palimpsest* sau *rescript*; la el se pot citi ambele texte folosindu-se tehnicile moderne de descifrare a scrierii.

Hârtia constituie suportul de scriere cu cea mai îndelungată şi largă folosire. Acest material a fost preparat prima dată în China, în anii 104 - 105 d.Hr. După aceea, tehnica de fabricare a hârtiei s-a răspândit în Japonia (600 d.Hr.). În sec. VIII arabii preiau secretul fabricării şi-l răspândesc în Europa islamică, în secolele următoare. În sec. XII Spania şi Italia fabricau hârtie. Din secolul al XII-lea meşteşugul s-a răspândit în toată Europa continentală şi în Anglia.

Hârtia se produce din diferite tipuri de fibre încleiate în formă de coli (frunze de dud, in, cânepă, bumbac, cârpe recuperate). Până în secolul al XVII-lea, tehnica de preparare era aceea manuală, singurul utilaj era moara de măcinat fibrele (mori de hârtie).

În cadrul tehnicii de preparare se efectuau operaţiunile: procurarea fibrelor, spălarea, defibrarea cârpelor cu apă până la obţinerea unei paste omogene, turnarea acesteia pe o sită de pânză întinsă pe o ramă, introducerea colii într-o soluţie de amidon sau gelatină, uscarea pe sârmă prin atârnare cu cleşti, netezirea colilor.

Din secolul al XVII-lea s-au aplicat tehnologiile moderne: maşina de produs hârtie,

încleierea pe bază de alaun, înlocuirea cârpelor cu pasta de lemn măcinat. Transparenţa hârtiei s-a obţinut prin prelungirea timpului de măcinare până la dezintegrarea completă a fibrelor celulozice şi obţinerea unei paste gelatinoase. S-a putut realiza astfel hârtia pergament, pergamentul vegetal şi hârtia de calc.

Pentru scrierea pe aceşti suporţi grafici s-au folosit diferite materiale colorate, dintre care cele mai importante sunt cernelurile, clasificate după:

1. Durabilitatea în timp: a) cerneluri stabile care posedă o bună rezistenţă faţă de factorii de mediu şi un caracter neutru în raport cu suportul grafic pe care sunt aplicate; b) cernelurile instabile care au suferit în timp modificări ale culorii sau determină modificări asupra suportului grafic.

2. Culoare: a) cerneluri negre care au ca pigment de bază carbonul; b) cerneluri colorate - foarte variate; c) cerneluri invizibile a căror scriere se poate citi în condiţii speciale termice, luminoase, chimice etc.

3. Procedura de aplicare pe suport: a) cerneluri caligrafice folosite la manuscrise: b) cerneluri de tipar folosite în tipografii şi alte procedee de multiplicare; c) cerneluri şi paste de pictură folosite, pentru lucrări de artă.

În limba latină se scria cu pana sau cu condeiul de trestie cu cerneală neagră, roşie, verde. Se mai folosea şi pensula pentru scrierea cu cerneală din praf de aur sau pentru executarea iniţialelor şi a miniaturilor. Cerneala se prepara din gogoşi de ristic, acid sulfuric, oţet sau bere.

Cele mai vechi cărţi pot fi socotite tăbliţele cuneiforme din argilă arsă din Mesopotamia şi sulurile de papirus din Egipt. Tăbliţele erau în general dreptunghiulare, de dimensiuni variate până în 37 cm lungime. Când a apărut necesitatea scrierii şi pe a doua tăbliţă a apărut şi cartea. Textele comerciale se scriau pe tăbliţe rotunde.

Cartea antichităţii, în forma ei clasică, era scrisă pe piele de animale sau papirus şi avea forma de rulou sau de sul; se numea volumen (*volumen, inis* = înfăşurare, încolăcire, mişcare circulară). Banda de papirus era înfăşurată în jurul unui băţ de lemn, os, fildeş etc., care se numea şi ,,ombilic…. În Evul Mediu, s-au mai folosit rulourile de pergament şi hârtie, dar în cea mai mică măsură. Foile de pergament sau de papirus, mai subţiri se puteau lega mai multe la un loc, rezultând codex-ul (sec. IV - V d.Hr.), strămoşul cărţii contemporane.

În Evul Mediu, forma generală a cărţii este codexul (lat. *codex*, *cis* = scoarţă, trunchi de copac), tăbliţă de scris, carte, condică, având ca model tablele romane legate cu balamale. Codexul era mai uşor de mânuit şi se putea scrie pe ambele feţe ale papirusului, pergamentului sau hârtiei. Forma de codice a cărţii a făcut necesară apariţia paginaţiei şi a titlului.

În Grecia şi la Roma cărţile erau copiate de scribi şi sclavi, oameni de carte, plasaţi în fiecare oraş într-un loc fix, care va deveni editură. Lectorul le dicta scribilor, astfel explicându-se existenţa numeroaselor exemplare identice ale aceloraşi opere. Urma operaţia de verificare a textelor copiate (colaţionarea).

Antichitatea a fost preocupată intens de carte, sub forma bibliofiliei (a dragostei de carte), constând în strângerea manuscriselor frumoase şi rare şi a textelor originale ale unor scriitori consacraţi. În secolul V d.Hr. funcţionau deja instituţii de învăţământ superior în centrele culturale importante: Antiohia, Gaza, Nisibis (azi în Turcia), Cezareea (Palestina), Siracuza, Roma, Atena, Beirut[22]. Centrul tuturor acestor acţiuni era Alexandria (Egipt), renumită fiind Universitatea de aici pentru studiul filosofiei, medicinei, dreptului, astronomiei. Biblioteca din Alexandria, deosebit de bogată, avea şi un îndreptar, un ghid pentru bibliofili, conţinând lista autorilor clasici. Acesta este de fapt primul catalog de bibliotecă servind şi ca bibliografie de recomandare.

La Constantinopol exista o Universitate din secolul IV ce va fi reorganizată în secolul V d.Hr., cu 31 de catedre: 16 catedre greceşti şi 15 latineşti, numeroase ateliere de copişti, unde se scriau cărţi laice şi religioase. În secolul VI, în perioada împăratului Justinian (527 - 565), domeniile culturii, al cărţii şi al învăţământului au cunoscut o înflorire deosebită. Toate bibliotecile (laice şi clericale) aveau un *scriptorium* unde locuiau copiştii care aparţineau tuturor

profesiunilor: medici, profesori, funcţionari etc. Aceasta spre deosebire de Occident unde copiştii erau călugări.

Chiar unii împăraţi s-au îndeletnicit cu copierea şi împodobirea manuscriselor, din secolul al XIV-lea. În mănăstiri se copiau numai texte religioase, iar în celelalte scriptorii se copiau operele lui Homer, Hesiod, Eschill, Sofocle, Euripide, Aristofan, Xenofon, Plutarh, Strabon[23]. Manuscrisele bizantine constituiau adevărate opere de arătăm ,,de o mare vivacitate, savoare, fantezie, simţ al observaţiei şi al pitorescului…[24].

Aşadar, cartea din perioada bizantină era o carte nouă prin formatul de codex, prin materialul său - pergament - şi mai ales prin concepţia asupra paginii care era nu numai suport de scris, ci şi de pictură, cartea devenind astfel operă de artă. Din cele mai vechi timpuri cărţii i-a fost rezervat un loc cultural important. În secolul al XIV-lea au apărut şi primele preocupări de bibliologie; întâiul tratat asupra cărţii, intitulat *Philobiblion*[25], scris de Richard de Bury, unde se dădeau o serie de recomandări şi informaţii bibliofilice şi unde cartea este considerată ,,fântâna de apă vie a lui Abraham…, ,,urnă de aur plină de mană… sau ,,sân plin de laptele vieţii…. La începutul secolului al XVI-lea, *Litania bibliographica* afirma că ,,Liber est lumen cordis, speculum corporis, virtutum magister ... corona prudentium ... hortus plenus fructibus, pratum floribus distincrtum… - Cartea este lumina sufletului, oglinda trupului, dascăl al virtuţii ... coroana celor înţelepţi ... grădina plină de fructe, pajişte împodobită cu flori[26].

Cărţile erau de format mai mic până în secolul al XIV-lea, legate în scoarţa de lemn îmbrăcate în piele, uneori cu gravuri şi decoraţiuni. Principalele centre de copiere ale manuscriselor, erau în evul mediu mânăstirile, dintre care s-au remarcat: Cluny, Limoges, Ličge, Köln, Salzburg, Canterbury, York, Malmesbury, Yarmouth, Monte Cassino.

În Ţările Române, în secolele XIV - XV, se copiau manuscrise religioase, mai ales în mănăstirile Peri (Maramureş). Tismana şi Neamţ. Acestea erau împodobite cu miniaturi de o rară frumuseţe, executate uneori chiar de copişti, distingându-se Nicodim de la Tismana (Oltenia) şi Gavril Uric de la Neamţ. Activitatea a continuat în perioadele următoare la mânăstirile de la Dragomirna, Bistriţa (Oltenia), Hurezi, Râmnicu Vâlcea, distingându-se Popa Grigore din Măhaci, Anastasie Crimca, Ioan şi Grigore Râmniceanu şi alţii.

Pe lângă mânăstiri, cărţile se copiau în incinta Universităţilor care urmăreau şi coordonau chiar această activitate. Tot Universitatea fixa şi preţul exemplarelor care se vindeau în librării, ce existau pe lângă fiecare dintre acestea.

În secolul al XV-lea germanul Johann Genschfleisch, supranumit Guttenberg (? - 1468) a adus în lumea cărţii ,,minunea tiparului…[27]. Către anul 1440 a început să fabrice litere mobile din metal, găsind şi aliajul cel mai potrivit: plumb cu antimoniu. În 1456, împreună cu asociatul său J. Just, a tipărit la Mainz o biblie latină, cunoscută sub numele de *Biblia de 42 de rânduri* sau *Biblia lui Guttenberg.* Era o carte de format mare, in folio, din pergament, iar caracterul literelor tipărite era la fel ca acela al manuscriselor. Până la 1500 litera din cartea tipărită imita litera din manuscris, cartea purtând numele de *incunabul* (lat. *incunabula, orum* = leagăn, început, obârşie, locul unde s-a născut cineva aici cu sensul de carte de început). Lupta dintre cartea tipărită şi cea manuscrisă a fost de lungă durată şi abia în secolul al XVII-lea se poate vorbi de o victorie completă a tiparului în Europa Apuseană. În Ţările Române - chiar mai târziu.

Din Mainz, tiparul s-a răspândit rapid în toate ţările Europei: Franţa, Italia, Anglia, Ţările de Jos, mai lent s-a răspândit în teritoriile stăpânite de Imperiul Otoman. În Ţările Române tiparul a ajuns la începutul secolului al XVI-lea. Prima carte tipărită în Ţara Românească, prin filieră veneţiană şi cu ajutor sârb a fost *Liturghierul slavonesc* (1508). Cetatea de scaun Târgovişte s-a afirmat în mod deosebit în planul tipăriturilor în secolul al XVI-lea, fiind după oraşul Cracovia şi Cetinije (Serbia) unul dintre centrele europene deosebit de importante ale tiparului chirilic, cât şi de difuzare a cărţilor în Peninsula Balcanică şi în secolele XVII - XVIII, chiar până în Georgia şi Peninsula Sinai.

Din acest punct de vedere un loc aparte l-a ocupat perioada domniei lui Constantin Brâncoveanu (1688 - 1714), când şi-a desfăşurat activitatea Antim Ivireanu. În secolul al XVI-lea în Transilvania funcţionau tipografii la Sibiu (1529), Alba Iulia, Orăştie, Braşov, dar numărul foarte mare de centre tipografice va fi atins în Ţările Române în secolul al XVII-lea, când se vor

deschide noi tiparniţe şi la Iaşi, Bucureşti, Govora, Snagov, Cluj.

În perioada Renaşterii, cartea s-a individualizat şi a crescut din punct de vedere al numărului, astfel că în anul 1500 în Europa existau peste 40000 de exemplare. Au apărut tot mai mulţi autori laici: critica de text a căpătat tot mai mult teren şi atenţia s-a îndreptate spre cercetarea şi descoperirea manuscriselor antice.

Biblioteca a existat, după cum s-a putut observa deja, încă din Antichitate. În epoca antică existau biblioteci, dar ele se confundau cu arhivele. Cea mai veche bibliotecă cunoscută este aceea de la Ninive, datând din secolul VII î.Hr., biblioteca regelui Asurbanipal, care cuprindea două încăperi cu numeroase lăzi în care s-au găsit peste 22000 de tăbliţe de lut. Aceasta avea şi un bibliotecar şi chiar cataloage din care, fragmente, au ajuns până în epoca contemporană şi au putut fi studiate cu ajutorul calculatoarelor.

În Grecia au funcţionat, de asemenea, biblioteci. La Atena existau în şcoli, în temple sau funcţionau biblioteci personale, cum a fost cea a lui Aristotel sau aceea a lui Pisistrate (600 - 527 î.Hr.).

În epoca elenistică, la Alexandria funcţiona o bibliotecă şi un Museion (locul unde de adunau savanţii şi filozofii celebri şi care adăpostea şi biblioteca), iar la Pergam - o bibliotecă celebră. Biblioteca din Alexandria cuprindea aproximativ 400000 de manuscrise care au fost sistematizate şi catalogate de personalităţi ştiinţifice ale vremii: Demetrios din Phaleron, Calimach, Eratostene.

Biblioteca din Pergam a ajuns în posesia reginei Egiptului, Cleopatra (51 - 30 î.Hr.), alăturându-se apoi celei din Alexandria. Romanii au continuat tradiţia creând şi prima bibliotecă publică în timpul lui Cezar (101 - 44 î.Hr.) şi o bibliotecă cu două secţii, de limbă greacă şi latină, în timpul împăratului Augustus (63 î.Hr. - 14 d.Hr.).

În anul 354, Constantin cel Mare a fondat la Constantinopol o bibliotecă ce se va dovedi cea mai viabilă până la căderea oraşului sub turci (1453). Treptat, colecţia de cărţi a bibliotecii imperiale din Bizanţ a crescut necontenit şi a fost consultată de cărturarii vremii, dintre care s-a remarcat împăratul Constantin Porfirogenetul.

S-a distins activitatea lui Photias (cca. 828 - cca. 895), profesor la Universitatea din Constantinopol, bibliofil pasionat, posedând o bibliotecă remarcabilă, unul dintre cei mai eruditi oameni ai secolului IX. A lăsat numeroase scrieri, dintre care un loc deosebit îl ocupă una cu caracter enciclopedic: *Myrabilion*, cunoscută şi ca biblioteca lui Photias, unde au fost rezumate 279 de opere, cu adnotări, date bibliografice şi opere critice[31].

În epoca medievală, în Europa au continuat să se creeze biblioteci personale ale intelectualilor vremii, precum şi biblioteci de curte ale împăraţilor, regilor, seniorilor. Pe de altă parte, au cunoscut o largă înflorire bibliotecile clericale şi cele ale universităţilor. Cele clericale (ale mănăstirilor, ale papilor, patriarhilor, episcopilor etc.) au lăsat un fond de carte deosebit de bogat. S-au remarcat, în secolele VI-VIII: biblioteca Vaticanului, cea de la mănăstirile Monte-Cassino, Luxeuil, Canterbury, Saint Gallen, Westminster, Saint-Denis, Corbie, Fulda, Athos, Patmos, a Patriarhiei din Alexandria, din Ierusalim, din Antiohia şi Bizanţ.

În secolul X s-a fondat la Bagdad o bibliotecă cuprinzând 12.000 volume: opere inedite, traduceri din greacă, sanscrită, chineză. La 1233 activitatea acesteia s-a lărgit considerabil, fiind construită aici o bibliotecă pentru toate popoarele Orientului, cu zeci de biblioteci şi sute de mii de cărţi. De remarcat că în răstimpul secolelor X-XIII Orientul a cunoscut foarte numeroase şi bogate biblioteci particulare[32]. Celebră era biblioteca din Cairo, care în secolul X poseda un fond de 1.600.000 de volume de matematică, filosofie etc.

Universităţile au fost dotate şi ele cu cărţi, dar acestea, fiind foarte scumpe şi destul de rare până la invenţia tiparului, erau legate de pupitrele din sala de lectură (libri catenatae). Menţionăm în acest sens câteva biblioteci ale unor universităţi celebre: Köln, Viena, Cracovia, Praga, Basel, Padova.

În perioada secolelor XIV-XVI bibliotecile publice şi cele personale au cunoscut o dezvoltare deosebită. Merită a fi amintite Biblioteca Corviniană de la Buda, creată de Matei Corvin regele Ungariei (1458-1490), care la un moment dat conţinea între 1000 şi 1500 codexuri, în special italiene. La Florenţa, regele Ungariei a întreţinut permanent 4 copişti şi cumpăra manuscrise în valoare de 33.000 de galbeni. În 1540, biblioteca a fost jefuită de

turci şi multe cărţi risipite şi distruse.

În aceeaşi categorie de biblioteci trebuie amintită şi cea creată de Laurenţiu Magnificul (1447-1492), Biblioteca Laurenziana, la Florenţa, în încăperea construită special de Michelangelo şi cea de la Veneţia, Biblioteca Marciana, iniţiată de Petrarca în 1362 şi devenită o adevărată bibliotecă abia în 1468. Nucleul acesteia l-a constituit biblioteca cardinalului grec Bessarion, pe care acesta a dăruit-o în 1467 Signoriei veneţiene (1900 de volume).

În ceea ce priveşte Ţările Române, primele biblioteci au fost de asemenea cele mănăstireşti, care s-au format pe lângă mănăstirile benedictine în secolul XI în Transilvania. În secolele următoare s-au alăturat cele ale mănăstirilor franciscane, dominicane şi cele ale catedralelor. Oraşele Alba Iulia, Sibiu, Braşov, Cluj erau renumite în Europa pentru colecţiile acestor biblioteci în secolele XIV-XVI. La mijlocul secolului al XV-lea mănăstirile franciscane de la Bacău şi Baia posedau şi ele biblioteci însemnate. În secolul al XVI-lea avem menţiuni în izvoarele scrise despre existenţa unei biblioteci în Moldova, la Şcoala de la Cotnari, în perioada domniei lui Despot-Vodă (1561-1563).

O atenţie deosebită s-a acordat bibliotecilor din Ţările Române în secolul al XVIII-lea, remarcându-se în acest sens: Constantin Brâncoveanu (1688-1714), Antim Ivireanu (?-1716), stolnicul Constantin Cantacuzino (1640-1716), Dimitrie Cantemir (1673-1723), Constantin Mavrocordat (1741-1743). Iar în Transilvania, în această perioadă, s-au creat marile colecţii particulare ale căror fonduri se pot consulta şi astăzi la Biblioteca Battyanaeum (Alba Iulia), Biblioteca Brukenthal (Sibiu), Biblioteca Teleki (Târgu Mureş)[33].

II. Bibliografia

Din punct de vedere teoretic, prin bilbiografie se înţeleg cunoştinţele necesare pentru a se putea întocmi o lucrare, respectându-se anumite norme. Din punct de vedere practic, ea reprezintă totalul informaţiilor privind o anumită disciplină ori subiect sau activitatea unei persoane desfăşurată în timp şi spaţiu, incluzând şi descrierea cărţilor şi gruparea lor în diferite liste şi repertorii.

Bibliografia este ,,firul destinat să ne călăuzească de-a lungul labirintului numeroaselor scrieri, a căror intensitate creşte în fiecare zi, prin care ea găseşte în presă un instrument de activitate aproape egal gândirii…; este ,,o limbă universală între librarii şi savanţii din toate părţile lumii ştiinţifice şi literare….

În a doua jumătate a secolului al XV-lea, după răspândirea tiparului şi când s-au înmulţit publicaţiile s-a simţit nevoia alcătuirii unor liste de cărţi care au avut forma unor cataloage pentru vânzarea cărţilor (Messkataloge), fie aceea a unor bibliografii universale, în care erudiţia şi minuţiozitatea benedictrină îşi avea idealul în cantitatea de informaţii (Konrad Gesner, *Bibliotheca universalis sive Catalogus omnium*, Zürich, (1545-1555) - prima lucrare bibliografică cu caracter general).

Până în secolul al XIX-lea a predominat această tendinţă de a cuprinde totul, de a crea bibliografii exhaustive. Din a doua jumătate a secolului XIX publicaţiile în diverse ramuri ştiinţifice au devenit extrem de numeroae, trecându-se la bibliografii speciale (Ch. Langlois, *Manuel de bibliographie historique*, Paris, 1896).

Bibliografia se întocmeşte de către persoane specializate şi autorizate care trebuie să fie cunoscători ai disciplinei în care lucrează, pentru a putea selecta materialul sau să-şi poată exprima un punct de vedere în cadrul bibliografiei critice.

Bibliografiile pot fi universale şi generale, individuale, critice, conţinând aprecieri la adresa cărţii, de informare (aduc la cunoştinţă noutăţile), de recomandare (pe grupuri de cititori, pe probleme). Mai pot exista bibliografii regionale, naţionale şi a periodicelor, bibliografie analitică, bibliografie de titluri.

Din punct de vedere al timpului, bibliografia poate fi: retrospectivă şi curentă. Cea retrospectivă se opreşte la o anumită dată, citează cărţile apărute până atunci. Cealaltă le menţionează pe cele apărute în timpul de faţă.

În 1867 s-a creat pe lângă Societatea Academică Română o bibliotecă ce va deveni în 1879, când s-a creat Academia, Biblioteca Academiei Române. Tot atunci s-a elaborat şi proiectul *Bibliografiei româneşti.* Aceasta din urmă a fost iniţiativa lui B. P. Hasdeu, Al. Odobescu, D. A. Sturdza şi Ioan Bianu. Începând din anul 1898 s-a trecut la elaborarea unor publicaţii cu caracter bibliografic: *Bibliografia românească veche* (1508-1830) de Ioan Bianu, Nerva Hodoş, Bucureşti, 1903; Dan Simonescu a continuat-o între anii 1903-1944, 4 volume. Pentru periodice au apărut: *Publicaţiilor periodice româneşti* (ziare, gazete, reviste), în 3 volume, *Calendare şi almanahuri româneşti* (1731-1918), de Georgeta şi Neonil Răduică. *Bibliografia românească veche* a fost continuată de *Bibliografia românească modernă*, 1831-1918, din care au apărut literele[34] A-C, D-K, L-Q şi R-Z. Urmează volumul de Anexe. A mai apărut *Dicţionarul presei române,* realizat de Georgeta şi Neonil Răduică.

O importantă realizare în domeniu o constituie *Bibliografia istorică a României*, întocmită de Institutul de Istoriei din Cluj (vol. I, 1944-1969, Bucureşti, E.A., 1970; vol. IV, 1969-1974, Bucureşti, E.A., 1975; vol. V, 1974-1979, Bucureşti. E.A., 1980; vol. VI, 1979-1984, Bucureşti, E.A., 1985; vol. VII, 1984-1989, Bucureşti, E.A., 1990. În acelaşi timp s-a început şi publicarea volumelor bibliografiei istorice române din secolul al XIX-lea.

Bibliotecile judeţene publică bibliografiile locale.

III. Biblioteconomia

În sensul larg al cuvântului, biblioteconomia reprezintă ştiinţa bibliotecii. Ea înglobează totalitatea cunoştinţelor ştiinţifice şi tehnice necesare organizării bibliotecii, a clasificării cărţilor şi a conducerii ei.

Biblioteconomia include în preocupările ei tot ceea ce priveşte evoluţia istorică a bibliotecilor, alcătuirea fişelor, întocmirea diferitelor cataloage, alegerea, achiziţionarea şi păstrarea cărţilor, contactul cu publicul în sala de lectură, diferitele probleme de ordin administrativ, precum şi construcţia şi amenajarea clădirii destinate unei biblioteci.

Una dintre secţiunile cele mai importante ale unei biblioteci este serviciul catalogări. Aici se identifică cărţile incomplete, anonime, aici se preţuiesc cărţile rare sau vechi; tot aici se alcătuiesc listele pentru preocuparea de cărţi valoroase şi inexistente în fondul bibliotecii respective. Există două sisteme de catalogare: în registru şi pe fişe mobile. Catalogul trebuie să individualizeze fiecare carte printr-o descriere proprie. Este ceea ce se numeşte fişa de carte (planşa 5). Dacă se alcătuieşte pe fişe mobile, acestea se scriu în aşa fel încât să răspundă cât mai bine cerinţelor cititorului şi bibliografului. Fişa de carte care cuprinde datele bibliografice se alcătuieşte după anumite reguli de catalogare şi sunt înscrise pe fişe de carton de dimensiuni standard internaţional, orânduite după anumite reguli în sertare speciale numite fişiere.

Fişa de carte trebuie să cuprindă: a) autorul (în vedetă sau rubrică), întâi numele şi apoi prenumele. Când o carte are mai mult de trei autori se consideră anonimă şi în acest caz se pun două-trei cuvinte din titlul cărţii, care să servească la clasare; b) titlul lucrării, subtitlul, dacă există, reproducându-se exact după foaia de titlu şi nu după copertă; c) ediţia, volumul, localitatea, editura, anul de tipărire, numărul de pagini, volumele în întregime ale publicaţiei, formatul tipografic, planşe, hărţi, figuri în afara textului, dacă sunt; d) instituţia sau organizaţia sub egida căreia a apărut lucrarea, colecţia din care face parte, cu numărul de ordine pe care-l deţine; e) cota volumului - care arată locul cărţii respective în depozit - se înscrie în stânga fişei, sus, însoţită şi de indicele de clasificare după sistemul zecimal.

După modul de aşezare a fişelor în catalog, există cataloage alfabetice sau nominale, cataloage pe subiecte sau metodice, cataloage sistematice sau analitice, pe ramuri de cunoştinţe după conţinutul lor. Alte tipuri de cataloage ar fi: catalogul general sistematic, catalogul general alfabetic, ambele destinate publicului cititor, cataloage colective, cataloage tematice, cataloage speciale.

În prezent la biblioteci există şi sistemul de catalogare automatizată (Cataloage on-line). Într-o bibliotecă trebuie să existe un minim de cataloage; catalog alfabetic, pe autori şi titluri, catalog pe materii şi catalog topografic (alcătuit după un plan prestabilit, cuprinzând descrierea cărţilor în ordinea locului pe care-l ocupă în rafturi).

Cel mai complet catalog al unei biblioteci este catalogul alfabetic de serviciu care este oglinda cărţilor existente într-o bibliotecă.

Necesitatea găsirii şi regăsirii rapide a informaţiilor a determinat importante schimburi în problematica catalogului de bibliotecă[35] Formele tradiţionale de cataloage pe fişe de carton sunt cele mai frecvent înlocuite în marile biblioteci, cu cataloagele pe microformate sau minicalculator. În general, în aceste biblioteci coexistă cataloagele tradiţionale - mai accesibile publicului - cu cataloagele automatizate total sau parţial. Se discută, chiar la scară internaţională, realizarea unui catalog computerizat care să înglobeze cataloagele vechi, oferind un rapid acces la informaţii.

Bibliotecile şi-au diversificat colecţiile, având la ora actuală, alături de fondurile de carte şi periodice, o serie de alţi purtători de informaţii de natură audio-vizuală: diafilme, diapozitive, discuri şi benzi magnetice (bibliotecile din Capitală şi câteva din ţară posedă un număr important de discuri). Mai mult chiar, în ultimii ani, bibliotecile au început să introducă în fondurile lor şi informaţii bazate pe electronică[36].

Au fost automatizate în special operaţiile bazate pe catalogare şi împrumut, bibliotecile universitare constituind principalele centre de experimentare a noilor tehnologii.

Încercările de catalogare automată au debutat în anul 1952 la Biblioteca Publică din Los Angeles (cataloagele obţinute prezentând unele neajunsuri), iar cea dintâi bibliografie naţională curentă a fost întocmită cu ajutorul calculatorului în 1966. După aceea, timp de câteva decenii, calculatorul s-a introdus treptat, bibliotecarii dobândind o anume experienţă în mânuirea lui. În deceniile şapte şi opt numărul bibliotecilor care au preluat calculatorul a crescut simţitor, la ora actuală aproximativ toate ţările din lume îl folosesc. (România îl foloseşte din 1976, la Institutul de Petrol şi Gaze din Ploieşti, iar Biblioteca Naţională din Bucureşti, din anul 1979). Prin folosirea calculatorului, se obţin automat: evidenţa fondurilor, prelucrarea automată a solicitărilor, întocmirea situaţiilor de care are nevoie biblioteca respectivă, urmărirea circulaţiei cărţii, situaţia achiziţiilor, a multiplicărilor, a casărilor, tipăriri de bibliografii etc.

Funcţia de conservare a colecţiilor de publicaţii au avut-o bibliotecile din cele mai vechi timpuri. Din punct de vedere teoretic, această activitate presupune o serie întreagă de metodologii, tehnici de programe administrative menite să asigure păstrarea tuturor fondurilor sale, precum şi a localului şi a mobilierului. Aceste sarcini revin bibliotecarului-conservator care trebuie să anihileze factorii şi cauzele care duc la deteriorarea cărţilor şi să le ,,însănătoşească…. Deteriorările şi îmbătrânirea colecţiilor de publicaţii se pot grupa în trei categorii, în funcţie de cauzele care le pot determina:

1. Deteriorări mecanice - datorate unei depozitări necorespunzătoare, neglijenţei personalului de bibliotecă, precum şi cititorilor care mânuiesc neglijent cărţile etc.

2. Procese fizico-chimice de deteriorare cauzate de influenţa luminii solare, a temperaturii (prea ridicate sau prea scăzute), a umidităţii, a impurităţilor din atmosferă (praf mai ales).

Materialul suport (hârtie, pergament, piele etc.), va ,,îmbătrâni… în urma acţiunii acestor agenţi fizico-chimici, soldându-se cu decolorări, dezagregări, pulverizare.

3. Deteriorări datorate factorilor biologici - mucegaiuri, insecte, animale. De cele mai multe ori aceşti factori acţionează concomitent, rezultatul fiind dezastruos pentru cărţi.

Trebuie să se creeze un microclimat special de temperatură, luminozitate, umiditate, care să asigure păstrarea publicaţiilor din colecţiile bibliotecilor.Bibliotecarul - contemporan cu revoluţia informaţională, nu mai poate fi doar un erudit şi un custode, ci el trebuie să fie un element activ în difuzare, a informaţiei şi ,,implantarea… ei în rândurile diferitelor categorii de cititori: cercetători, tehnicieni, cadre didactice, studenţi etc.[37].

Cele 1200 de discipline ştiinţifice existente la ora actuală după datele UNESCO şi care, la rândul lor, se amplifică şi se diversifică, nu mai pot fi ,,stăpânite… prin mijloace clasice, respectiv puse la îndemâna cititorilor. În prezent calculatorul a devenit o necesitate în practicarea meseriei de bibliotecar. Într-o serie de probleme, cum ar fi prelucrarea textelor în arabă, greacă, ebraică, latină etc., prelucrarea deosebit de utilă în secţiile de manuscrise ale bibliotecilor, calculatorul aduce reale servicii. Astăzi se apelează frecvent la calculator, nu numai pentru domeniul matematicii, ci şi pentru chestiuni de istorie, geografie, economie, lingvistică, arheologie, demografie, biblioteconomie etc.

Societatea actuală necesită mai mult ca oricând instrumente de informare şi documentare care să difuzeze cunoştinţele cât mai rapid şi cât mai accesibil. De aici necesitatea introducerii în bibliotecă a sistemelor moderne de înmagazinare, prelucrare şi regăsire a informaţiilor. Având în vedere multitudinea şi complexitatea categoriilor de informaţii, a apărut necesitatea creării unor evidenţe centralizate privind fondurile documentare şi apoi asigurându-se transferul informaţional. Spre exemplu, înregistrarea textului pe videodisc va atinge către sfârşitul secolului valori impresionante. Astfel, întregul fond de carte al cunoscutei ,,Library of Congress… din Washington va putea fi transpus, pagină cu pagină, pe aproximativ 100 de videodiscuri[38], ceea ce ar rezolva problemele spaţiului de depozitare, a conservării dubletelor, deoarece uzura discurilor cu lectură laser este neglijabilă. Teletextul şi videotextul sunt alte două procedee informatice care se folosesc la ora actuală mai ales pentru periodice şi pentru documentele fundamentale în informarea ştinţifică de specialitate. Telecopia poate prezenta cercetătorilor nu numai conţinutul semantic al unui document, ci chiar imaginea exactă a documentului respectiv, prin convertirea acestei imagini în date numerice. Această nouă tehnică nu exclude prezenţa în colecţiile bibliotecile a discurilor şi benzilor magnetice, a cărţilor, revistelor şi a manuscriselor.

În prezent statele care deţin cea mai avansată tehnică informatică au şi cea mai mare producţie de carte şi de publicaţii periodice: Anglia, Japonia, au peste 80.000 de exemplare pe an. Cu cele 7.000 de titluri pe an (în 1987) România se situa, raportat la numărul de locuitori, la nivelul ţărilor cu civilizaţie industrială avansată[39].

Biblioteca, mai mult decât oricare altă instituţie a unei societăţi, traversează timpurile. ,,Biblioteca, această cetate a ideii, mereu prădată şi niciodată cucerită, este în spatele piramidelor şi al Coloseum-ului, sub cercurile lui Arhimede, dincolo de revoluţia lui Copernic şi în simplitatea formulelor lui Newton, în semnalele primului satelit şi în mândria şi frica primilor paşi pe lună, rezultat şi măsură. Nu o bibliotecă anume, ci toate la un loc, pentru că ele reprezintă împreună omenirea gândului înfrigurat şi scormonitor, fiind totodată oglinzile unei lumi aşezată deplin în liniştea comunităţii şi a duratei. Bibliotecile au făcut sensibilă în societate legea fundamentală a conservării materiei. Odată cu ele nimic nu se poate pierde, lumea adună şi cerne mereu, construindu-se destinul…[40].

Bibliotecile au fost şi continuă să fie în epoca contemporană, izvoare de cultură. De la apariţia televiziunii şi a calculatorului numărul cărţilor în lume nu a scăzut, ci, dimpotrivă, a crescut de aproape patru ori. Aşadar, în viitor cartea va fi principalul mijloc de învăţare, de educaţie, de creaţie, de cercetare[41].

Accesul universal la publicaţii, sistemul internaţional de informare bazat pe sistemele naţionale de informare, unde sunt incluse şi bibliotecile, schimburile interbibliotecare, sunt doar câteva dintre problemele actuale ale bibliologiei, care se pun la diverse consfătuiri internaţionale, desfăşurate în continuare sub egida UNESCO.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

ANDRONESCU, ŞERBAN, *Originea alfabetelor.* În: ,,Studia bibliologica…, III, 1969, p, 383-398.

BERCIU-DRĂGHICESCU, ADINA, *Ştiinţele auxiliare ale istoriei*, part. I, Curs. Tipografia Universităţii Bucureşti, 1988.

Bibliografia Academiei Republicii Socialiste România (1857-1967), Cartea Centenarului, Bucureşti, E.A., 1968.

Biblioteca Universitară - laborator de muncă intelectuală. Lucrările celui de-al II-lea simpozion din 25-26 noiembrie 1977, B.C.U., Bucureşti, 1979, coordonator dr. Ion Stoica.

BOGDAN P. DAMIAN, *Paleografia româno-slavă. Tratat. Album.* D.G.A.S., Bucureşti, 1978.

BOROIANU, C. *Texte vechi de paleografie româno-chirilică, Album,* Tipografia Universităţii Bucureşti, Bucureşti 1971.

BULUŢĂ, GHEORGHE, *Civilizaţia bibliotecilor*, Edit. Enciclop., Bucureşti, 1998.

COHEN, MARCEL. *La grande invention de l'écriture et son évolution*, Paris, 1958.

DEMÉNY, LAJOS; DEMÉNY A. LIDIA. *Carte, tipar şi societatea la români în secolul al XVI-lea. Studii, articole, comunicări,* Bucureşti, Ed. Kriterion, 1968. Introducere de prof. dr. Dan Simionescu.
DIMA DRĂGAN, CORNELIU. *Biblioteca unui umanist român, Constantin Cantacuzino Stolnicul*, Bucureşti 1967.
DIMA DRĂGAN, CORNELIU. *Ex. libris, Bibliologie şi bibliofilie*, Bucureşti, Ed. Litera, 1973
DIMA DRĂGAN, CORNELIU. *Bibliologie generală*. Fascicula I: *Organizarea şi prelucrarea colecţiilor*. Tipografia Universităţii Bucureşti, Bucureşti 1976.
DIMA, ELENA; BULUŢĂ, GH; CEAUŞU, SIMONA. *Cartea românească veche în bibliotecile documentare ale arhivelor statului. Catalog.* Bucureşti, D.G.A.S., 1985.
EDROIU, NICOLAE. *Introducere în ştiinţele auxiliare ale istoriei,* Cluj-Napoca, Tipografia Universităţii ,,Babeş-Bolyai…, 1992, p. 16-42.
FLOCON, ALBERT. *Universul cărţilor. Studiu istoric de la origini până la sfârşitul secolului al XVIII-lea,* traducere de Radu Berceanu, cu o postfaţă de Barbu Theodorescu, Bucureşti. Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1976.
GEORGESCU TISTU, N. *Orientări bibliologice,* Bucureşti, 1938.
GEORGESCU-TISTU, N. *Cartea şi bibliotecile. Studii de bibliologie.* Bucureşti, Edit. Ştiinţifică, 1972.
GHEŢIE, ION; MAREŞ, AL. *Originile scrisului în limba română,* Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1985.
HERING, ELISABETA, *Povestea scrisului,* Bucureşti, Edit. Tineretului, 1960.
JAKÓ, SIGISMUND; RADU MANOLESCU. *Scrierea latină în evul mediu,* Bucureşti, Edit. Ştiinţifică, 1971.
IORDAN, ALEXANDRU. *Importanţa bibliografiei,* Bucureşti, 1943.
MANEA, ALEXA; ION STOICA. *Informare-cercetare-dezvoltare,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1977.
MASSON, ANDRÉ; PALLIER, DENIS. *Les bibliothčques, 5-čme*, ed. Paris, 1982.
OPRIŞ, IOAN, *Ocrotirea patrimoniului cultural. Tradiţii, destin, valoare,* Bucureşti, Ed. Meridiane, 1986.
PAPACOSTEA-DANIELOPOLU, CORNELIA; DEMÉNY, LIDIA. *Carte şi tipar, în societatea românească şi sud-est europeană (sec. XVII-XIX),* Bucureşti, Edit. Eminescu, 1985.
POPESCU, GH., *Formarea concepţiei biblioteconomiei româneşti şi pregătirea profesională a bibliotecarilor.* În: ,,Probleme de bibliologie…, 1967, p. 47-66.
SACERDOŢEANU, AURELIAN. *Cursul de ştiinţe auxiliare, dactilografiat.* Bucureşti 1958-1959, p. 290-309, 340-357, 382-402.
SACERDOŢEANU, AURELIAN. *Biblioteca Academiei şi Istoria scrisului în România.* În: ,,Studii şi cercetări de documentare şi bibliologie…, 1967, nr. 2-3, p. 221-229.
SCHIAU, OCTAVIAN. *Cărturari şi cărţi în spaţiu românesc medieval.* Editura Dacia, Cluj, 1976.
SIMONESCU, DAN; BULUŢĂ, GH. *Pagini din istoria cărţii româneşti,* Bucureşti, Ed. Ion Creangă, 1981.
SIMONESCU, DAN; BULUŢĂ, GH. *Scurtă istorie a cărţii româneşti,* Bucureşti, Edit. Demiurg, 1994.
SPERANŢIA, EUGENIU. *Cartea despre carte.* Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclop., 1984.
STREMPEL, GABRIEL. *Copişti de manuscrise româneşti, până la 1800,* vol. II, Bucureşti, E.A., 1959.
THEODORESCU, BARBU. *Istoria bibliografiei române,* Bucureşti, Ed. Enciclopedică Română, 1972.
Texte româneşti din secolul al XVI-lea. Ed. critică, coordonator Ion Gheţie, E.A., 1982.
TOMESCU, MIRCEA, *Istoria cărţii româneşti de la începuturi până la 1918*. Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1968.
VASILESCU, VERONICA; BOIANGIU, ANETA. *Scrierea chirilică românească. Album de paleografie,* Bucureşti, D.G.A.S., 1982.
VÄRTOSU, EMIL. *Paleografia românească chirilică,* Bucureşti, Edit. Ştiinţifică, 1968, *Introducere*

.

Planşa 2. **Diverse tipuri de scriere.**

Planşa 3. **Evoluţia scrisului (schiţă)**

Planşa 4. **A. Scriere latină; B. Codice.**

II. IORGA, NICOLAE
13116 Evoluţia ideii de libertate/ Nicolae Iorga; ed. îngrijită de Ilie Bădescu, Bucureşti: ,,Meridiane", 1987, 432, p. 19 cm (Biblioteca de artă 450. Arte şi civilizaţii).
Note p. 329-428

930.1 (498),,10": 123.1
123.1: 930.1(498,,19"
17.02.251
082.1 Biblioteca...450

III MARELE Mircea Voievod/coord. Ion Pătroiu - Bucureşti: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1987- 536 p. il., 25 cm. Rezumat în lb. engleză, p. 527-536. Catalog descoperiri monetare pe teritoriul Ţării Româneşti din epoca Marelui Mircea Voievod, p. 79-89

III CÄNDEA, VIRGIL; SIMIONESCU Constantin
21048 Prezenţe culturale româneşti: Bulgaria, Iugoslavia Grecia/Virgil Cândea, Constantin Simionescu; coperta: Florică Vintilă; prez. grafică: Petre Popescu - Bucureşti: ,,Sport-Turism", 1987, 203 p. ilustr. color; 23 cm. (Prezenţe culturale româneşti peste hotare;

082.1 Prezenţe ...4
930.85 (498: 495 + 497)
7(498)(09),,15/18"(084)
084: 7(498)(09),,15/18"
7.033.2(498)(084)

P I 269 FORUM: revista învăţământului superior/ editată de Ministerul Învăţământului - Anul II, nr. 1-12 ((1968) - Bucureşti; Editura didactică şi pedagogică, 1969 - 25 cm.
Între anii: 1959-1968 a apărut cu titlul: Revista învăţământului superior. Publicaţie editată de Ministerul Educaţiei şi Învăţământului Superior. Vezi fişa următoare.

Biblioteca are:
Anul 11 (1969), Nr. 1-12
Anul 12 (1970), Nr. 1-12
Anul 13 (1971), Nr. 1-12
.....
.....
.....

PLANSA 5. **Fişe aflate în Cataloagele de la Biblioteca Naţională şi Biblioteca Universităţii Bucureşti.**

CODICOLOGIA

Codicologia s-a desprins din disciplina paleografie. Denumirea provine de la cuvântul francez *codicologie*, rezultat la rândul său din cuvântul latin *codex*, *icis* = carte, scoarţă, tăbliţă de scris, registru, condică, şi de la termenul grecesc *logos* = vorbire. Codex în antichitate desemna o reuniune de table cerate reprezentând cea mai veche formă de carte. În Evul Mediu prin codex se definea o culegere manuscrisă de legi, de documente medievale sau de orice texte vechi, de obicei cu conţinut variat.

Definiţia şi obiectul codicologiei au fost expuse în mod variat. S-au remarcat punctele de vedere ale francezului Alphonse Dain, al germanilor Karl Löfler şi Ludwig Traube şi al profesorului român Damian P. Bogdan, autorul primului studiu românesc despre codicologie[1].

În consens cu toate aceste puncte de vedere, codicologia are ca obiect studiul manuscriselor înseşi, inclusiv cartea manuscrisă şi nu a scrierii lor: materialul de scris, formatul, felul în care s-a alcătuit codexul, signatura, datarea, tehnica ornamentării, legătura lui, specia de lemn folosită, natura şi culoarea pielii care acoperă scoarţele, procedeele fixării acestora, ornamentele, depistarea eventualelor fragmente de texte folosite la întărirea scoarţelor.

Pe lângă aceste lucruri, codicologia are în sarcina ei şi întocmirea şi publicarea unor instrumente specifice de lucru: cataloage, inventare, diferite repertorii de colecţii şi colecţionari, de manuscrise datate sau nedatate, sau incorect datate.

Primele instrumente de lucru au apărut la sfârşitul secolului al XVII-lea şi începutul celui următor. Un rol deosebit în apariţia şi dezvoltarea codicologiei l-a jucat Bernard de Montfaucon (1655-1741), creatorul paleografiei. În lucrarea sa celebră *Paleografia graeca* (1708) publica şi un repertoriu al bibliotecilor contemporane lui care deţineau manuscrise greceşti, indicând numărul şi provenienţa lor.

În secolul al XIX-lea, cercetările cu caracter codicologic au continuat tot în cadrul paleografiei. În multe ţări europene (Rusia, Franţa, Anglia) şi în Principatele Române s-au înfiinţat comisii speciale cu scopul de a depista, inventaria, cataloga şi apoi publica izvoare istorice şi mai ales manuscrise - codexuri[2].

În Principatele Române, în anul 1862, Al. Odobescu a publicat *Catalogul* unor manuscrise pe care le găsise la Mănăstirea Bistriţa (jud. Vâlcea).

Printre preocupările mai importante de după 1900 din România, în ceea ce priveşte întocmirea repertoriilor şi a cataloagelor de codexuri menţionăm[3]: I. Bianu, *Catalogul manuscriselor româneşti,* Biblioteca Academiei Române, I, nr. 1-300, Bucureşti, 1900; C. Litzica, *Catalogul manuscriselor greceşti*, Biblioteca Academiei Române, Bucureşti, 1909; I. Bianu, R. Caracaş, *Catalogul manuscriselor româneşti*, Biblioteca Academiei Române, II, 301-728, Bucureşti, Leipzig, Viena, 1913; Polixenia Popescu, *Manuscrisele Academiei Române în limbi străine* (engleză, franceză, germană, italiană şi spaniolă), Bucureşti, 1926; I. Bianu, C. Nicolaissa, *Catalogul manuscriselor româneşti*, III, nr. 729-1061, Craiova, 1931; N. Camariano, *Catalogul manuscriselor greceşti*, t. II, Bucureşti 1940; Nicolae Comşa, *Manuscrisele româneşti din Biblioteca Centrală de la Blaj*, Blaj, 1944; Ion. I. Nistor, *Manuscrisele orientale din Biblioteca Academiei Române cu inventarul lor* (întocmit de M. Guboglu), Bucureşti, 1946; P.P. Panaitescu, *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei Române,* I, Bucureşti, Editura Academiei, 1959; I. Crăciun, Aurora Ilieş, *Repertoriul manuscriselor de Cronici interne, sec. XV-XVIII privind istoria României.* (Cronicele medievale ale României, I), I. Bucureşti, Editura Academiei, 1963; G. Strempel, Fl. Moisil, L. Stoianovici, *Catalogul manuscriselor româneşti*, IV, nr. 1062-1380, Bucureşti, Editura Academiei, 1967; Gabriel Strempel, *Catalogul manuscriselor româneşti*, Biblioteca Academiei Române, vol. I, 1-1600, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1978; II, 1601-3100, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983; Elena Linţa, *Catalogul manuscriselor slavo-române din România*, vol. I, Manuscrise din Iaşi, vol. II; *Manuscrise din Cluj-Napoca*, Bucureşti, Facultatea de limbi şi literaturi străine, 1980; Elena Linţa, Lucia Djamo-Diaconiţă, Olga Staicovici, *Catalogul manuscriselor slavo-române din România*, vol. III, *Catalogul manuscriselor slavo-române din Bucureşti,* Bucureşti 1981; Daniel Barbu, *Manuscrise bizantine în colecţii din România,* Editura Meridicane, 1984; Gh. Buluţă, Sultana Craia, *Manuscrise miniate şi ornate din epoca lui Matei Basarab,* Bucureşti, Editura Meridiane, 1984.

La acestea se adaugă inventarele publicate de Arhivele Statului. Inventarul din anul 1939 al Arhivelor Statului din Bucureşti, cuprindea enumerarea unor manuscrise în formă de carte: *Condica Brâncovenească, Codicele Asachi, Fondul cărţilor funciare din anii 1573-1855* etc. Din anul 1949 DGAS a început publicarea *Indicelui cronologic* care cuprinde şi materiale codicologice. De asemenea, în inventarele fondurilor mănăstireşti se găsesc numeroase menţiuni de cărţi manuscrise. În secolul XX cercetările codicologice s-au intensificat şi diversificat, definindu-se treptat ca un domeniu deosebit de însemnat al paleografiei, reuşind apoi să devină o disciplină independentă, cu o denumire proprie.

Tot acum codicologia a devenit obiect de studiu în unele institute sau centre naţionale de cercetare ştiinţifică din tot mai multe ţări[4]. Mai mult, a devenit, în deceniul patru şi cinci al secolului XX, temă de discuţii în cadrul unor congrese internaţionale. Au apărut noi instrumente de lucru, studii speciale şi bibliografii care, toate, au conturat tot mai clar obiectul şi au definit preocupările codicologiei ca ştiinţă auxiliară a istoriei. În jurul anului 1941 a reuşit să se desprindă de paleografie. S-au remarcat din această perioadă câţiva reprezentanţi ai şcolii franceze: Alphonse Dain, cu lucrarea *Les Manuscrits* (Manuscrisele), în care dedică un capitol special codicologiei, impunându-i astfel şi denumirea. Charles Samaran (1879-1982)[5] la cursurile sale de la École des Hautes Études prezenta această disciplină ca o ştiinţă independentă, numind-o şi el codicologie şi renunţând la varianta germană de terminologie *Handschriftenkunde*, care punea accentul pe scrierea de mână şi nu pe carte, pe codex.

În evoluţia ei, noua ştiinţă auxiliară a fost impulsionată de apariţia revistei bienale internaţionale de codicologie, ,,*Scriptorium*… (Révue internationale des études rélatives aux manuscrits), în 1946 la Bruxelles, Anvers şi Gand[6]. Termenul de codicologie s-a impus definitiv în deceniul al 5-lea al secolului XX, fiind folosit în prezent în toată lumea[7]. Printre personalităţile contemporane din domeniul codicologiei remarcăm pe Christian Heck, Claudine Lemaire, Carlos Steel, Franşoise V. Lecompte, Josefa Mateu, Silvio Bernadinello, Sophie Wlodek, Ursula Winter, A. Vernet, Jadwiga Karwassinka, Erik G. Turner, Ludmila Kisseleva, Alexandra Lublinskaia.

Cele mai vechi codice păstrate provin din ultimele secole ale mileniului I d.Hr. şi conţin textele unor manuscrise antice sub forma unor copii bizantine şi occidentale[8]. Textele sub formă de codice se redactau în scriptoriile mănăstireşti din Bizanţ sau Europa Occidentală. Textele aparţin literaturii religioase, dar ulterior au apărut şi texte cu caracter juridic, cronici care descriau faptele împăraţilor şi regilor (geste, anale, letopiseţe). Ca limbă s-a folosit în Bizanţ limba greacă şi alfabetul grecesc,

iar în Europa Centrală şi Occidentală limba latină şi alfabetul latin. După crearea alfabetelor glagolitic şi chirilic, sec. IX-X, s-au răspândit şi manuscrise slavone[9].

În ceea ce priveşte tipul de scriere[10], prima dată s-a folosit unciala (sec. VIII-XIII). Din secolul următor până în secolul al XVI s-a folosit semiunciala, ca, din secolul XVII-XVIII să se folosească în mod curent scrierea cursivă. Scrierea de codice este una uniformă, ductul literelor dând impresia unei scrieri mecanice.

Către mijlocul secolului XX s-au creat, în cadrul instituţiilor naţionale cu caracter istoric, sectoare separate care se ocupau şi şi se ocupă şi în prezent de problemele codicologiei şi, mai ales, de publicarea instrumentelor de lucru[11]. Acestea descriu caracteristicile externe ale codexurilor. *Inventarele*[12] de codice furnizează principalele elemente: cota sub care se păstrează (cota veche şi ultima cotă), numele autorului şi signatura lui, titlul codicelui, data, numărul coloanelor, starea de conservare. Ele sunt liste de codexuri pentru semnalarea lor şi pentru ţinerea evidenţei.

Catalogul oferă câteva date în plus faţă de inventar şi anume: particularităţile grafiei, materialul de scris, constituirea cărţii, formatul, dimensiunea, legătura, reclama, ornamentaţia, circulaţia codicelui. Se mai adaugă o serie de informaţii cu caracter bibliografic: dacă a mai fost inventariată, catalogată, dacă s-a editat conţinutul ei şi în ce lucrare. Manuscrisele se pot descrie folosindu-se mai multe sisteme în funcţie de conţinutul fiecărui codex.

Descrierea fiecărui codice trebuie să cuprindă trei aspecte: identificarea manuscrisului (data, suportul de scris, numărul foilor, formatul, dimensiunea în cm, lacunele); descrierea conţinutului (titlul, subtitlurile, însemnările de pe manuscris); descrierea bibliografică (iniţialele, titlurile, miniaturile, filigranele, tipul de scriere, limba folosită, legătura codicelui, provenienţa manuscrisului).

Se pot întâlni cel puţin patru feluri de manuscrise[13]:

a) Manuscrisele care conţin texte literare cu temă precisă, texte literare propriu-zise, texte istorice, teologice etc., ele pot avea menţionat autorul sau acestea trebuie să fie identificate, ceea ce reprezintă, în acest caz, problema cea mai importantă;

b) Miscelanee, care sunt manuscrise variate, adunate la un loc în mod întâmplător. În acest caz se face descrierea fiecărei piese în parte;

c) manuscrisele diplomatice, în care sunt transcrise, după anumite criterii, documentele primite de un beneficiar sau în care se redactează direct actele ce oglindesc activitatea lui. Descrierea se face de asemenea separat, dar problema dificilă o constituie descifrarea lor, fiind necesare pentru aceasta cunoştinţe de diplomatică, paleografie şi arhivistică.;

d) Corpusuri de manuscrise, în care, întâmplător, au fost adunate la un loc documente diplomatice de provenienţă şi format diferite. Descrierea fiecărui document în parte este dificilă, sunt necesare, de asemenea, cunoştinţe de diplomatică, paleografie şi arhivistică.

După cercetarea manuscriselor şi lămurirea conţinutului lor, urmează studierea coperţilor unui codex. Acest lucru este important nu numai pentru examinarea legăturii în sine, a materialului din care s-a confecţionat şi a felului cum s-a ordonat, ci mai ales prin faptul că de foarte multe ori scoarţele codexurilor ascund texte sau fragmente de manuscrise necunoscute. Coperţile devin astfel surse de noi izvoare istorice, deosebit de preţioase, care nu au constituit niciodată obiectul conservării în biblioteci sau arhive.

Dimensiunea codicelui era determinată de conţinutul textului, de destinaţia lui şi de persoana care a comandat exemplarul[14]. Astfel, în Evul Mediu au existat cărţi de tipul folio (foarte mare) până la dimensiuni mici, uşor de mânuit şi de transportat. Raportul dintre înălţimea şi lăţimea codexului a variat în timp, în funcţie de tradiţie, de epocă şi de destinaţia cărţii, de la forma pătrată sau dreptunghiulară la format mai îngust, care respecta proporţia de 3/2 a înălţimii şi lăţimii, folosit şi în zilele noastre.

Manuscrisele erau ornate cu iniţiale şi cu miniaturi - erau adevărate opere de artă[15]. (Planşele 6, 7, 8 şi 8 bis). Iniţialele capitolelor, pictate în culori vii, inclusiv în aur şi argint, se împodobeau cu elemente geometrice, florale şi animaliere (uneori chiar cu reprezentări fantastice). Din iniţiale s-au dezvoltat chenarele ornamentale, întâlnite foarte frecvent în manuscrisele de lux din perioada medievală.

Un alt ornament întâlnit mereu pe filele codexurilor din secolele XII - XIII, laice sau religioase, erau miniatura. Scenele din miniaturi erau în strânsă dependenţă cu conţinutul cărţii, având deci caracter laic sau religios.Legenda codicelui a fost făcută pentru a se păstra manuscrisul în condiţii cât mai bune, precum şi pentru a-l face mai frumos şi a-i da un aer mai solemn. Se potdistinge trei tipuri de legături de carte pentru epoca medievală[16]:

a) Legături de lux care erau adevărate opere de artă şi costau sume enorme de bani. Coperţile acestor codexuri erau fie din plăcuţe de fildeş cu ferecături de argint şi argint aurit, uneori cu basoreliefuri, fie din plăcuţe de email cu picturi.

b) Legături în scoarţe de lemn îmbrăcate în piele. Acestea erau întâlnite frecvent, folosindu-se pielea de viţel, porc, oaie. Grosimea şi calitatea pielii erau determinate de procedeul prin care urmau să fie împodobite scoarţele. Spre exemplu, dacă urmau să fie aurite, se folosea pentru ele pielea de viţel, cafenie sau roşie, iar dacă se imprima sau se grava, se folosea o piele groasă, de vită sau chiar de porc.

c) Legături simple în piele sau pergament. Erau în general procedee mai modeste şi mai ieftine. Pielea era de culoare brun - roşcat, iar când se folosea pergament, acesta avea, fie culoare naturală, fie culoare roşu palid sau verde. Se folosea sistemul acesta simplu, mai ales pentru cărţile utilizate, în universităţi, purtând şi numele de ,,legături studenţeşti…. S-au folosit şi în epoca modernă.

De cele mai multe ori, pentru a fi studiate, codexurile trebuie să fie supuse operaţiilor de restaurare, prin procedee fizice variate. În mod curent se folosesc instrumentele: epidiascop, lupa Zeiss cu lampă, microscopul binocular Zeiss, lampa cu cuarţ cu mercur şi cu filtrul lui Wood. Foarte mult este utilizată la ora actuală tehnica fotografică pentru mărirea microfilmului, fotografierea cu raze ultraviolete, raze X, raze infraroşii. Folosind aceste raze, pot apărea desene sau texte ascunse, invizibile cu ochiul liber.

Codicologia, pentru a putea să-şi realizeze instrumentele de lucru specifice, are multiple legături cu celelalte ştiinţe auxiliare, dintre care un loc de frunte îl ocupă bibliologia şi paleografia din care s-a şi desprins. Aceste ştiinţe au ca obiect de cercetare cartea tipărită şi scrierea ei din toate punctele de vedere. Astfel, concluziile bibliologiei vor fi utile şi codicologiei, cunoscută fiind legătura dintre cartea manuscrisă şi cea tipărită; evoluţia codexului nu se poate înţelege fără cunoaşterea evoluţiei scrierii.

Pentru datarea codicelor, codicologia trebuie să apeleze la filigranologie şi la cronologie deoarece cercetătorul respectiv trebuie să descrie filigranul, unul din mijloacele de stabilire a datei manuscrisului. După cum trebuie să cunoască şi metodologia transformărilor datelor istorice în maniera de calcul contemporană.

Codicologia trebuie să rezolve uneori şi probleme legate de descifrarea unor pasaje care sunt scrise în criptogramă, apelând la criptografie. Analizând manuscrisul, codicologul trebuie să descrie şi ornamentaţia acestuia, fiindu-i necesare pentru aceasta cunoştinţe de miniaturistică, iconografie şi istoria artei.

De asemenea, se constată o legătură strânsă a codicologiei cu arhivistica, ea ocupându-se cu teoria şi practica muncii în arhivă, respectiv cu conservarea, păstrarea şi prelucrarea pieselor scrise, iar după cum se ştie codexurile se află în număr mare în biblioteci şi muzee, dar mai ales în arhive[17].

Prin urmare, codicologia apelează la numeroase ştiinţe auxiliare, dar şi la rezultatele cercetărilor din acest domeniu sunt foarte utile ştiinţelor de care ea s-a folosit creindu-se un sistem de reciprocitate deosebit de interesant şi de util ştiinţei istorice.

Planşa 6. **Miniaturi româneşti.**

Planşa 7. **Miniaturi româneşti.**

Planşa 8. **Miniaturi româneşti.**

Planşa 8(bis). **Miniaturi româneşti.**

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

BOGDAN, P. DAMIAN, *Despre codicologie.* În: R.A., IX, 1966, nr. 1, p. 63 - 90 (partea întâi) şi nr. 2, 1966, p. 49 - 66 (partea a doua).

CONOVICI, MARIANA, *,,Ex dono… Constantin I. Karadja, ms. aflat în colecţia Bibliotecii Facultăţii de Istorie din Bucureşti.* În: ,,Caietul seminarului de ştiinţe auxiliare ale istoriei. Opuscula bibliologia, genealogica, numismatica…, II, Bucureşti, 1990, p. 11 - 12.

DAIN, ALPHONSE, *Les manuscris,* Paris, 1949.

JAKO, SIGISMUND, *Codicele latine medievale din biblioteca lui Timotei Cipariu.* În: R.A., X, 1967, nr. 1, p. 35 - 72.

JAKO, SIGISMUND; MANOLESCU RADU. *Paleografie latină,* Bucureşti, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1071.

MIHALCEA, ANCA, *Miniatura românească în opera lui Nicolae Iorga.* În: ,,Caietul seminarului special de ştiinţe auxiliare ale istoriei. Opuscula bibliologica, genealogia, numismatica…, Bucureşti, II, 1990, p. 114 - 124.

SACERDOŢEANU, AURELIAN. *Curs de ştiinţe auxiliare,* dactilografiat, p. 413 - 419.

SIMIONESCU, DAN. *Codex Burgundus (Studiu şi note bibliografice însoţite de reproduceri facsimile de miniaturi)*, Bucureşti, Ed. Meridiane, 1975.

STREMPEL, GABRIEL, *Copişti de manuscrise româneşti până la 1800,* I, Bucureşti, E. A., 1959.

Les techniques de laboratoires dans l'étude des manuscris. Colloque, Paris, 13 - 15 septembrie, 1972.

CRONOLOGIA

Cronologia este ştiinţa auxiliară a istoriei care are drept obiect de studiu datarea evenimentelor istorice în vederea stabilirii succesiunii acestora, fixarea exactă a datei documentelor, datarea corectă a izvoarelor istorice[1]. *Dicţionarul ştiinţelor speciale ale istoriei* defineşte astfel această disciplină: ,,Ştiinţa specială a istoriei care are ca obiect stabilirea datelor evenimentelor istorice şi succesiunea lor, implicit şi a datei documentelor, traducerea diferitelor sisteme după care oamenii au măsurat şi socotit timpul, raportându-l la sistemul contemporan"[2]. Numele provine de la cuvintele greceşti *kronos* = timp şi *logos* = vorbire.

Cunoaşterea principiilor sistemului de datare în cadrul fiecărei formaţiuni istorice anterioare şi raportarea apoi a datelor la modul actual de măsurare a timpului este una din muncile fundamentale ale oricărui cercetător al societăţii omeneşti în genere. Relaţiile dintre evenimente şi fapte, din toate domeniile vieţii sociale constituie coloana vertebrală a evoluţiei noastre istorice.

După cum stabilirea datei unui manuscris, incumabul sau carte tipărită are o importanţă deosebită nu numai pentru datarea lor ca izvor istoric dar mai ales pentru integrarea piesei respective în contextul epocii.

Din antichitate s-a constatat pentru fixarea în timp a faptelor relatate, datele cronologice fiind reţinute după sistemele cronologice contemporane acelei perioade[3]. Evul Mediu, din secolul al XV-lea, s-au ivit şi primele preocupări de calcul cronologic, de realizare a tabelelor cronologice.

În constituirea cronologiei ca ştiinţă un rol important l-au jucat: Gilles Buchier prin lucrarea sa: *De doctrina temporum* (Anvers, 1633); Denis Perau cu *De doctrina temporum* (Verona, 1734 - 1736) şi *L'Art verifier les dates* (Paris, 1750).

În secolul al XIX-lea, ca urmare a dezvoltării astronomiei, a perfecţionării calculelor astronomice şi a celor privind calcularea timpului, cronologia a înregistrat progrese remarcabile. Stau mărturie în acest sens tabelele alcătuite de Grotefend, lucrarea practică a lui H. Lietzman: *Zeitrechnung der römischen Kaiserzeit des Mittelalters und der Neuzeit für die Jahre 1 - 2000 nach Christus* (Berlin - Leipzig, 1934)[4].

În perioada interbelică a apărut lucrarea lui Eugene Cavaignac, *Chronologie et l'histoire mondiale* (Paris, 1925), iar după al doilea război mondial aceea a lui Paul Conderc, *Le Calendrier* (Paris, 1946).

În cronologia românească[5] s-au remarcat: (vezi şi bibliografia) Nicolae Docan cu studii referitoare la elementele cronologice din documentele româneşti (1910), dr. V. Gheorghiu cu cercetări din domeniul cronologiei calendaristice şi a calculului pascal (1936), Ion Ionaşcu cu amplul şi documentatul studiu: *Cronologia documentelor din Moldova şi Ţara Românească* (1956) completat de Francisc Pall cu *Cronologia documentelor privind Transilvania* (sec. XI - XV) - (1956).

Cronologia este alcătuită din două domenii distincte: a) cronologia astronomică (matematică) şi b) cronologia istorică (tehnică).

Cronologia astronomică are drept obiect de studiu fenomenele astronomice care se repetă logic şi stabileşte pe bază de calcul exact momentele fundamentale necesare pentru comportarea diferitelor sisteme de socotire a timpului.

Cronologia istorică se ocupă de transcrierea în sistemul actual de socotire a timpului a datelor exprimate în diferite sisteme calendaristice; realizează cronologiile istorice naţionale, a diverselor instituţii şi a conducătorilor acestora.

Societatea omenească, de-a lungul timpului a observat trecerea timpului prin succesiunea unor fenomene naturale: răsăritul şi apusul soarelui, ziua urmată de noapte, succesiunea anotimpurilor. Ulterior, în antichitate, pe baza unor calcule matematice şi a măsurătorilor astronomice s-a ajuns la două sisteme de ţinere a evidenţei timpului: astronomic şi civil. În ambele situaţii s-au avut în vedere mişcările de revoluţie ale Pământului, Lunii şi Soarelui (Pământul se roteşte în jurul axei sale, Luna în jurul Pământului şi apoi amândouă astrele în jurul Soarelui).

După o îndelungată şi atentă observare a periodicităţii fenomenelor de pe bolta cerului, oamenii au reuşit să alcătuiască diferite sisteme de măsurare a timpului şi de împărţire a lui în ani, săptămâni, zile, ore[6]. Anul, luna şi ziua constituie elementele cronologice principale. Celelalte elemente care le însoţesc pe acestea dar nu pot ele singure să contribuie la datare, constituie elementele cronologice secundare.

Ziua reprezintă intervalul de timp scurs între două răsărituri de soare. A fost împărţit în antichitate (egipteni, babilonieni, chinezi) în unităţi de timp şi mai scurte[7]. S-a avut în vedere partea luminoasă a zilei care a fost împărţită în şase părţi egale. Romanii au împărţit acest interval în 24 de părţi egale, pe care le-au numit: *horae* (ore).

În timp, măsurătorile au devenit tot mai precise, permiţând în 1884 împărţirea ecuatorului în 24 de zone egale, prin 24 de meridiane care brăzdează pământul de la polul Nord la polul Sud la o distanţă de 15°. Aceste zone constituie *fusuri orare*. Fusul 0 numit şi fus de origine este considerat meridianul care trece prin localitatea Greenwich (lângă Londra) unde există un vechi observator astronomic.

Fiecare fus orar delimitează o zonă în care ora este aceeaşi. Timpul creşte spre Răsărit de fusul orar 0 şi scade spre Vest de acesta[8].

Ziua - reprezintă ,,intervalul de timp format dintr-o zi lumină şi noapte, având 24 ore…. Aceasta constituie ,,ziua civilă… timpul în care Pământul face o rotire completă în jurul axei sale.

În antichitate începutul zilei a variat. Astfel egiptenii, chinezii, romanii, o anumită perioadă de timp au considerat începutul zilei la miezul nopţii; babilonienii socoteau că ziua începe la răsăritul soarelui; arabii, evreii şi grecii considerau că ziua începe la apusul soarelui[9].

De-a lungul timpului, aceleaşi popoare au trecut de la un sistem la altul, lucru care a ridicat mari probleme în datarea izvoarelor istorice. În 1925 s-a convenit ca ziua astronomică să înceapă ca şi ziua civilă, la miezul nopţii, după ora 24, notându-se acest moment cu zero.

De-a lungul timpului s-a mai observat că ziua lumină nu este egală cu noaptea decât în anumite momente şi că diferenţa dintre ele creşte şi descreşte după reguli precise.

Aceste diferenţe sunt datorate mişcărilor de rotaţie ale pământului în jurul axei sale, corelată cu mişcarea Pământului în jurul Soarelui, revenirea în aceeaşi poziţie se realizează după 365 de zile, perioadă care a fost denumită *an*.

Luna - reprezintă perioada de timp cât durează o rotaţie a astrului în jurul Pământului: 29 de zile, 12 ore, 44 minute şi 3 secunde, aproximativ 29 zile şi jumătate. În această mişcare se disting patru faze: lună nouă, primul pătrar, lună plină, ultimul pătrar. Luna lunară fiind un interval de timp cu fracţiuni anticii au socotit-o la începutul lunii civile. Ulterior nu mai corespundea cu apariţia lunii noi pe cer şi atunci au socotit-o de 30 de zile. S-a ajuns din nou la neconcordanţe. Pentru soluţionare s-a trecut la un calendar lunar, în care unei luni de 29 de zile îi succeda una de 30 de zile. Se menţinea această alternanţă celor 12 luni ale anului care era de 354 sau 355 de zile[10].

Anul - reprezintă durata de timp în care Pământul se mişcă în jurul Soarelui (lat. *annus* = cerc, ciclu, inel) care este egală cu 365 zile, 5 ore, 48 minute şi 46 secunde. Acesta este anul tropic sau solar. Anul sideral reprezintă timpul în care astrele plecând de la un punct fix pe bolta cerească revin la el (365 de zile, 6 ore, 9 minute şi 9 secunde). Datorită acestei fragmentări a anului tropic, în viaţa curentă s-a folosit un an cu un număr întreg de zile şi care se numeşte an civil sau calendaristic[11].

Totalitatea regulilor ce servesc la fixarea măsurii timpului în diferite sisteme cronologice poartă denumirea de calendar[12].

Termenul derivă de la verbul din limba latină: *calo-are* = a chema, a anunţa. (Apariţia pe cer a lunii noi, în prima zi a lunii, era anunţată publicului de către preoţi).

Sistemele calendaristice se împart în trei tipuri fundamentale:

1. calendar solar.
2. calendar lunaro-solar.

3. calendar lunar.

Calendarul solar[13], cel mai vechi cunoscut, se bazează pe mişcarea aparentă a Soarelui şi a fost folosit prima dată de egipteni în anul 4241 î.Hr. El cuprindea 12 luni de câte 30 de zile plus 5 zile care se adăugau la sfârşitul anului (se numeau epagomene), deci 365 zile. Lunile aveau denumiri după zeităţile cărora le erau dedicate. Fiecare lună de 30 de zile era împărţită în trei săptămâni mari de câte 10 zile şi 6 săptămâni mici de câte 5 zile. Anul începea cu ziua întâi a lunii. Acest calendar nu lua în calcul fracţiunea de 6 ore din durata anului solar astfel încât în 4 ani se crea o diferenţă de o zi.

Calendarul lunaro - solar are la bază mişcarea de revoluţie a lunii şi mişcarea aparentă a Soarelui şi are drept principiu ca întâia zi a fiecărei luni lunare să coincidă cu apariţia lunii noi, dar, în acelaşi timp, şi fenomenele anului solar să cadă în aceleaşi luni[14].

A fost folosit de foarte multe popoare ale antichităţii: babilonienii, chinezii, evreii, grecii, indienii, romanii etc. Are 12 luni care variază între 28 - 31 zile.

Calendarul lunar[15] se bazează pe fazele lunii şi este străin de mişcarea aparentă a soarelui. A fost folosit de arabi şi de popoarele de religie musulmană.

A fost creat în Babilon la jumătatea mileniului III î.Hr. Anul avea 12 luni, respectiv 354 zile; lunile alternau 29 cu 30 de zile. Luna era împărţită în patru săptămâni. Începutul fiecărei luni, coincidea în general, cu apariţia pe cer a lunii noi.

În Grecia la începutul mileniului I î.Hr. se folosea calendarul lunaro - solar, fiecare provincie având propriul calendar, dar se bazau pe câteva principii generale comune. Anul începea cu luna solstiţiului de vară şi avea 12 luni. Periodic se introducea a 13-a lună (fie la mijloc, fie la sfârşitul anului). Grecii nu au cunoscut săptămâna, au împrumutat-o de la evrei. Unele zile ale săptămânii erau indicate prin numere altele purtau diferite denumiri. Cât priveşte calendarul roman, nu s-au păstrat date precise privind naşterea acestuia. Se pare că de la mijlocul sec. VIII î.Hr. romanii au folosit un ciclu care avea 10 luni şi 30 de zile pe care l-au numit annus de unde denumirea în limba română de an[16]. Apoi lunile au căpătat şi un nume. Prima lună a anului a fost numită Martius în cinstea zeului Marte; a doua aprilie, de la cuvântul lat. *aperio,* ire = a deschide, deoarece în aprilie se deschid mugurii plantelor. În sec. VII î.Hr. s-au adăugat încă 2 luni: ianuarie în amintirea zeului Janus (zeul timpului) şi februarie (lat. *februaris, onis* = purificare, curăţire) - legat de ritualul curăţirii ce se făcea anual la 15 februarie. Această lună era închinată zeului împărăţiei subpământene Februs.

În anul 46 î.Hr. la iniţiativa lui Iulius Caesar s-a trecut la alcătuirea unui nou calendar. Grupul de astronomi din Alexandria a lucrat sub conducerea lui Sosigene reuşind să alcătuiască un nou calendar, la baza căruia se afla mişcarea Soarelui în timp de 1 an. Anul era stabilit la 365 zile, astfel într-un ciclu erau 3 ani de 365 zile şi un al patrulea de 366 de zile numit an bisect. Anul a fost împărţit în 12 luni cu denumirile anterioare. Sosigene a stabilit ca prima lună a anului este ianuarie.

Lunile impare aveau 31 de zile iar cele pare 30 zile. Luna februarie avea 29 de zile. Ziua suplimentară ce trebuia adăugată la fiecare 4 ani se intercala între 23 şi 24 februarie[11]. În anul reformei s-au adăugat 2 luni de 33 şi 34 zile, anul respectiv având 15 luni = 445 zile, şi s-a numit *anul confuziunii* (annus confusionis; confusio, onis - amestecare, contopire). Noul calendar Iulian (cunoscut şi sub numele de ,,stilul vechi…) a intrat în vigoare la 1 ianuarie 45 î.Hr. El s-a remarcat prin simplitatea sa. Datorită faptului că anul iulian era mai mare decât anul tropic, la intervalul de 128 de ani rămânea în urmă cu o zi. Astfel în timp punerea în concordanţă anului calendaristic cu cel tropic a devenit deosebit de stringentă. În a 2-a jumătate a sec. al XVI-lea, papa Grigore al XIII-lea (1572 - 1585) a hotărât reforma calendarului iulian, desemnând o comisie de astronomi şi teologi care să lucreze în acest sens. Dintre toate proiectele de reformă studiate de comisia respectivă, în final s-a hotărât adoptarea proiectului propus de astronomul italian Luigi Lilio, profesor de medicină la Universitatea din Perugia. La 24 februarie 1582 Papa Grigore al XIII-lea a emis bula ,,Inter gravissimas… în care se hotăra ca numărătoarea zilelor să fie decalată cu zece zile înainte, cu respectarea succesiunii zilelor săptămânii. În acest sens, ziua imediat următoare celei de joi 4 octombrie a devenit vineri 15 octombrie 1582.

Totuşi anul gregorian a rămas mai lung decât anul tropic solar cu aproximativ 24 secunde ceea ce a determinat în cca 3500 de ani a unei diferenţe de o zi[12]. Noul calendar a fost numit, în memoria Papei Grigore al XIII-lea, gregorian. Ulterior se va folosi numele de ,,stilul nou….

Acest calendar s-a introdus treptat în diferite ţări europene, începând cu cele catolice[13]: Italia, Spania, Portugalia (chiar din 1582); apoi de Franţa, Germania catolică (1583); Austria, Boemia, canoanele elveţiene (1584).

Rezistenţă serioasă s-a întâmpinat din partea ţărilor care adoptaseră - reforma. Astfel, aici calendarul gregorian a pătruns după anul 1700: Germania, Danemarca, Norvegia; Anglia (1752); Suedia (1753). Ţările de religie ortodoxă au aderat la ,,stilul nou… abia în secolul al XX-lea: Rusia în 1918, România în 1924 când după luni 30 septembrie a urmat marţi 14 octombrie; Grecia tot în 1924.

Întrucât calendarul gregorian nu a fost adoptat de toate statele Europei în 1582, folosindu-se simultan şi calendarul iulian, până în sec. XX, diferenţa de 10 zile existentă în 1582 a crescut: 10 zile între 5/15 octombrie 1582 şi 18/28 februarie 1700; 11 zile între 19 februarie/1 martie 1700 şi 17/28 februarie 1800; 12 zile între 18 februarie/1 martie 1800 şi 16/28 februarie 1900; 13 zile între 17 februarie/1 martie 1900 şi 15/28 februarie 2100.

Un alt factor cronologic important îl constituie *era*. Aceasta este un moment fix de timp de la care începe numărătoarea succesivă a anilor solari sau lunari[14].

În cronologie avem de-a face cu mai multe ere şi, după caracterul evenimentelor care delimitează momentul fix, erele se pot împărţi în mai multe tipuri: 1) Ere astronomice care au început în momentul când s-a produs o nouă conjuncţie a astrelor; 2) Ere politice în care numerotarea anilor se face pornind de la un eveniment politic important (era olimpiadelor, era fondării Romei, era consulilor, era lui Diocletian); 3) Ere religioase legate de diferite evenimente din viaţa întemeietorilor de noi religii. Dintre acestea cea mai cunoscută şi cea mai folosită este era creştină care începe odată cu naşterea lui Iisus Hristos, eveniment care s-a produs la 25 decembrie 754 de la fondarea Romei. Era creştină a fost creată în prima jumătate a sec. al VI-lea d.Hr. de către abatele Dionisie Exiguus (Dionisie cel Mic)[15].

Stilurile cronologice constituie o altă problemă care iveşte la datarea documentelor de cancelarie şi a altor categorii de izvoare scrise[16]. Acestea se referă la data începuturilor anului care a variat de-a lungul timpului de la un popor la altul. Stilurile cunoscute:

a) 1 martie sau ,,stilul veneţian…[17] utilizat la Veneţia

b) 25 martie sau ,,stilul Bunei Vestiri… s-a folosit în cancelaria regilor Franţei (sec. X - XVI), în Anglia sec. XIII - XVIII, la Florenţa.

c) ,,stilul de Paşti… sau stilul ,,galic… sau ,,francez… consideră începutul anului la Paşti. Este un început nestabil. Paştile neavând o dată o fată fixă în an. S-a folosit din sec. XI până la anul 1564 în cancelaria regilor Franţei.

d) 1 septembrie sau stilul bizantin sau ecleziastic. A fost întrebuinţat în Imperiul Bizantin, în Ţările Române, în Rusia din secolul al XIII-lea până la anul 1700.

e) 25 decembrie sau stilul de Crăciun. A fost întrebuinţat foarte mult în germania până în sec. XVI). S-a folosit şi în cancelaria papală (sec. XIV - XVII) sub denumirea de *Stilus Curiae Romanae*.

f) 1 ianuarie sau ,,stilul circumciziei… - utilizat astăzi foarte mult.

Elementele cronologice secundare reamintim, sunt acele elemente care însoţesc elementele cronologice principale dar nu pot contribui singure la datare.

Dintre aceste elemente menţionăm:

Crugul soarelui - este o perioadă cronologică de 28 ani ,,după a cărei împlinire… zilele săptămânii cad pe aceleaşi dată de lună…[18]. Cunoscându-se ziua din săptămână în care începe ciclul se pot stabili zilele, ordinea lor pentru întreaga perioadă de 28 de ani.

Crugul lunii - reprezintă o perioadă de 19 ani după care fazele lunare revin la aceleaşi date ale lunilor[19]. Aceasta indică ordinea unui an într-un ciclu de 19 ani.

Ciclul pascal - este o creaţie a bisericii creştine pentru a se putea fixa data sărbătorilor mobile într-un an. El reprezintă o perioadă de 532 ani care a rezultat din înmulţirea numărului 28 (crugul soarelui) cu numărul 19 (crigul lunii). După această perioadă toate elementele cronologice revin la punctele de plecare din primul an al ciclului[20].

Epacta - este un număr care indică vârsta lunii pe ziua pe 1 ianuarie a fiecărui an, adică numărul de zile trecute de la ultima lună nouă până la sfârşitul anului precedent[21].

Mâna anului - prin care se determină ,,ziua din săptămână a unei date lunare…. Este în concordanţă cu crugul soarelui, fiecărui început de an din cliclul de 28 de ani corespunzându-i o anume zi din săptămână[22]….

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

CAVAIGNAC, EUGČNE, *Chronologie de l'histoire mondiale,* Paris, 1925.

CONDERC, PAUL, *Le Calendrier,* Paris, 1946.

Dicţionar al ştiinţelor speciale ale istoriei, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică Enciclop. 1985.

DOCAN, NICOLAE. *Despre elementele cronologice în documentele româneşti.* În: AARMSI., Seria II, 1910, vol. XXXII, Extras.

DRĂMBĂ CONSTANTIN, *Timpul şi măsura lui,* Bucureşti, 1952. GUBOGLU, MIHAIL. *Tabele sincronice. Datele hegirei şi datele erei noastre,* Bucureşti, DGAS, 1955.

IONAŞCU, ION. *Cronologia documentelor din Moldova şi Ţara Românească,* în vol.: Documente privind istoria României, vol. I, Introducere, Bucureşti, 1956, p. 389 - 450.

PALL, FRANCISC. *Cronologia documentelor privind Transilvania (sec. XI - XV),* în vol.: *Documente privind istoria României,* vol. I. Introducere, Bucureşti, 1956, p. 452 - 482.

SACERDOŢEANU, AURELIAN. *Introducere în cronologie.* în vol.: *Îndrumări în cercetările istorice,* Bucureşti, 1943, p. 355 - 373.

STĂNILĂ, GEORGE. *Sisteme calendaristice*, Bucureşti, 1980.

GENEALOGIA

Genealogia este una dintre cele mai vechi şi una dintre cele mai importante ştiinţe auxiliare ale istoriei.

Termenul provine din limba greacă: *genos* = rasă, *logos* = cuvânt, învăţătură, ştiinţă. Genealogia studiază ,,naşterea şi evoluţia neamurilor şi a familiilor, înrudirile care se stabilesc între persoanele unei epoci date, precum şi rolul pe care aceste înrudiri îl joacă în desfăşurarea unor evenimente istorice…[1]. Folosit la plural, termenul desemnează înşiruirea sistematică a membrilor unei familii realizată pentru a se putea stabili originea şi gradul de rudenie existente între ei[2].

S-a apreciat, pe bună dreptate, de către istorici, că genealogia, ,,în măsura în care fixează anumite adevăruri pe bază de cercetări metodice şi criterii sigure /.../, poate revendica locul de ştiinţă de sine stătătoare. Deşi nu ajunge la stabilirea de legi cu caracter universal valabil şi nici măcar de adevăruri generale, satisface şi ea, ca orişice altă ştiinţă, o frântură din nesfârşita sete de cunoaştere a omului…[3]. Şi întrucât oferă istoricului material de cercetare, genealogia poate exista numai ca disciplină auxiliară a istoriei. Genealogia foloseşte ca izvoare mai ales actele de stare civilă, registrele de stare civilă care cuprind naşteri, căsătorii, decese, registrele parohiale, cu date asupra botezurilor, cununiilor, a deceselor, însemnările manuscrise marginale de pe vechi tipărituri, corespondenţa din arhivele personale, pisaniile, diplomele de înnobiliare, de înălţări de grad, foile de zestre, testamente, pomelnice, inscripţiile funerare, registre de ranguri nobiliare şi altele[4].

Rezultatele la care ajunge genealogia oferă istoricului un material deosebit de valoros, putând lămuri numeroase probleme uneori deosebit de importante, ,,care merg de la destinele individuale ale personalităţilor /.../ până la destinuri privitoare la întregi sociale sau epoci istorice…[5].

Istoricul trebuie să caute în cercetările genealogice numai acele rezultate care îi pot aduce clarificări în ceea ce priveşte viaţa socială (de multe ori clarificări în domeniul sociologiei), politică şi culturală a unei societăţi. ... Istoria cu ajutorul genealogiei se cunoaşte succesiunile (elucidează deci şi cronologia), dar poate afla şi explicaţii sau realiza portrete prin cunoaşterea ascendenţei unei figuri oarecare /.../ Se pot crea chiar sisteme de gândire istorică bazate pe succesiunea generaţiilor /.../ Numai genealogia poate da elemente esenţiale pentru cunoaşterea locului pe care îl ocupă omul în societate din punct de vedere istoric, juridic, etnic şi biologic…[6]. Ea constituie o altă modalitate de cercetare complexă a istoriei.

Istoria genealogiei ca practică îşi are rădăcinile în antichitate. În comuna primitivă descendenţa a fost socotită o perioadă de timp numai pe linie maternă (perioada matriarhatului) şi înrudirile materne erau cele care se luau în consideraţie, fiind singurele care se puteau stabili cu certitudine. Ulterior a apărut familia pereche, când erau cunoscuţi şi mama şi tatăl (perioada patriarhatului). În etapa descopunerii comunei primitive lua naştere marea familie patriarhală în care câteva generaţii de rude directe se aflau sub autoritatea celui mai bătrân (pater familiale) din comuniunea respectivă.

În ordinea sclavagistă, arborele genealogic al familiei şi cartea casei ocupau un loc important în familiile nobile romane. În Evul Mediu interesul pentru strămoşi a sporit, începându-se alcătuirea tabelelor genealogice. S-au constatat de asemenea anumite reguli ce vor deveni principii de alcătuire ştiinţifică a filiaţilor.

În epoca modernă când fondurile arhivistice au fost organizate pe baze mai riguroase, un rol important au început să-l joace fondurile familiale cu rol deosebit în viaţa politică, socială şi culturală.

Astfel, cu această ocazie s-a pus şi problema întocmirii genealogiilor acelor familii pentru a se putea mânui mai bine fondurile arhivistice respective. Cea dintâi lucrare cu caracter genealogic este socotită *Incunabulul anonim,* apărut la Strassburg în 1486. Ea oferea date preţioase despre istoria familiilor şi a persoanelor[7]. În secolul următor cărţile de genealogie s-au înmulţit, atât în Germania, cât şi în Franţa. În 1591 apărea primul tratat de genealogie scris de genealogistul german Eyzinger: *Thesaurus Principium.*

În Franţa, Hyronymus Hennings, arhidiacon al bisericii Sf. Ioan din Luneburg este socotit, pentru a doua jumătate a secolului al XVI-lea unul dintre cei mai reprezentativi genealogişti. Opera sa, tipărită în 1598 în patru volume, conţine preţioase tabele genealogice de suverani, de nobili şi savanţi.

Genealogia ca ştiinţă auxiliară a istoriei, cu norme, principii şi reguli bine stabilite, a început să se contureze abia în secolul al XVIII-lea. Printre marile personalităţi ale acestei perioade trebuie menţionaţi istoriograful francez André Duchesne (1584 - 1640), cunoscut sub numele latinizat de Cheneus[8], Claude Franşois Ménestrier (1631 - 1705), Jean Le Laboureur (1633 - 1674), Pierre d'Hozier[9], englezul Sir William Dagdale (1605 - 1686), germanul Jakob Spener (1651 - 1703). Bazele cu adevărat ştiinţifice ale genealogiei au fost puse în secolul al XVIII-lea de germanul Johann Hübner (1668 - 1731), originar din Hamburg, prin lucrările sale publicate între anii 1725 - 1733. Tot în acest secol genealogia a fost introdusă în învăţământul superior. Johann Cristoph Gatterer (1727 - 1788), la mijlocul secolului, preda, urmând drumul trasat de înaintaşii săi, la Göttingen, printre alte discipline şi genealogia. Tot el a alcătuit şi primul curs universitar de genealogie şi apoi l-a publicat ca manual de genealogie în 1788.

În secolul al XIX-lea această disciplină a început să câştige tot mai mulţi aderenţi. În acest sens, o contribuţie remarcabilă a adus-o opera lui Ottokar Lorenz, autor al unui celebru tratat: *Lehrbuch des gesamten wissenchaftlischen Genealogie* şi a altor tabele genealogice toate apărute între anii 1886 - 1898.

Drumul deschis de Ottokar Lorenz a fost urmat în secolul următor de numeroşi savanţi europeni, îmbogăţindu-se astfel ştiinţa genealogică şi punându-se la dispoziţia istoricilor materiale - deosebit de preţioase.

După al doilea război mondial cercetările din domeniul genealogiei s-au tot intensificat creându-se instituţii specializate: Centre généalogique de Paris, Office généalogique et héraldique de Belgique. Pe plan internaţional s-a constituit Comisia Internaţională de Ştiinţe Genealogice şi Heraldice afiliată la Comitetul Internaţional de Ştiinţe Istorice. Comisia organizează o dată la doi ani un Congres Internaţional de Ştiinţe Genealogice şi Heraldice. Tot ea coordonează şi activitatea pericolului ,,L'Intermédiare des généalogistes… care se publică la Bruxelles.

Printre personalităţile secolului XX în domeniul genealogiei menţionăm pe: Stephan Kekulé von Stradonitz (1863 - 1933). Otto Fotrs de Battaglia, prinţul Wilhelm - Karl von Isenburg.

În România au existat preocupări genealogice încă din cancelariile medievale când se cercetau actele de proprietate înfăţişate de diverşi beneficiari. Cercetarea însă cu caracter genealogic este menţinută în secolul al XVII-lea. S-au remarcat în acest sens Dimitrie Cantemir (1673 - 1723) prin însemnările pe care le-a făcut despre boierimea moldoveană şi banul Mihai Cantacuzino (1723 - 1793) care a alcătuit în jurul anului 1878 *Ghenealoghia Cantacuzinilor* publicată abia în 1884 de Cezar Boliac[10].

O lucrare deosebită o constituie aceea a paharnicului Constantin Sion: *Arhondologia Moldovei. Amintiri şi note contemporane* elaborată între 1844 - 1856 şi publicată abia în 1892 la Iaşi de Gh. Ghibănescu. Lucrarea conţine date genealogice despre aproximativ 750 de familii boiereşti din secolele XVIII - XIX. Deşi un foarte bun cunoscător al acestora, informaţiile trebuie verificate mai ales în ceea ce priveşte ascendenţa persoanelor, ascendenţa impusă de autor spre secolul XV - XVI fără vreun temei documentar[11]. După o perioadă de încercări ştiinţifice reprezentate de Octav George Lecca (1881 - 1949)[12] şi Nicolae Iorga[13], temeiurile cu adevărat ştiinţifice au fost puse de Ştefan Dimitrie Greceanu (1825 - 1908). Acesta este autorul unei valoroase opere genealogice: *Genealogiile documentate ale familiilor boiereşti,* vol. I - III, Bucureşti, 1913 - 1916.

În Transilvania s-a remarcat Ion Puşcariu autor al lucrurilor: *Date istorice despre familiile nobile române,* partea I-a, Sibiu 1892; partea a II-a, Sibiu 1895 şi: *Fragmente istorice despre boierii din Ţara Făgăraşului dimpreună cu documente istorice,* I - IV, 1904 - 1907.

Drumul odată deschis a fost urmat de mari erudiţi, printre care putem enumera: Ioan C. Filitti (1879 - 1946), Emanuil Hagi Mosco (1882 - 1976), Gh. Ghibănescu (1864 - 1936), George D. Florescu* (1893 - 1976), Marcel Romanescu (1897 - 1955), Constantin Sava, Sever Zotta (1874 - 1943), Gheorghe Bezviconi (1910 - 1966), gen. Radu Rosetti (1877 - 1949), Alex. Perietzeanu - Buzău, N. Grigoraş (1911 -), Paul Cenovodeanu (n. 1927), Dan Berindei (n. 1923), Ştefan S. Gorovei (n. 1948). Studiile de genealogie au fost susţinute şi prin înfiinţarea unui periodic la Iaşi, între anii 1912 - 1913 din iniţiativa lui Sever Zotta: ,,Arhiva Genealogică… (au apărut numai 11 numere). În paginile sale au apărut articole, studii, documente referitoare la familiile Cantemir, Cuza, Hurmuzaki, Haşdeu, Movileşti. În 1944 s-a încercat republicarea revistei sub altă denumire ,,Arhiva Genealogică Română… sub redacţia lui George D. Florescu şi Ion Ionaşcu. Dar nu a putut fi tipărit decât un singur număr. În 1970 a luat fiinţă la Bucureşti Comisia de Heraldică, Genealogie şi Sigilografie în cadrul Institutului de Istorie ,,Nicolae Iorga…. Cercetătorii români au fost prezenţi la Congresele internaţionale de ştiinţe genealogice şi heraldice (Ličge, 1972, München, 1974, Londra, 1976, Madrid, 1982, Helsinki, 1984, Lisabona, 1986 ş.a.).

În epoca contemporană se manifestă tendinţa de extindere a domeniului de cercetare al genealogiei, de la clasa feudală, familii boiereşti şi familii domnitoare şi la familii de altă condiţie socială, orăşeni şi ţărani.

Genealogia se află într-un proces de continuă înnoire, ţinând pasul cu o serie de alte ştiinţe şi domenii cu care se află în corelaţie: cronologia, demografia, antropologia, istoria sub toate aspectele ei: politică, socială, economică, militară, culturală, a mentalităţilor. În acest sens menţionăm procesul firesc de înnoire a metodelor de investigaţie cât şi a folosirii rezultatelor genealogiei de tot mai numeroase domenii ştiinţifice, ea având tot mai mult tendinţa de interdisciplinaritate. Genealogiştii contemporani folosesc plenar informatica. Astfel s-a adoptat deja un sistem de a se introduce în calculator registrele parohiale de botez, căsătorie şi deces. Apoi, se elaborează fişe rigide ce se clasează alfabetic după numele de familie şi cronologic în cadrul aceleiaşi familii. Tot acestea se introduc în memoria ordinatorului constituindu-se astfel ,,o bancă de date… [14] genealogice. Ulterior se fac toate înlănţuirile necesare pe familii, între membrii aceleiaşi familii etc.

Principiile care trebuie să stea la baza studiilor genealogice sunt următoarele: principiul numelui, al prenumelui, al proprietăţii, al generaţiilor genealogice[15]. Genealogia foloseşte ca metode de cercetare: metoda analitică pe baza căreia se întocmeşte tabla ascendenţilor şi metoda sintetică prin care se poate stabili tabla descendenţilor.

Tabla ascendenţilor reprezintă o listă a persoanelor care se înrudesc, pornindu-se de la un individ considerat rezultatul evoluţiei unei familii şi urmărindu-i pe toţi antecesorii săi. Ea se compune pe baze strict matematice şi evoluează în progresie geometrică prin puterile succesive ale lui doi. Această metodă de alcătuire a tablei ascendenţilor se numeşte şi metoda Stradonitz, după numele celui care a teoretizat-o.

Tabla descendenţilor reprezintă o listă a persoanelor care se înrudesc, pornindu-se de la un individ şi urmărindu-se toţi descendenţii săi. Spre deosebire de tabla ascendenţilor, tabla descendenţilor nu este guvernată de o lege matematică. Dar şi numărul urmaşilor din fiecare generaţie creşte în progresie geometrică.

Termenul de generaţie desemnează totalitatea oamenilor care sunt de aceeaşi vârstă şi la aceeaşi distanţă de un individ considerat comun. Generaţia genealogică se apreciază că apare la un interval de 30 de ani şi durează 65 de ani.

Arborele genealogic reprezintă de fapt un extras din tabelele descendenţilor cuprinzând numai urmaşi în linie bărbătească al unui strămoş comun. El este definit şi ca ,,o reprezentare grafică, înfăţişată de obicei, sub forma unui arbore cu ramuri pornite dintr-un triunghi comun şi care redă filiaţiunea membrilor unei familii şi indică gradul de înrudire între ei. Într-un anume sens este sinonim cu spiţa genealogică şi spiţa de neam…[16].

Spiţa de neam este o variantă a tabelei descendenţilor, apărută ca urmare a regimului juridic de patriarhat şi indică succesiunea generaţiilor în linie masculină[17]….

Spiţa genealogică este o ,,listă cuprinzând şirul persoanelor care descind dintr-un autor comun (putând fi o succesiune după tatăl sau după mamă, directă sau lăuntrică) care au drepturi asupra unor bunuri, respectiv asupra părţii care ar fi revenit autorului comun, dacă ar fi în viaţă; se deosebeşte de arborele genealogic prin faptul că n-are înfăţişare de arbore şi este întocmită, de obicei, în vederea rezolvării unor aspecte practice…[18].

Pentru alcătuirea arborelui genealogic trebuie să se ţină seama de elementele principale din viaţa individului: începutul sau originea insului, cine sunt părinţii, timpul şi locul naşterii, situaţia, funcţia şi demnitatea avută în viaţă, timpul, locul şi felul morţii, căsătoria cu indicarea originii, naşterii, situaţiei, funcţiei şi morţii soţului sau soţiei, copiii de pe ambele ramuri (excluzând urmaşii din partea feminină care, din punct de vedere genealogic, se urmăresc în ramura bărbătească).

Planşa 9. **Tabel genealogic.**

Înrudirile se urmăresc în toate părţile. Astfel cele din partea tatălui se numesc *agnaţi* iar cele din partea mamei sunt *cognati*[19]. Înrudirile prin alianţă poartă denumirea de *afini.*

Reprezentările grafice prin care se indică cu mijloace convenţionale date referitoare la starea civilă a unui individ, mai des întâlnite sunt următoarele[20]: *n* sau *x* pentru născut; pentru botez; sau Ą sau = pentru căsătorie; ą pentru căsătorie nelegitimă; # pentru legătură nelegitimă; %,)(, ; pentru divorţ; m sau + pentru decedat; ¶6 pentru căzut în bătălie; Ă, , pentru înmormântat; pentru fără urmaş; pentru posteritate necunoscută; f.c. pentru copii. Efectuând operaţiile menţionate mai sus, genealogia sprijină cercetările istorice, furnizează date pentru rezolvarea problemelor de cronologie, lămureşte unele chestiuni de istorie socială politică şi culturală. Anumite date sunt furnizate şi ştiinţelor juridice, prin explicarea formelor juridice de proprietate şi de succesiune.

Cunoscându-se progresia numerică a naşterilor, se pot rezolva multe probleme de demografie istorică, mai exact de statistică demografică. După cum, prin întocmirea unui arbore genealogic şi a unor tabele genealogice se pot da lămuriri cu caracter economic, cum ar fi creşterea şi descreşterea averii unor mari familii etc.

Genealogistul, trebuind să cunoască foarte precis numele de familie şi evoluţia lui, furnizând date preţioase pentru fixarea onomasticii din documente.

În concluzie, putem afirma că orice studiu genealogic al unei familii de orice condiţie socială, poate reprezenta o contribuţie valoroasă pentru istoria însăşi a societăţii. Genealogia asigură, asemenea arheologiei, continuitatea nemijlocită care îi leagă pe contemporani de trecut şi de istoria fiecărui popor.

BIBLIOGRAFIE

BERCIU DRĂGHICESCU, ADINA. *Ştiinţele auxiliare ale istoriei*, partea I, Bucureşti, Tipogr. Universităţii, 1988, p. 77 - 84.

BERCIU DRĂGHICESCU, ADINA. *Introducere în istorie şi ştiinţele auxiliare ale istoriei,* Bucureşti, Tipogr. Universităţii ,,Dimitrie Cantemir…, 1992, p. 77 - 82.

CIOCAN, NISTOR, *Alexandru Ioan Cuza. Note genealogice,* în vol.: *Cuza Vodă, în memoriam,* Iaşi, Edit. Junimea, 1973, p. 35 - 50.

Dicţionar al ştiinţelor speciale ale istoriei, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică şi Enciclop., 1982.

DURUYE, PIERRE. *La généalogie*, ed. a 3-a, Paris, 1971.

EDROIU, NICOLAE. *Introducere în ştiinţele auxiliare ale istoriei,* Cluj - Napoca, Univ. ,,Babeş - Bolyai…, 1992, p. 159 - 177.

GROTE, H. *Stammtafeln,* Leipzig, 1981.
L'Historire et ses methodes, sans le direction de Charles Samaran, Bruges, 1961, p. 724 - 738.
RĂDULESCU, MIHAI, SORIN. *Memoriile lui Ion Bălăceanu - mărturia unei cariere diplomatice deosebite.* În: ,,Caietul seminarului special de ştiinţe auxiliare ale istoriei…, II, Bucureşti, 1990, p. 35 - 45.
RĂDULESCU, MIHAI, SORIN. *Genealogia ieri şi azi.* În: ,,Caietul seminarului special de ştiinţe auxiliare ale istoriei…, II, Bucureşti, 1992, p. 19 - 25.
RĂDULESCU, MIHAI, SORIN. *Elita liberală românească (1866-1900),* Bucureşti, Editura ALL, 1998.
RĂDULESCU, MIHAI, SORIN. *Genealogii,* Bucureşti, Editura Albatros, 1999.
SACERDOŢEANU, AURELIAN. *Câteva note cu privire la cercetările genealogice româneşti.* În: ,,Hrisovul…, II, 1942, p. 120.
SACERDOŢEANU, AURELIAN. *Curs de ştiinţe auxiliare ale istoriei,* 1958 - 1959, p. 193 - 219.
SION, CONSTANTIN. *Arhondologia Moldovei. Amintiri şi note contemporane. Boierii Moldovei.* Text ales şi stabilit, glosar şi indice de Rodica Rotaru, Bucureşti, Edit. Minerva, 1973.
STURDZA, D. M. *Dicţionaire historique et généalogique des grandes familles de Gréce, d'Albanie et de Constantinopole,* Paris, 1983.
ŞTEFAN, GABRIELA*, Locul genealogiei în opera istoricului Nicolae Iorga.* În: ,,Caietul seminarului special de ştiinţe auxiliare ale istoriei…, II, 1990, Bucureşti, Tipogr. Universităţii, p. 125 - 129.

SIGILIOGRAFIA

Sigilografia sau sfragistica este ştiinţa auxiliară care se ocupă cu studierea sigiliilor sub toate aspectele. Numele provine de la termenul grecesc *sfragis* şi de la cel latin *sigillium*, *i*, care înseamnă sigiliu sau pecete[1].

În practica curentă, sigiliul desemnează amprenta (impresiunea, imprenta) rămasă pe un material determinat în urma aplicării matricei sigiliare[2] (a tiparului).

Matricea sigiliară sau tiparul reprezintă aşadar obiectul gravat, confecţionat, dintr-un material rezistent şi care serveşte la realizarea amprentei sigiliare.

În mod curent se foloseşte însă termenul de sigiliu, atât pentru desemnarea matricei cât şi a amprentei sigiliare.

Sigilografia are drept obiect de cercetare, atât matricele, cât şi impresiunile sigiliare care sunt studiate din toate punctele de vedere: istoric, artistic, tehnic, diplomatic. Tot această ştiinţă se ocupă şi de modalităţile de aplicare ale sigiliului, de depistarea falsurilor sigiliare precum şi de conservarea şi restaurarea lor.

Preocupările referitoare la această disciplină apar în Evul Mediu, când în cancelariile puterii centrale se cerceta autenticitatea actelor, prilej cu care se verificau şi semnăturile şi obiectele cu care se efectua sigilarea. Se integra aşadar altei discipline auxiliare a istoriei, diplomatica. Astfel, în lucrarea sa, *De re diplomatica*, libri VI (1681) Jean Mabillon (1636 - 1707), întemeietorul diplomaticii, prezenta şi importanţa sigiliilor pentru validarea actelor.

În secolul XVIII preocupările s-au intensificat, începând să apară numeroase albume sigilografice, realizate de către colecţionari pasionaţi, în care erau reproduse diverse sigilii.

Fondatorul sigilografiei ca ştiinţă este socotit J. S. Heineccius (Heineck), cu lucrarea sa *De veteribus Germanorum aliarumque nationum sigilis,* Frankfurt - Leipzig, 1709. După apariţia lucrării, sigilografia a devenit un domeniu curent de cercetare. În secolul XIX şi la începutul secolului XX au apărut şi o serie de manuale aflate în uz şi astăzi ale lui Theodor Ilgen, Joseph Roman, Wilhelm Ewald.

Peceţile au început să fie studiate de istoriografia transilvană la sfârşitul secolului al XVIII, remarcându-se istoricul Iosif Benko cu lucrarea *Transilvania* (Viena, 1778), care trebuia să cuprindă studii de sigiliu, în partea a doua. Cu toată strădania autorului şi solicitarea autorităţilor, lucrarea nu a putut fi tipărită, dar ea a dat un serios impuls în vederea culegerii de materiale sigilogragice. În deceniul doi al secolului XIX s-a iniţiat o acţiune oficială pentru completarea colecţiei de steme şi peceţi a moştenitorului tronului imperial[3]. În secolul al XIX-lea primul care semnala forurilor administrative că sigiliile trebuiesc păstrate în arhive a fost Gheorghe Asachi (1788 - 1869), care, posedând cunoştinţe de heraldică, a înţeles şi a preţuit în mod deosebit sigiliile.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea s-a început campania de valorificare a acestor izvoare prin expoziţii sigiliografice. Tot acum s-a reorganizat şi colecţia de sigilii pe care o deţineau Arhivele Statului din Bucureşti şi Iaşi[4].

La sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul celui următor preocupările pentru sigilografie s-au accentuat. Acum au apărut studii informative şi descriptive asupra sigiliilor româneşti, precum şi unele studii de sinteză semnate de Ioan Bogdan (1864 - 1919), V. A. Urechia (1834 - 1901), B. P. Haşdeu (1838 - 1907), D. A. Sturdza (1833 - 1914), C. Moisil (1876 - 1958)[5]. Remarcăm activitatea lui V. A. Urechia, care cu studiul *Schiţe de sigilografie românească* (1891) are meritul de a fi deschis şirul preocupărilor pentru sigiliile cu stema unită a Moldovei şi Ţării Româneşti şi de a fi introdus şi la Universitatea din Bucureşti noţiuni de sigilografie[6]. Remarcăm de asemenea şi activitatea lui Constantin Moisil[7], întemeietorul ştiinţei moderne care a avut preocupări deosebite şi în domeniul acesta, văzând în sigilografie pe ,,sora numismaticii…. Contribuţia sa la dezvoltarea studiilor de siliografie s-a făcut simţită din anul 1921 de când a început să publice o serie de articole şi lucrări[8].

De la mijlocul secolului XX şi până în prezent şcoala sigilografică românească a făcut progrese însemnate, fiind prezentă şi la majoritatea congreselor internaţionale. S-au remarcat studiile şi lucrările istoricilor: P. V. Năsturel, Aurelian Sacerdoţeanu, (1904 - 1976), Emil Vârtosu (1902 - 1977), Jean N. Mănescu (1927 - 1994), Dumitru Ciurea (n. 1914), Sigismund Jako (n. 1916), Maria Dogaru (n. 1934).

Practica folosirii sigiliilor de către autorităţi şi particulari se întâlneşte prima oară în antichitate. În această perioadă se foloseau drept matrice inelele şi pietrele gravate (camee şi geme) şi care vor deveni în secolul XVI deosebit de căutate.

Introducerea, folosirea şi răspândirea sigiliului au izvorât din necesitatea autentificării actelor, deci a fost folosit în prima etapă ca o dovadă de autenticitate şi integritate. Sigiliul intact garanta autenticitatea scrisorilor şi a diferitelor obiecte expediate. Cu acelaşi scop s-au folosit şi în Evul Mediu, dar acum sigiliul reprezenta şi un semn al demnităţii (al rangului şi al slujbei) celui care a efectuat sigilarea.

Tot în această perioadă, în Bizanţ şi în apusul Europei, sigiliul de pe acte se foloseşte şi ca semn de validare a actelor, de întărire a conţinutului lor[9]. Prin imaginea ce o avea gravată pe el, sigiliul îl reprezenta pe posesorul lui, încât prezentarea lui în faţa unei autorităţi echivala cu prezenţa persoanei care-l deţinea. Era folosit astfel drept mărturie. Deţinătorul sau deţinătorii sigiliului unei alte persoane nu numai că prin el reprezentau pe posesor şi îşi autentificau spusele, dar erau şi ocrotiţi de el. Deci era folosit şi în sensul unor scrisori de ocrotire[10].

Întrebuinţat de suverani, sigiliul a trecut repede în uzul curent al seniorilor laici şi ai clericilor (sec. XI). Astfel, din secolul XII, el era folosit de toţi în toate situaţiile, atât laice, cât şi ecleziastice, generalizându-se în secolul XIII.

O altă problemă importantă care constituie obiect de cercetare sigilografică, o reprezintă categoriile de sigilii şi reprezentările de pe ele.

Matricea se confecţiona de către gravori, de obicei din materiale dure: aur, argint, bronz, aramă, plumb, piatră (obişnuită, semipreţioasă). Materialul din care se executa tiparul era determinat de rangul ierarhic şi de starea materială a purtătorului. Pe matrice imaginea se grava în adâncime, scobit, pentru ca amprenta sigiliară să iasă în relief când se întrebuinţa la sigilare tuş, cerneală sau negru de fum.

De obicei, tiparul se monta la capătul unui suport sau în caseta unui inel, în cazul sigiliilor inelare.

Sigiliile puteau fi: rotunde, ovale, oval culcat, în formă de suveică orizontală, piriforme (în formă de pară), migdalate sau codate, scut ascuţit jos, scut rotunjit sus, de inimă întoarsă, triunghi cu vârful în jos, pătrat, dreptunghi, dreptunghi rotunjit, pentagon, hexagon, octogon, trilobate, quadrilobate. Nu existau reguli de folosire a sigiliilor după formele lor, dar cele mai întrebuinţate erau cele rotunde şi apoi cele ovale.

Sub aspectul dimensiunii, aceasta a crescut în timp, din Antichitate spre Evul Mediu şi epoca modernă. Astfel, de la sigiliul inelar cu diametrul de 5 mm, se va ajunge la 200 mm şi apoi la 150 mm.

Tiparul se putea imprima în metal, ceară, tuş, fum şi cerneală.

În primul caz, când numai tiparul este metal, ci şi materialul (provizoriu), se numeau *bule* (lat. *bulla*, ae = băşică, bombiţă de aur sau de metal) fiindcă rezultau în urma prinderii unui bulgăre de metal, ce avea trecut prin el un şnur, între două matrice. Metalul putea fi (bule de aur), argint (bule de argint), plumb (bule de plumb). Ultima gravare prin ciocănire cu dalta. Bulele se aplicau întotdeauna la documente prin atârnare. Cele mai des folosite în cancelariile europene au fost bulele de plumb; cele din aur şi argint s-au întrebuinţat mai rar, mai ales la acte de o însemnătate juridică deosebită. De la bizantini obiceiul s-a răspândit şi în Rusia, Bulgaria, Serbia. În Ţara Românească şi Moldova ele au început să fie folosite din secolul al XVI-lea.

După maniera de execuţie, Constantin Moisil a împărţit bulele de aur în două categorii: a) masive - formate din bulgări masivi, rotunzi, de aur prin mijlocul cărora trece şnurul cu care se atârnau de acte, şi b) lamelare, alcătuite din două plăci de metal rotunde, sudate între ele, prevăzute cu trei găuri prin care trece şnurul, iar ornamentele şi tipurile sigiliare sunt executate în relief[11].

Întrebuinţarea cea mai mare au avut-o sigiliile imprimate în ceară naturală şi ceară colorată. Se foloseau fie atârnate la acte, fie aplicate pe ele. Ceara de albine era amestecată cu o substanţă răşinoasă, cu praf de cretă fină, ceea ce îi sporea rezistenţa şi îi dădea o culoare alburie. Ceara naturală avea culoare gălbuie, iar în cazul introducerii unor substanţe devenea: roşie, verde, neagră. Culoarea albă se obţinea în urma unor topiri şi decantări repetate[12]. Ceara roşie a fost folosită de suverani şi papalitate, cea albă şi verde de nobilime şi clerul superior, cea neagră de clerul inferior şi de ordinele militaro-religioase şi chiar de persoane particulare.

În cazul în care sigiliile se atârnau de act, se realiza un căuş (cuib, turtă) protector, tot din ceară, circular, în care se introducea materia pe care urma să se aplice matricea sigilară. Acest căuş avea o cavitate plană la fund care se zgârâia pentru o mai bună aderenţă a cerii ce urma să se toarne **(Planşa 10)**.

Pe materia actului se imprimau sigiliile în tuş, fum (numai negru) şi în cerneală, care putea fi: roşie, neagră, brună, verde, albastră, galbenă.

După felul cum se foloseau, sigiliile puteau fi *atârnate, aplicate, timbrate.*

Atârnarea se realiza în mai multe feluri. Se făceau două perforări sau tăieturi în partea de jos a actului prin care se treceau capetele unui şnur care apoi se împleteau sub act şi se fixau în bulă. Şnurul putea fi din in, cânepă, mătase, lână, de o singură culoare sau mai multe. În cazul sigiliilor atârnate, acestea se puteau atârna şi cu ajutorul unor cureluşe (ţăncuşe)

trecute prin tăieturile de la baza actului, fie se îndoia pergamentul în partea de jos (se făcea plicatura), se făcea incizia prin ambele foi, se trecea şnurul sau ţăncuşa care se prindea ulterior de ceară. În cazul atârnării mai multor sigilii la un act, aceasta se făcea de la mijloc, în partea de jos a actului şi se făcea alternativ, începând din stânga la dreapta. Alteori sigiliul se aplica la stânga sau la dreapta în care caz ordonarea se făcea din partea rămasă liberă.

Pentru *aplicarea* sigiliilor se realiza mai întâi înţeparea pergamentului din spate spre faţă şi peste materia scoasă astfel în relief se turna şi apoi se imprima matricea. Ceara care trecea în spatele pergamentului fixa mai bine sigiliul pe document. Alteori se perfora documentul, la început sub formă de cruce, apoi în mai multe părţi, colţurile se ridicau şi se prindeau în bulgărele de ceară peste care urma să se aplice matricea sigilată. Se mai puteau face în document două incizii prin care se treceau capetele unei benzi de pergament sau hârtie ce erau adunate apoi tot în ceară şi presate pe matrice.

Pentru a da mai multă rezistenţă sigiliului, se folosea şi sistemul *timbrat* (custodie) care se realiza prin punerea cerii direct pe act, în partea de jos a lui, peste ceară se punea o bucată de hârtie de formă rombică sau pătrată peste care se aplica tiparul sigilat[13]. Uneori foiţa era cusută de act şi avea marginile dantelate, devenind în acest caz un ornament al documentului respectiv.

Sigiliul cuprinde două părţi: emblema cu reprezentarea simbolică şi legenda, textul gravat pe el.

Matricea sigilară poată să aibă gravat pe ea o inscripţie (legenda) sau poate să nu conţină nici un text şi nici alte iniţiale. În acest caz sigiliul este *anepigraf*. Legenda constituie un text foarte scurt care cuprinde: numele, titlul şi calităţile purtătorului sigiliului sub denumirea oraşului, a comunităţii săteşti, a instituţiei. Unele sigilii conţin şi anul calendaristic de emitere. Legenda poate fi în limba latină, greacă, turcă, slavo-română, cu alfabet chirilic, precum şi în limbile naţionale. Ea poate fi dispusă circular, începând de sus spre dreapta sau de jos şi mergând spre stânga, ocupându-se marginea matricei (exerga); sau poate fi plasată în centrul său, ocupând câmpul matricei. Poate exista şi maniera combinată[14]. Începutul legendei se marchează cu un semn: o rozetă, o floare de crin, un fleuron etc. După imaginea care se află în câmpul sigiliului s-au stabilit în mai multe tipuri[15]. Dintre cele mai des întâlnite menţionăm:

a) *tipul hagiografic,* când amprenta şi matricea sigilară are în reprezentare un sfânt (patronul unei localităţi sau instituţii religioase).

b) *tipul iconografic*, având în emblemă un personaj (pot fi şi mai multe) însoţit de atributele pe care le deţine.

c) *tipul de majestate*, când este reprezentat suveranul ţării, şezând pe tron, cu mantie, coroană şi cu însemnele puterii.

d) *tipul monumental* (topografic), când are în câmp diferite monumente sau construcţii: poduri, cetăţi, edificii publice.

e) *tipul heraldic*, când în emblemă se află o stemă, un scut cu mobilele respective, sau uneori numai simbolurile specifice, care sunt aşezate direct în câmpul sigiliului.

f) *tipul arbitrar* sau fantezist, când are în câmp scene, embleme, rebusuri, obiecte diferite.

Sigiliul care are reprezentări pe o singură faţă se numeşte sigiliu simplu. Cele care cuprind două feţe, de aceleaşi dimensiuni, asemănătoare medaliilor, dar cu margini şi legende deosebite, se numesc sigilii duble. Se întâlnesc frecvent, în vazul bulelor, dar şi în cazul sigiliilor de ceară, atârnate şi având două feţe.

În cazul căuşului de ceară se aplica un sigiliu secret (*contrasigiliu*) de dimensiuni mai mici, circular şi care asigura autenticitatea sigiliului mare din faţă.

În unele cazuri, pe acelaşi şnur puteau exista mai multe sigilii, din care unul era mai mare, aparţinând instituţiei care avea dreptul să emită actul. Celelalte erau ale persoanelor contractante şi constituiau *subsigiliile* actului. Când un act are pentru autenticitatea lui mai multe sigilii, acesta poartă denumirea de *document cu sigilii multiple.* Există şi celălalt aspect: sigiliu de transfer, care autentifică mai multe acte. În cazul acesta, şnurul se trece prin toate capetele şi se adună în ceara unui singur sigiliu. Când paza sigiliului şi dreptul de sigilare se afla în grija mai multor persoane, matricea sigilară era împărţită în 2 sau 4 părţi. Fiecare se afla la câte o persoană, sigilarea neputându-se efectua decât în prezenţa tuturor, sigiliul recompunându-se.

Din punct de vedere al posesorului există sigilii ale suveranilor, demnitarilor laici şi ecleziastici, ale oraşelor şi ale instituţiilor. Sigiliile orăşeneşti au în emblemă ziduri de apărare, poduri suspendate, turnuri de pază, edificii publice. Alte embleme redau rolul şi atribuţiile organelor de conducere; diferitele bresle au în emblema sigiliilor elemente privind activitatea acestora, precum şi elemente de bază ale activităţii locuitorilor din oraşe sau elemente de floră şi faună specifice zone oraşului[16].

Sigiliile cancelariilor mari erau păstrate de un demnitar. Când se pierdeau sau erau furate sigiliile, actele trebuiau să fie resigilate. Tiparele sigilare ale defuncţilor, precum şi cele scoase din uz erau distruse pentru a se înlătura posibilitatea falsurilor. Încercarea de a falsifica un act avea în vedere şi pe aceea a sigiliului.

Autenticitatea sigiliului se stabileşte prin analiză sigilografică. Falsurile sigilare sunt formale şi reale. Formal este când un document autentic îi lipseşte pecetea dintr-un motiv bine determinat. În cazul falsurilor reale, actul este fals în totalitatea lui, fapt care se poate constata pe baza analizei diplomatice şi paleografice.

Sigiliile s-au conservat sub două aspecte: ca tipare sau matrice de metal, gravate negativ, şi ca peceţi, adică impresiuni pozitive ale acestora, realizate în ceară, hârtie, lut, metal[17].

La rândul lor tiparele sigilare sunt şi ele izvoare istorice deosebit de importante transmiţând preţioase informaţii referitoare la arta gravării. Ele pot elucida şi anumite probleme de genealogie, matricele sigilare ale diverşilor demnitari, personalităţi, familii etc. au fost pătrate şi transmise din generaţie în generaţie.

Sigiliile ca şi monedele au un ,,caracter de oficialitate, de garanţie care le dă o valoare excepţională ca izvoare pentru cunoaşterea trecutului. Monedele sunt garantate de puterea suverană, sigiliile deşi emană adeseori de la instituţii sau persoane particulare, prezintă garanţii suficiente prin însuşi faptul că menirea lor este tocmai să certifice autenticitatea unui act…[18].

Sigiliile la fel ca şi monedele sunt izvoare contemporane, având o valoare documentară deosebită. Ele furnizează informaţii despre persoanele, corporaţiile şi instituţiile care le-au emis. Personalităţi laice, ecleziastice, orăşeneşti, meşteşugăreşti etc., au fost identificate prin intermediul sigiliilor. Tot ele furnizează preţioase ştiri privind organizarea cancelariilor, a modului de autentificare a actelor publice şi particulare[19].

Numeroase societăţi, opere de artă, instituţii, au intrat în istorie prin intermediul reprezentărilor de pe sigilii. De asemenea, ele contribuie la cunoaşterea istoriei, costumelor laice, bisericeşti, militare, a armanentului. Tot prin intermediul lor se pot reconstitui stemele oficiale ale statelor, ale familiilor suveranilor, ale oraşelor sau ale cororaţiilor meşteşugăreşti.

Sigiliile constituie izvoare istorice care pot ilustra în mod special anumite evenimente, ele păstrează informaţii preţioase privind istoria unor zone, unor oraşe, unor instituţii. Este izvorul care păstrează, sintetizează şi transmite generaţiilor mai noi simbolurile strămoşilor.

Sigilografia aflată şi ea, după cum se poate observa, în conexiune cu paleografia şi epigrafia în ceea ce priveşte descifrarea legendelor de pe sigilii, cu heraldica pentru corecta interpretare a imaginilor din câmpul sigiliului, cu diplomatica pentru stabilirea autenticităţii actelor, cu numismatica pentru reprezentările iconografice, constituie o sursă importantă pentru studiul ştiinţei istorice.

Studiul sigiliilor se coroborează aşadar cu domenii esenţiale ale istoriei şi ale ştiinţelor auxiliare: diplomatica, genealogia, heraldica, numismatica, arheologia, istoria artei, a statului şi dreptului, istoria armamentului a costumelor şi arhitecturii. Sigiliul, de foarte multe ori, mai ales în epoca modernă, a constituit un mijloc de exprimare a idealurilor naţionale şi, în consecinţă, pentru istorie constituie o sursă deosebit de preţioasă şi de interesantă, dar dificil de descifrat prin însăşi complexitatea problemelor ce le conţine.

În prezent, datele referitoare la sigilii sunt extrem de numeroase şi de greu de reţinut şi sistematizat. Ele pot fi puse la dispoziţia cercetărilor prin intermediul echipamentului electronic. Introducerea informaţiilor şi regăsirea acestora în memoria electronică se realizează fie odată cu prelucrarea automată a documentelor, fie printr-un program special. Arhivele Naţionale din Bucureşti, în cadrul Sistemului Automat de Regăsire a Informaţiilor, şi-au rezervat un loc aparte şi pentru sigilii. În cadrul acestui sistem, deşi se precizează doar prezenţa sau lipsa sigiliului, datele se pot completa cu altele referitoare la documentul respectiv, rezultând informaţii concludente şi utile cercetării. Astfel, se pot afla date privind frecvenţa unui sigiliu al unei anumite cancelarii, cunoaşterea sigiliilor folosite de un posesor, documente validate cu sigiliile unor regiuni, lipsa unor matrice sigilare, determinarea unui fals sigilar etc.

O activitate susţinută în elaborarea unui sistem informaţional separat, lucru spre care se tinde în prezent în lumea sigilografiei, desfăşoară Comitetul Internaţional de Sigilografie. Creat în 1959, Comitetul Internaţional de Sigilografie activează intens în vederea rezolvării unor probleme practice privind păstrarea şi conservarea sigiliilor precum şi pentru impulsionarea cercetărilor din acest domeniu. Nu a fost fixat un sediu stabil. La ora actuală preşedinţia se află la Bruxelles. Comitetul, în prezent este compus din reprezentanţi a 15 ţări, printre care şi România. El a contribuit la dezvoltarea sigilografiei în lume, preocupându-se de uniformizarea terminologiei, a stabilit două tipuri de fişe necesare pentru descrierea unui sigiliu, o fişă pentru descrierea rapidă şi altă analitică. Printre alte realizări ale acestui deosebit de activ Comitet menţionăm: stimularea cercetării în vederea tratării maladiilor cerii şi a altor substanţe folosite la sigilare, întocmirea unei bibliografii internaţionale de sigilografie, organizarea de expoziţii itinerante cu mărturii sigilografice[20]. Până acum acesta a desfăşurat şi desfăşoară o intensă activitate în direcţia dezvoltării ştiinţei sigilografice la scară mondială şi comunicarea rapidă a datelor noi referitoare la sigilii.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

BERCIU - DRĂGHICESCU, ADINA, *Ştiinţele auxiliare ale istoriei,* partea I, Tipogr. Univ. Bucureşti, 1988, p. 98 - 111.

BERCIU - DRĂGHICESCU, ADINA, *Introducere în istorie şi ştiinţele auxiliare ale istoriei,* Tipogr. Univ. ,,Dimitrie Cantemir…, 1992, p. 83 - 94.

CHASSANT, ALPH., DELIBARRE, P. J., *Dicţionaire de sigilographie contenant toutes les notions propres a faciliter l'etude et l'interpretation des sceaux du Moyen Age,* Paris, 1960.

DOGARU, MARIA, *Colecţia de sigilii a Direcţii Generale a Arhivelor Statului Bucureşti,* În: R.A., 1962, nr. 2, p. 155 - 171.
DOGARU, MARIA, *Sigiliile, mărturii ale trecutului istoric. Album sigilografic,* Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1976.
DOGARU, MARIA, *Colecţiile de matrice sigilare ale Arhivelor Statului Bucureşti,* DGAS, 1984.
DOGARU, MARIA; BERCIU - DRĂGHICESCU, ADINA. *Două tipare sigilare ale familiei Mavrocordat din colecţia Bibliotecii de Istorie - Filosofie,* Bucureşti. În: ,,Caietul semestrului special de ştiinţe auxiliare ale istoriei. Opuscula numismatică…, I, 1989, p. 204 - 215.
DOGARU, MARIA; BERCIU - DRĂGHICESCU, ADINA, *Sigilografie românească, Bibliografie.* În: ,,Caietul seminarului special de ştiinţe auxiliare ale istoriei, Opuscula bibliografică, genealogica, numismatica…, II, 1990, p. 93 - 113.
Dicţionar al ştiinţelor speciale ale istoriei, Edit. Ştiinţifică şi Enciclop., Bucureşti., 1982, p. 213 - 218.
EDROIU, NICOLAE, *Introducere în istorie şi ştiinţele auxiliare ale istoriei,* Cluj - Napoca, Tipografia Universităţii ,,Babeş - Bolyai…, 1977, p. 129 - 139.
EDROIU, NICOLAE, *Introducere în ştiinţele auxiliare ale istoriei,* Cluj - Napoca, 1992.
L'Histoire et ses méthodes, sous la direction de Charles Samaran, Bruges, 1961, p. 393 - 444.
JAKO, SIGISMUND, *Sigilografia cu referire la Transilvania (până la sfârşitul sec. al XV-lea*) în vol. *Documente privind istoria României, Introducere,* vol. II. E.A., Bucureşti, 1956, p. 561 - 619.
LAURENT, V., *Documents de sigilographie byzantine. La collection C. Orghidan,* Paris, 1952.
MOISIL, C., *Două ştiinţe surori: numismatica şi sigilografia,* extras din B.S.N.R., an XVII, 1922, 12 p.
ROMAN JOSEPH. *Manuel de sigilographie francaise*, Paris, 1912.
SACERDOŢEANU AURELIAN, *Curs de ştiinţe auxiliare,* p. 146 - 170.
ŢABREA, ILIE. *Constantin Moisil, pionier al numismaticii româneşti,* Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1970.
VĂRTOSU, EMIL, *Din sigilografia Moldovei şi a Ţării Româneşti,* în vol. *Documente privind istoria României, Introducere,* vol. II, Bucureşti, E.A., 1956, p. 334 - 537.

HERALDICA

Cercetătorului din domeniul ştiinţelor umaniste, pentru folosirea cât mai exactă a izvoarelor, îi sunt necesare şi cunoştinţe de heraldică.

Din cadrul surselor istorice, această ştiinţă auxiliară utilizează peceţile, monedele, pietrele de mormânt, monumentele de arhitectură, diplomele etc.[1], folosindu-se astfel şi de alte ştiinţe auxiliare ca: paleografia, sigilografia, numismatica.

Heraldica are drept obiect stabilirea principiilor teoretice, cercetarea, interpretarea şi evoluţia stemelor unui stat, oraş, familie, corporaţie etc.

Numele disciplinei provine din termenul latin medieval: *heraldus, héraut* = crainic. Heralzii în epoca medievală duceau mesajele de război, dar făceau şi oficiul de prezentare a luptătorilor în turniruri şi de introducere a acestora în arenă. În sunetele de trâmbiţă sau de corn, heralzii, care trebuiau să fie buni cunoscători a simbolurilor heraldice, făceau şi prezentarea blazoanelor[2] nobililor pe care-i introduceau pe câmpul de turnir. Blazonul[3] era un semn convenţional, specific unui stat, oraş, familie, persoană etc.

Heraldica[4], ca ştiinţă auxiliară a istoriei, studiază aspectele teoretice ale blazonului, dar se preocupă şi de aplicarea lor în practică, realizarea stemelor, terminologie devenind în această situaţie artă heraldică.

Fenomenul heraldic şi, în general, manifestările heraldice sunt foarte vechi, apărând prima oară în antichitate şi evoluând odată cu societatea omenească[5].

Arta heraldică îşi are începuturile în secolul XI în Germania, la concursurile care s-au desfăşurat la Göttingen în anul 934, unde se pare că s-au purtat de către cavaleri bucăţi de stofă potrivite în maniera de alcătuire ulterioară a stemelor[6] Perioada de înflorire a ei a fost a cruciadelor şi a epocii clasice a turnirurilor (sec. XIII-XV). După secolul al XVI-lea, importanţa artei heraldice a scăzut.

Ştiinţa heraldică îşi are începuturile în Franţa. În 1416, Clément Prinsault a pus bazele acestei discipline prin fixarea unei terminologii exacte şi ştiinţifice care a fost apoi general acceptată. Tratatului lui Clément Prinsault i-au urmat şi alte lucrări de heraldică, Franţa aducându-şi o contribuţie esenţială la naşterea şi fundamentarea acestei ştiinţe auxiliare a istoriei. Menţionăm printre reprezentanţi:[7]Jérôme de Bara, *Les blasons des armoiries*, Lyon, 1579, Charles Segoing, *Mercure armorial enseignant les principes et éléments du blason des armoiries*, Paris, 1648. În secolul al XVII-lea, o contribuţie însemnată a adus-o Pčre Claude-Franşois Ménestrier prin lucrarea sa celebră: *Le veritable art du blason et l'origines des armoiries*, Paris, 1671, urmată de altele: *Les recherches du blason*, Paris, 1673 şi de L'Origine des armoires, Paris, 1680.

Tot în această perioadă s-au realizat şi desene de blazoane contemporane sau mai vechi care au fost adunate de colecţionari.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, după o perioadă de stagnare de la sfârşitul secolului XVIII, cercetările au fost reluate, devenind disciplină de învăţământ la École des Chartes şi în alte universităţi europene.

Progresul în domeniu a fost favorizat de apariţia unor periodice de specialitate: ,,Archives héraldiques suisses… (1887-1953) devenit în 1954 ,,Archivum Heraldicum…, şi ,,Revue franşaise d'Héraldique et de Sigilographie… (Paris, 1938).

Bazele ştiinţei heraldice s-au pus încă din secolul al XIX-lea şi în secolul XX. Printre lucrările cu contribuţii deosebite menţionăm câteva: Grandmaison, *Dictionnaire héraldique*, Paris, 1852; Louis Douet d'Arcq, *Collection de sceaux*, vol. I, Paris, 1863; G. A. Seyler, *Geschichte der Heraldik*, Nürenberg, 1885-1889; Baron von Sacken, *Katechismus der Heraldik*, în 8 vol., Leipzig, 1905-1920; D. L. Galbreath, *Manuel du blason*, Lausanne, 1942; E. J. Jones, *Medieval heraldry. Some Fourteenth Century Heraldic Works*, Cardiff, 1943; Michel Pastoureau, *Le traité d…héraldique*, Paris, 1979 şi o ediţie germană.

În Ţările Române, preocupările de ordin heraldic se întâlnesc din secolul al XVII-lea la cronicile: Grigore Ureche (1590-1647), Miron Costin (1633-1691), Nicolae Costin (1600-1712), la Dimitrie Cantemir (1673-1723). În lucrările acestora apărea legenda heraldică a capului de bour, a corbului, precum şi ,,pretinsele armerii ale Daciei (doi lei afrontaţi)…[8]. În secolul următor, interesul pentru heraldică se manifestă, în măsura în care aceasta a servit la alcătuirea stemelor de familie (Sturdza, Balş, Văcărescu). Către sfârşitul perioadei au apărut sigilii domneşti pe care erau reprezentate în afara stemei principatului şi stemele celor 17 judeţe[9].

Bazele ştiinţelor heraldice se vor pune, însă, abia în secolul al XIX-lea, când s-au remarcat: Gh. Asachi (1788-1869)[10], fiul său Alexandru[11], Gh. Seulescu, Mihail Kogălniceanu (1817-1891)[12], Cezar Bolliac (1813-1881)[13], precum şi reputaţi istorici ca B. P. Hasdeu (1838-1907), V. A. Urechia (1834-1901), D. A. Sturdza (1833-1914). În ultimele decenii ale secolului al XIX-lea s-au remarcat câţiva heraldişti ce-şi vor desfăşura activitatea şi în primele decenii ale secolului următor, dintre care menţionăm pe: Octav George Lecca (1881-1957), Ştefan Dimitrie Grecianu (1825-1908) şi P. V. Năsturel. După 1918, ştiinţa heraldică a cunoscut o nouă dezvoltare prin înfiinţarea în 1921 a Comisiei Consultative de Heraldică (7 membri), având atribuţii în elaborarea noilor steme româneşti. În secolul XX, importante contribuţii au fost aduse de Constantin Moisil (1876-1958), Nicolae Grămadă (1892-1961), Marcel Romanescu (1897-1965), Aurelian Sacerdoţeanu (1904-1976), Emil Vârtosu (1902-1977), Mihai Berza (1907-1978), Dan Cernovodeanu (n. 1921), Marcel Sturza-Săuceşti (1895-1984), Jean N. Mănescu (n. 1927), Maria Dogaru (n. 1934) şi alţii.

În 1970 s-a creat Comisia de Heraldică, Genealogie şi Sigilografie pe lângă Institutul de istorie ,,Nicolae Iorga…, unde funcţionează şi în prezent, urmărindu-se dezvoltarea cât mai mult şi mai bine cu putinţă a acestor ştiinţe auxiliare ale istoriei în România.

Prin participarea membrilor săi la numeroase congrese internaţionale de specialitate, Comisia a contribuit la răspândirea, dincolo de fruntariile naţionale, a acestor izvoare istorice româneşti, precum şi a rezultatelor cercetării româneşti în domeniile heraldicii, generalogiei şi sigilografiei. Tot în anul 1970 s-a creat Confederaţia Internaţională de Heraldică, cu scopul de a uni eforturile specialiştilor din diferite ţări pentru efectuarea de cercetări heraldice, genealogice şi sigilografice. Comisia de Heraldică, Genealogie şi Sigilografie din România este afiliată acestui organism internaţional, ca membră fondatoare, iar reprezentantul ei face parte din Biroul Executiv al Confederaţiei.

În ultimele decenii, ştiinţa heraldică românească se bucură de un bine meritat prestigiu, România fiind prezentă din 1970 la toate congresele internaţionale de heraldică, genealogie şi sigilografie.

Pentru interpretarea justă a izvoarelor, pentru redarea cât mai fidelă a adevărului, istoricul trebuie să poată citi şi interpreta elementele heraldice, trebuie, altfel spus, să posede tehnica descifrării stemelor sau blazoanelor, care constituie elementul fundamental al heraldicii.

Stema constituie ,,ansamblul semnelor distinctive şi simbolice care alcătuiesc blazonul unei persoane, instituţie sau stat exprimând atributele sale…[14]. O stemă trebuie să cuprindă, în principal, următoarele elemente: scut, figuri heraldice, elemente exterioare ale scutului, incluzând cimierul, coroana, susţinătorii, pavilionul, deviza.

De la persoane, familii, instituţii (puterea centrală, puterea eclesiastică), blazonul a fost treptat adoptat de ţări, regiuni, cetăţi, oraşe, asociaţii, case de comerţ, ateliere, fabrici etc..[15]

După modul de prezentare, blazoanele pot fi simple (unul singur) şi combinate (unul sau mai multe unite sau nu[16]).

Din punct de vedere al modului cum a fost creat, există blazon de concesie (concedat de suvernai, în forme iniţiale) şi blazon transformat, incluzând toate adăugirile şi modificările ulterioare.

În heraldică, blazonul este analizat ca fiind purtat de posesorul lui, respectiv din spate. În consecinţă, latura privită din faţă la stânga este socotită, de fapt, la dreapta, iar cea privită din faţă la dreapta este la stânga.

Scutul (cuvântul grecesc *skutos* = piele) este elementul principal al blazonului sau al stemei; el este în acelaşi timp şi câmpul pe care se aşează celelalte elemente de heraldică. Folosit iniţial, din antichitate, ca un mijloc de apărare al celui care-l poartă, a devenit în evul mediu elementul care-l individualiza, deoarece pe el se aşezau lucruri care simbolizau mai ales victoriile sale militare. Scutul poate fi de formă rotundă, ovală, pătrată, dreptunghiulară, rombică, triunghiulară[17].

Scutul, din punct de vedere al simbolului heraldic, poate fi: simplu, compus, unit în jumătate părţi, scut-ecuson, scut de stemă.

Scutul simplu sau neted este acel scut care are o suprafaţă plană, netedă, vopsit într-o singură culoare şi nu are pe el figurată nici o piesă heraldică. Scutul compus este acoperit de mai multe smalturi (culori, metale, blănuri) şi are câmpul împărţit

în mai multe partiţiuni. Scuturi unite sunt două scuturi care îşi ating marginile. Scut în jumătate părţi (despicat) se constituie din unirea a două scuturi împărţite în jumătate, în lungime şi alăturate, în aşa fel încât să se observe din fiecare câte o jumătate. Scut-ecuson este acela aşezat pe un scut mai mare; semnifică o concesiune făcută de un suveran unui nobil. El se poate aşeza central, când este unul singur, sau pe margine, când sunt mai multe scuturi-ecuson. Câmpul scutului se împarte în mai multe partiţiuni cu ajutorul unor linii care se numesc trăsături[18]. Partiţiunile (împărţirile scutului) sunt următoarele: 1) despicat; 2) tăiat; 3) despărţit; 4) spintecat **(Planşa 14)**.

Repartizările constituie termenul general prin care se desemnează diviziunile scutului care rezultă din combinarea partiţiunilor obişnuite. Repartizările sunt următoarele: treimea, sfâşierea încrucişată, poala, cartierele care variază de la 6 la 32, număr care nu poate fi depăşit[19].

Heraldica are la bază culorile sau smalţurile, termen care îşi are originea în vopsirea stemelor sau blazoanelor pe mobile, pe arme, pe vase de aur şi de argint[20].

Arta heraldică foloseşte 3 smalţuri desemnate prin:[21]

1) două metale - aurul care este galben şi argintul care este alb;

2) 6 culori propriu-zise: roşu sau stacojiu, albastru sau azur, negru (sable), verde (sinople, luat de la arborii din preajma cetăţii Sinope), purpura sau violet, portocaliu;

3) două blănuri: a) hermina, numită şi cacom (albă cu pete negre), şi contra hermina; b) sângeapul (singipie), numit şi vair, şi contra sângeapul (contra singipie) de culoare albastră (azur) cu alb.

Aceste smalţuri se figurau pe steme prin intemediul desenului convenţional, redându-se imaginea, nu şi culoarea respectivă. Astfel, argintul se redă prin culoarea albă, roşu prin linii verticale, azur prin linii orizontale, negru prin linii încrucişate (verticale şi orizontale) etc. În câmpul scutului se află nenumărate piese care alcătuiesc figurile heraldice **(Planşa 14)**.

Figurile heraldice se clasifică în: piese onorabile şi piese mai puţin onorabile.

Piesele onorabile sunt cele mai vechi piese întrebuinţate pe scuturi. Celelalte sunt piese folosite mai recent. Piesele onorabile ale scutului sunt ,,suprafeţe ale scutului, diferite ca smalţ de restul câmpului, realizate prin trasarea unor linii drepte, oblice sau curbe…[22]. Printre cele mai folosite se numără: şeful sau capul (o linie orizontală trasată în partea superioară a scutului), talpa sau treimea inferioară a scutului (realizată prin trasarea unei linii orizontale în partea inferioară a scutului), banda (realizată prin trasarea a două linii oblice din colţul drept superior spre colţul stâng inferior), bara (realizată prin două diagonale duse din colţul stâng superior spre colţul drept inferior). Prin acelaşi joc de linii se mai pot realiza: furca, furca răsturnată, palul (ţeapa), crucea, săritoarea, căpriorul, pajera.

Mobilele sunt obiecte aşezate pe scut. Acestea pot fi: figuri naturale, artificiale, himerice. Figurile naturale pot fi luate de la astre, pot fi părţi ale corpului, omenesc, sau pot să provină din lumea animală, a plantelor, a păsărilor etc. Figurile artificiale pot fi: cruci, turnuri, castele, poduri, biserici, vapoare, coroane etc. Figurile himerice se iau, de regulă, din mitologie sau pur şi simplu sunt fanteziste.

Ornamentele exterioare ale stemelor

Scutul pe care se află figurile sau mobilele este ornamentat exterior cu: coif, coroană, lambrechinuri, cimier, mantou, suporţi, tenanţi, susţinători, deviză, insigne, strigăte **(Planşa 18)**.

Coiful (casca) este cel mai vechi ornament al scutului, avându-şi originea în căştile antice, înfăţişând acoperământul cavalerilor în armură. Prin urmare, reprezintă cea mai nobilă piesă din stema unui nobil. Coiful timbra sau ocrotea scutul, dar prin el se indica şi rangul personal. Exista coiful de suverani, de principi, daci, marchizi, conţi, viconţi, baroni, bastarzi **(Planşa 15)**. La rândul său, coiful era împodobit cu un mănunchi de pene sau din alte materiale.

Coiful constituie suportul cimierului (creştet) şi se supune regulilor heraldice. Astrel că, rangul nobiliar va determina forma, metalul, numărul de grile şi poziţia sa pe scut (faţă, profil, dreapta sau stânga)[23]. În funcţie de aceste elemente poate fi: coif de împărat, rege, duce, conte, viconte, baron etc. Regula heraldică impune prezentarea căştii deasupra scutului, în cazul unui suveran; în cazul nobililor, ea era aşezată în profil dreapta, iar în profil stânga se aşezau căştile bastarzilor. Poziţiile acestea au fost fixate în secolul XV şi au fost determinate de poziţia suveranului care stă în mijloc şi ceilalţi îl privesc din stânga şi din dreapta.

Coroana constituie un alt ornament al scutului. Ea este specifică fiecărei ţări, fiecărui rang şi fiecărei perioade istorice.

Coroanele se deosebesc între ele după metalul din care sunt confecţionate, după podoabele care se află pe ele şi după fleuroane **(Planşa 16)**.

Cimierul[24] (creştet) aşezat deasupra coifului constituie un alt element heraldic important. Este elementul cel mai înalt dintr-o stemă. Originea sa o găsim tot în epoca antică, în pământuful din pene sau din păr de cal ce se afla pe coifurile greceşti şi romane. Cimierul se compune de cele mai multe ori din: pene, coarne de animale, elemente himerice, figuri naturale, capete de om, gulere, blănuri etc. Cimierul a evoluat de la un semn distinctiv şi obligatoriu pentru membrii unei familii către un semn personal. După secolul al XIV-lea, care constituie perioada sa de maximă dezvoltare, importanţa folosirii cimierului a scăzut, devenind doar un ornament.

Lambrechinele[25] sunt fâşii de stofă fixate sus, în spatele coifului, atârnând de o parte şi de alta. Originea lor se află, probabil, în gluga purtată de cavaleri, fie în fâşiile de pânză legate de coif, fluturând în vânt şi aducând astfel răcoare[26]. Pe stemă, lambrechinele sunt reprezentate prin frunze de pălămidă. Pe blazon, fondul lambrechinelor trebuie să fie din aceeaşi culoare cu câmpul scutului, iar vârfurile lor din smalţul pieselor care se află în câmpul scutului.

Suporţii şi *tenanţii* sunt animale naturale sau fantastice, fiinţe omeneşti, îngeri, părţi ale corpului omenesc sau părţi din corpul animalelor fantastice: sirene, grifoni, centauri. Acestea se aşezau în părţile laterale ale scutului cu scopul de a-l susţine.

Figurile de formă umană sunt *tenanţi* (*ţinători*). Animalele naturale sau himerice sunt *suporţi*. Aceştia sunt reprezentaţi, în general, în picioare sau faţă în faţă (afrontaţi). Stemele clericilor şi ale femeilor nu au suporţi sau tenanţi. Pentru văduvă, scutul era înconjurat cu un şnur de mătase neagră şi albă, împletit şi din loc în loc înodat.

Susţinătorii includ plante (arbori, flori) sau obiecte şi au rolul de a susţine scutul. Steagurile, fanioanele, cârjele, tunurile sunt semne simbolice întrebuinţate la ornarea şi susţinerea scutului.

Deviza heraldică este, de obicei, o cugetare referitoare la un sentiment, un obiectiv anume etc., exprimată cât mai lapidar cu putinţă. Ea poate fi filosofică, umoristică sau sinistră. De obicei se aşează sub scut.

Toate elementele heraldice dintr-o stemă sunt protejate de *mantou* (sau cortină). Acesta poate fi de purpură, poate fi de catifea sau mătase albastră sau poate fi de postav. În funcţie de rang, de grad, ea poate fi căptuşită cu hermină, brodată cu aur, aurită în întregime.

Extinderea folosirii stemelor a dus cu timpul la alcătuirea unei terminologii şi a unor reguli precise încă din secolul al XV-lea. Dintre regulile alcătuirii unei steme conform tratatului de heraldică menţionăm[27]:

1) cunoaşterea scutului; 2) cunoaşterea smalţurilor heraldice, a metalelor, culorilor, blănurilor, pieselor sau mobilelor; 3) spargerea sau modificarea stemelor şi ornamentelor exterioare; 4) partiţiunile scutului sunt în număr de 4: despicat, tăiat, despărţit, spintecat; 5) direcţia tăieturilor sau a dungilor se consideră totdeauna după poziţia scutului şi a axelor sale; 6) o piesă heraldică este formată prin împărţirea unui scut în diferite culori şi prin mărginirea acestora cu dungi drepte sau oblice; 7) numărul maxim de cartiere al unui scut este de 32; 8) scutul familiei principale se pune peste figurile din scut, în centrul său; 9) se folosesc numai culori heraldice ca roşu, albastru, verde, negru, purpură, portocaliu; 10) poziţiile figurilor în câmpul scutului sunt în număr de 10; 11) piesele şi figurile sunt supuse la reguli precise determinate; 12) fiecare figură heraldică trebuie să se deosebească pe câmpul scutului în care este plasată şi pe care trebuie să-l umple; 13) nici un coif nu poate fi fără creştet (cimier) şi nici un cimier fără coif.

Iniţial, heraldica a fost un atribut al nobilimii, dar ea a constituit şi apanajul intelectualilor, al meseriaşilor, al negustorilor.

Arta a făcut apel în mod deosebit la heraldică, găsind aici o vastă sursă de inspiraţie şi, în acelaşi timp, un domeniu de manifestare.

Heraldica, prin izvoarele sale speciale pe care le pune la îndemâna cercetătorilor, prin simbolistica sa, constituie un domeniu deosebit de important pentru cunoaşterea proceselor sociale, politice, culturale ale societăţii omneneşti. Heraldica contribuie la o mai bună înţelegere a moravurilor, obiceiurilor, a mentalităţilor medievale în general, precum şi la ,,descifrarea încrengăturilor genealogice adesea foarte încurcate…. Ea a constituit, de asemenea, şi un domeniu pe care românii l-au folosit din plin. Lupta pentru independenţă şi pentru unitate naţională a fost evidenţiată şi prin simbolurile heraldice care au servit şi drept arme de luptă pentru realizarea acestor deziderate.

BIBLIOGRAFIE

BERCIU, DRĂGHICESCU, ADINA, *Introducerea în istorie şi ştiinţele auxiliare ale istoriei*, Bucureşti, Tipogr. Univ. ,,Dimitrie Cantemir…, 1992, p. 95-107.

BOIANGIU, ANETA, *Curs special de heraldică. Probleme controversate ale heraldicii româneşti*, Bucureşti, Tipogr. Univ., 1981.

CERNOVODEANU, DAN, *Bibliografia heraldicii româneşti*, Bucureşti, 1977.

CERNOVODEANU, DAN, *Ştiinţa şi arta heraldică în România*, Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1977.

Dicţionar al ştiinţelor speciale ale istoriei, Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1982.

DOGARU, MARIA, *Reconstituirea Daciei în simbol heraldic*, în R.I, t. 33, 1980, nr. 4, p. 743-758.

DOGARU, MARIA, *Aspiraţia poporului român spre unitate şi independenţă oglindită în simbol. Album heraldic*, Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1981.

DOGARU, MARIA, *Un armorial românesc din 1813. Spiţa de neam a familiei Balş dotată cu steme*, Bucureşti, DGAS, 1981.

GEVAERT, EMIL, *L'héraldique, son esprit, son langage et ses applications*, Paris, 1923.

GUNNAR, C. SCHEFFER, U., *Les couleurs héraldiques, leur réhabilitation et leur détermination*, Esbly France, 1971.

L'histoire et ses méthodes, sous la direction de Charles Samaron, Bruges, 1965, p. 740-767.

HUMBERT, FRANCK, *La symbolique animale en héraldique*, Toulouse, 1980. Hussmann, Heinrich, *Über Deutsche Wappenkurst*, Berlin, 1973.

ILGEN, TH., *Sphragistik. Heraldik*, Leipzig, 1912.

LAUDA, J., *Flaggen und Wappen der Welt von A-Z*, Berlin, 1972.
MORINI, UGO, *Araldica*, Firenze, 1929.
NEUBECKER, OTTFRIED, *Le grand livre de l'héraldique. L'histoire, l'art et la science du blason*, Paris, 1977.
SACEDORŢEANU, AURELIAN, *Curs de ştiinţe auxiliare*, p. 171-192.
SEYLER, G. A., *Geschichte der Heraldik*, Neustadt (Aisch), 1970.
SMITH, WHITNEY, *Les drapeaux a travers les ŕges et dans le monde entier*, Fayard, Paris, 1976.
ŞTEFĂNESCU, MIHAIL, MĂNESCU, JEAN, *Enluminures héraldiques des XVI-e-XVIII-e sičcles dans la collection de l'Académie Roumaine*, în R.R.H., serie Beaux Arts, t. XVII, 1980, p. 13-45.
STURDZA, D. N., *Dictionnaire héraldique*, Paris, 1983.
STURDZA, SĂUCEŞTI, MARCEL, *Heraldica. Tratat tehnic*, Bucureşti, Edit. Ştiinţifică, 1974.

METROLOGIA

Metrologia este ştiinţa auxiliară a istoriei care are drept obiect studiul măsurilor fixe sau variabile. Numele provine de la cuvântul grecesc *metron* = măsură, iar *logos* = vorbire, studiu. Aşadar, altfel spus, metrologia se ocupă cu ,,vorbirea despre măsură….

Dicţionarul enciclopedic din 1972 defineşte, astfel, această ştiinţă ,,disciplină care se ocupă cu măsurile fizice precise, cu unităţile şi procedeele de măsură…. Tot ea se ocupă şi de ,,ansamblul activităţilor legale şi administrative privind păstrarea şi reproducerea etaloanelor, verificarea instrumentelor de măsură…[1].

Cea mai complexă definiţie a metrologiei istorice se întâlneşte în *Dicţionarul ştiinţelor speciale ale istoriei*: ,,metrologia istorică, disciplină specială a istoriei care se ocupă cu studierea sistemelor de măsură din trecut, oglindite în izvoare documentare, cu evoluţia acestora de-a lungul istoriei, cu adaptarea lor la sistemul de măsură modern, precum şi cu cercetarea vechilor măsurători, în raport cu sistemul utilizat pe regiuni, în anumite perioade, în vederea stabilirii datei probabile şi a locului de creare a unor izvoare nedatate sau nelocalizate…[2].

Societatea omenească a folosit pentru măsurare diferite valori, dar definitivarea sistemelor s-a petrecut abia în perioada greacă şi romană.

În perioada medievală, sistemele de măsurare au fost extrem de diferite şi diversificate.

Preocupările ştiinţifice privind modalităţile de măsurare de-a lungul timpului apar abia în secolul al XVI-lea, când s-a scris şi primul tratat de metrologie a lui G. Agricola: *De menseribus et ponderibus romanorum* (1550). În secolele următoare, cercetarea sistemelor de măsurare în Antichitate şi Evul Mediu s-a intensificat în numeroase ţări din Europa. În secolul al XIX-lea, metrologia a devenit disciplină de predare în învăţământul politehnic, agronomic şi comercial[3].

În Ţările Române, în perioada Regulamentului Organic (1831-1832) s-au făcut încercări de uniformizare a măsurilor, dar acest lucru va fi posibil abia în anul 1866 în Principate şi în 1876 în Transilvania.

În planul ştiinţific[4] începutul este făcut de Gh. Asachi (1788-1869) care ne-a lăsat o valoroasă lucrare: *Măsurile şi greutăţile româneşti şi moldoveneşti în comparaţie cu ale celorlalte neamuri*, Bucureşti, 1848.

Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, principala preocupare a metrologiei din Ţările Române a constituit-o introducerea sistemului metric, ,,bătălia pentru sistemul metric…. S-au remarcat în acest sens: G. Cantilli, M. Mărăcinescu, Ştefan Pop, T, Petrişor, Al. Zane.

În deceniile opt şi nouă ale secolului XX s-au remarcat lucrările următorilor: Nicolae Stoicescu: *Cum măsurau strămoşi. Metrologia medievală pe teritoriul României,* Bucureşti, 1971; Gh. Puri: *Metrologie generală,* Timişoara, 1983; V. Ruxandra: *Metrologie*, partea I, Bucureşti, 1983; Nicolae Leonăchescu: *Bătălia pentru sistemul metric,* Bucureşti, 1986.

Măsurile sunt de două feluri[5]: a) directe, în afara omului, cum este spaţiul şi timpul; b) cele determinate de om prin diverse observaţii şi calcule, precum greutatea, densitatea, lungimea, volumul etc. Acestea au variat de-a lungul timpului, de la o orânduire socială la alta, după loc, formând adevărate sisteme. Cunoaşterea acestor sisteme este absolut necesară pentru înţelegerea deplină a izvoarelor istorice. Trebuie cunoscute sistemele metrologice ale fiecărei orânduiri precum şi modalitatea de transpunere în sistemul actual de calcul. Fără această raportare nu se pot înţelege documentele şi nu se pot cunoaşte procesele economice şi nici scrie istoria economică a unei orânduiri. Apoi istoria unităţilor de măsură este foarte strâns legată de istoria comerţului, şi, prin urmare, cunoaşterea unităţilor de măsură, prezentarea lor valorică într-un anumit interval de timp, într-un loc, determină cunoaşterea produselor care se realizează într-o societate, valoarea acestora, raporturile care există între diferite produse, puterea de cumpărare a membrilor societăţii respective.

Cea mai veche terminologie din domeniul metrologiei s-a cunoscut în Caldeea. Este una simplă şi se întâlneşte şi la alte popoare şi zone, aceasta apărând o dată cu relaţiile de schimb. Odată cu dezvoltarea comerţului şi a transporturilor, s-a simţit nevoia unor cuvinte şi expresii noi, potrivite unor noi activităţi economice.

În epoca antică aproape toate popoarele au adoptat măsuri plăcând fie de la membrele corpului omenesc, fie de la produsele necesare traiului zilnic. Apoi, acestea au fost multiplicate, după timp şi după loc, şi s-au aplicat tuturor genurilor de măsuri: de lungime, de suprafaţă, de capacitate, de greutate[6].

În metrologie există trei sisteme:

1) duodecimal, care are la bază împărţirea în 12 unităţi luate împreună şi care se numeşte duzină;

2) sexagesimal, în care prima unitate superioară are 60 etaloane;

3) zecimal, în care prima unitate superioară etalonului este un multiplu de loc.

În Antichitate, deşi primele calcule se întâlnesc în Caldeea, totuşi se constată, din punct de vedere numeric, o mare varietate de sisteme proprii fiecărui popor şi fiecărui ţinut, cetate etc. De aici apare dificultatea cunoaşterii tuturor precum şi realizarea corespondenţei în sistemul actual de calcul. Dăm spre exemplificare măsurile de la Atena, celebra cetate a lumii greceşti[7].

Măsuri de lungime:

a) dactylos (lungimea unui deget) = 0,0193 m.

b) palaeste (lărgimea mâinii în latul palmei) = 4 dactili = 0,0771 m.

c) spithame (distanţa din vârful degetului mare la vârful degetului mic, având palma deschisă) = 12 dactili = 0,2312 m.

d) pos (piciorul) = 16 dactili = 0,3083 m.

e) pehys (cotul) = 1,1/2 picioare = 0,4624 m.

f) bema (pasul) = 2, 1/2 picioare = 0,771 m.

g) orgynia (lungimea a două braţe întinse sau stânjenul) = 4 coţi = 1,85 m.

Piciorul era unitatea măsurilor itinerare, dintre care mai cunoscute au fost:

- a) două picioare şi jumătate = 0.771 m
- b) pletron (lungimea unei brazde pe care o poate tăia deodată un bou = 100 picioare = 30,83 m)
- c) stadionul (distanţa pe care o poate străbate un alergător fără a se opri) = 600 picioare = 184,98 m
- d) dublu stadiu
- e) stadiu cvadruplu
- f) 7 sau 12 stadii.

Acestea se foloseau în cadrul întrecerilor sportive.

Măsurile de suprafaţă au ca unitate de măsură piciorul pătrat.

Pentru măsurile de capacitate grecii au întrebuinţat două feluri de măsuri: unele pentru substanţe lichide şi altele pentru substanţe solide.

Pentru lichide mai folosite au fost următoarele:

a) cotilul sau ,,ulcica… = 0,2736 l.

b) hous-ul = 12 cotili = 3,28 l.

Pentru solide:

a) cotilul = 0,2736 l.

b) hoinix-ul = raţia zilnică a unui om = 4 cotili = 1,0944 l.

c) medimna = 192 cotili = 52,53 l.

Pentru greutăţi au fost importante două sisteme, cel eubeic şi cel eginetic. Terminologia era aceeaşi dar valoarea era diferită.

La Atena se folosea:

a) obolul = 0,728 gr.

b) drahma = 6 oboli = 4,36 gr.

c) mina = 100 drahme = 436,60 gr.

d) talantul = 60 mine = 26.136,20 gr.

Sistemul roman a fost asemănător cu cel grecesc.

Măsuri de lungime:

a) digitus (degetul) - lăţimea degetului mare = 0,0183 m.

b) palmus (palma) - lăţimea palmei mâinii = 0,0740 m.

c) uncia (1112 din pessus) = 0,1234 m.

d) pes (piciorul) = 4 palme sau 16 degete = 0,2963 m.

e) cubitus (cotul) = 1.1/2 picior = 0,4443 m.

f) gradus (gradul) = 2.1/2 picioare = 0,7407 m.

g) passus (pasul) = 5 picioare = 1,4815 m.

h) pertica (prăjina) = 10 picioare = 2,9630 m.

i) millia passum = 1000 de paşi = 1481,50 m.

j) stadium (pe mare) = 184,98 m.

k) milla = 8 stadii = 1379,86 m.

Pentru suprafaţă se folosea, la fel ca la greci, piciorul pătrat (passus quadratus) = 0,0008 cm^2. Mai importante au fost:

a) pertica = prăjina folosită de hotarnici fără o valoare precisă

b) scripulum - 10 picioare pătrate = 8,84 m^2.

c) jugerum (iugărul) = 2523,35 m^2.

d) heredium = 2 iugăre = 5046,7 m^2.

Măsuri de capacitate. Pentru lichide unitatea de măsură a fost amphora (numită şi vadra) = 26,196 l. Pentru solide unitatea de măsură era numită *modius* şi conţinea 8,733 l.

Măsuri de greutate. Etalonul a fost libra, împărţită în 12 uncii.

Aceasta avea subdiviziuni: 1 libră = 12 uncii = 327,45 gr., 1 uncie = 27,28 gr.

Semiuncia avea 13,64 gr.

În perioada feudală nu se putea vorbi de un sistem. Dar s-a perpetuat din epoca antică, în mare măsură, terminologia şi uneori chiar conţinutul ei. Astfel pentru lungimi existau:

a) linia = 1/12 deget = 0,00225 m.

b) pollex (policar, degetul cel mare) = 0,027 m.

c) pes (picior) = 12 degete = 0,3258 m.

Pentru suprafaţă s-a menţinut pertica (prăjina).

Pentru capacitate s-a folosit: modius, pinta (cana), apoi baniţa pentru substanţe uscate = cca. 13 l, butoiul (sau polobocul).

Pentru greutăţi s-a introdus marca de 218,056 gr.

În toată antichitatea şi în toată perioada medievală s-a constatat dificultatea existenţei unor atât de variate sisteme pentru măsuri şi greutăţi.

Deşi din secolul al XVI-lea s-a pus problema constituirii unui sistem mai simplu de calcul. Abia în secolul al XVIII-lea s-a putut crea sistemul metric. Un sistem mai practic. În 1766 francezul La Condamine a izbutit să determine o măsură mai unitară, stânjenul peruvian (la toise de Perou) şi a propus-o ca etalon pentru măsurarea gradelor meridianelor[8]. Totuşi, propunerea sa nu s-a impus şi, în 1790, savanţii francezi au hotărât ca unitatea de măsură pentru lungimi să fie 1/10.000.000 parte din meridianul Parisului, porţiunea de la Ecuator la Pol. Astfel s-a adoptat ca orice diviziune să se facă prin cifra 10. De aici a derivat şi numele de sistem zecimal. Această fracţiune a fost numită metru (metron), adică măsură. În Franţa noul sistem a fost adoptat la 1 noiembrie 1801, în mod facultativ, iar din 1 ianuarie 1840 a devenit obligatoriu[9].

După propunerea metrului ca etalon de lungime s-a făcut şi propunerea unui etalon de greutate: kilogramul, respectiv gramul[10].

Etalonul acestui sistem cu multipli şi submultipli are o bază reală. Terminologia multiplilor este luată din limba greacă (kilo = 1000 gr., hecto = 100, deca = 10), iar submultiplii au termeni din limba latină (deci = 10, centi = 100, mili = 1000).

Aceşti termeni se adaptează cu uşurinţă la tot felul de măsuri: de lungime (km = 1000 m, hectometrul = 100 m, decametru = 10 m); de suprafaţă: km^2, hectometru^2, decimetru = 0,010 m, m^2, centimetru, milimetru, micron).

Pentru suprafeţele agrare se ia ca unitate decametrul^2 (arul sau ario = 100 m^2) şi are un singur multiplu: hectarul = 10000 m^2 şi un singur submultiplu = centiarul, a suta parte dintr-un ar = 1 m^2.

Măsurile de capacitate au ca etalon m^3 cu multiplii şi submultiplii şi sunt de două feluri: pentru corpuri solide şi pentru corpuri lichide.

Pentru măsuratul lemnelor nefasonate se întrebuinţează sterul, cu un submultiplu: decasterul = 10 m^3 şi un submultiplu: decisterul = 0,010 m^3.

Măsurile pentru lichide au ca unitate etalon: litrul, cu multipli şi submultipli.

Măsurile de greutăţi (ponduri) au ca unitate etalon gramul. Un cm^3 de apă cântărită în vid la temperatura de 4 grade dă pondul gram. Multipli şi submultipli sunt: kg, tona, chintalul, hectogramul, decigramul, centigramul, miligramul.

În epoca antică desigur că geto-dacii au folosit unităţile de măsură greceşti şi apoi romane. În epoca feudală românii au avut un sistem propriu de măsuri care s-a caracterizat prin unitate şi diversitate[11]. Majoritatea măsurilor şi greutăţilor aveau aproximativ aceleaşi denumiri şi în cele trei Ţări Române. Diferea mărimea acestora de la o zonă la alta. Majoritatea denumirilor sunt de origine greco-latină: deget, plamă, cot, pas, funie, falce, câblă, cântar.

Pentru suprafeţe s-a folosit prăjina şi stânjenul precum şi falca, pogonul, cureaua, chinga.

Măsurile de capacitate mai folosite au fost: butoiul, vasus şi tunella. Iar cele de greutate erau: povara, burduful, sacul, cântarul, carul, mija.

Sistemul zecimal s-a introdus în Principate după o îndelungată bătălie la 27 septembrie 1864, devenind obligatoriu în ianuarie 1866[12].

BIBLIOGRAFIE

BERCIU DRĂGHICESCU, ADINA, *Introducere în istorie şi ştiinţele auxiliare ale istoriei,* Bucureşti, Tipogr. Univ. ,,Dimitrie Cantemir…, p. 108-111.

Dicţionarul ştiinţelor speciale ale istoriei, Bucureşti, Ed. Şt. şi Encicl., 1982.

EDROIU, NICOLAE, *Introducere în ştiinţele auxiliare ale istoriei,* Cluj-Napoca, Tipogr. Univ. ,,Babeş-Bolyai…, 1992, p. 220-227.

LEONĂCHESCU, P. NICOLAE, *Bătălia pentru sistemul metric*, Editura Ion Creangă, 1986.

RUXANDRA, VALERIU, *Metrologie*, partea I-a, Bucureşti, 1983.

SACERDOŢEANU, AURELIAN, *Curs de ştiinţe auxiliare ale istoriei,* dactilografiat, p. 116-121.

STOICESCU, NICOLAE, *Cum măsurau strămoşii. Metrologia medievală pe teritoriul României.* Bucureşti, Ed. Şt. şi Encicl., 1971.

NUMISMATICA

Numismatica este ştiinţa care are drept obiect de studiu moneda. Numele provine de la termenul grecesc *numisma,* preluat apoi şi de romani sub forma *nummus, i,* dar şi *nomisma, atis,* care înseamnă monedă, ban[1].

Numismatica are în vedere: tipurile monetare, descrierea lor, descifrarea legendelor, materialul din care sunt confecţionate, raporturile dintre diferitele categorii de monedă, circulaţia monetară, alcătuirea Corpusurilor de monede.

Medalia constituie de asemenea un document metalic al unor epoci istorice. Ea reprezintă pentru contemporani dar mai ales pentru urmaşi un prilej de înţelegere a importanţei acordate unor probleme ale vieţii societăţii respective, unor personalităţi care prin activitatea desfăşurată au contribuit la prăbuşirea societăţii omeneşti, unor societăţi şi unor instituţii. O ramură a ştiinţei numismatice, medalistica are ca obiect de cercetare medaliile şi plachetele.

Moneda, prin natura ei specifică a fost destinată să fie o valoare circulatorie, constituind un instrument de lucru, practic, şi teoretic, deosebit de important în procesul analizei vieţii economice, sociale, politice şi culturale a societăţii omeneşti. În cadrul ei, moneda poate fi o măsură a valorii, deci un instrument de schimb, poate fi un intermediar al schimburilor şi o rezervă de valoare[2]. În acest ultim caz, tezaurele furnizează informaţii preţioase de natură numismatică şi economică, privind raportul dintre monedele indigene şi cele care circulă concomitent cu ele, orientarea economică a statului respectiv, orientare care este în strânsă legătură cu cea de politică externă etc.

Moneda a constituit şi constituie în continuare, o antenă deosebit de sensibilă a vieţii economice, sociale, politice şi culturale a unei societăţi[3].

Ea nu este numai un instrument fiscal, ci a fost şi este un mijloc de a acţiona asupra unei conjuncturi economice, sociale şi politice a unui stat.

Prin natura sa specială, studiul monedei reprezintă un domeniu deosebit de complex şi de complicat, în acelaşi timp, al cercetării istorice.

Moneda conţine, sintetizată în ea, întreaga evoluţie a formaţiunilor politice şi apoi a statului care a emis-o şi în cadrul căruia circulă. Astfel că, apariţia, evoluţia şi răspândirea ei până la tezaurizare reflectă gradul de dezvoltare al societăţii din care provine.

În acelaşi timp, moneda conţine numeroase elemente ponderale şi de valoare intrinsecă precum şi elementele iconografice, heraldice epigrafice, sigilografice, care, pentru a putea fi descifrate şi înţelese necesită vaste cunoştinţe teoretice şi o îndelungată experienţă practică.

Moneda constituie un izvor important pentru studierea nivelului economic al unui popor, pentru determinarea şi înţelegerea fluctuaţiilor economice, a crizelor din acest domeniu, când apar falsurile monetare, deprecierile din titlul metalului preţios, monede cu miez de aramă. O interpretare cât mai completă a descoperirilor monetare dintr-o zonă, conduce spre o prezentare cât mai exactă a vieţii comerciale, a circulaţiei bunurilor economice; se pot realiza interesante raporturi valorice între monedele diferitelor ţări, se poate stabili puterea de cumpărare a membrilor societăţii într-o anumită perioadă[4] etc.

Tot prin studiul monedei se pot face o serie de constatări importante privind anumite obiceiuri, instituţii sau dezvoltarea artistică a unei ţări. Citirea corectă a reprezentărilor figurate pe avers şi revers oferă informaţii preţioase privind viaţa politică religioasă, orăşenească sau viaţa socială. Moneda antică cu tipul iconografic care predomină, constituie o sursă deosebit de preţioasă pentru cunoaşterea religiilor, a mitologiei, pentru cunoaşterea figurilor suveranilor şi a familiilor imperiale, pentru istoria artei. Oferă deci informaţii deosebit de preţioase prin iconografie şi portretistica antică, ele fiind de multe ori singurele surse care au păstrat figurile autentice ale monarhilor[5].

Prin imaginea de pe avers, moneda a avut şi o funcţie ,,propagandistică… importantă, jucând rolul unei ,,gazete oficiale… a unui stat, mai ales în perioada antichităţii.

Sub raportul artei şi al tehnicii de realizare, moneda antică a pătruns adânc în realităţile epocii, furnizându-ne informaţii preţioase pentru istoria tehnologiei de fabricaţie a ei, pentru realizarea portretelor monetare, pentru istoria artei.

Numismatica medievală, care cuprinde figuri convenţionale şi mai schematice, furnizează informaţii privind costumele, monumentele triumfale, nume de suverani, de state, de gravori care pot contribui la elucidarea unor probleme politice sau la completarea altor izvoare istorice.

Pe plan artistic, moneda, mai ales cea antică, a atins cele mai înalte culmi ale măiestriei artistice, dar, în epoca medievală arta gravurii în metal a scăzut ca valoare artistică. Prin particularităţile sale, moneda reprezintă aşadar un izvor de o deosebită însemnătate pentru studierea istoriei, deoarece, aşa cum afirma marele numismat francez Ernest Babelon, ,,o colecţie de monede este un depozit de documente contemporane care n-au putut fi alterate în decursul timpurilor prin transcrieri greşite, prin interpolări voite, prin suprimări arbitrare sau inconştiente... Ele sunt martori oculari şi oficiali, chemaţi fără încetare să facă mărturisiri în vasta anchetă pe care ştiinţele istorice o întreprind din diferite puncte de vedere asupra trecutului omenirii; o monedă este, mai adeseori de cât se crede, singurul document autentic care a ferit de profanarea uitării, un eveniment istoric…[6].

Numismatica este în strânsă legătură cu arheologia care-i aduce la lumină monedele aflate în tezaure sau în descoperiri izolate şi care-i solicită în schimb informaţiile, rezultate din ,,citirea… şi interpretarea lor şi care pot contribui la elucidarea problemelor complexului arheologic respectiv.

Numismatica se foloseşte de paleografie şi de epigrafie pentru înţelegerea legendelor de pe monede care pot fi texte: greceşti, latineşti, chirilice, gotice, arabe, otomane etc., precum şi pentru descifrarea monogramelor şi prescurtărilor ce pot exista pe aversul sau reversul monedelor.

Heraldica este şi ea legată de numismatică furnizând elemente necesare pentru descifrarea şi interpretarea corectă a reprezentărilor heraldice de pe monede şi medalii. S-a constituit, în timp, chiar un domeniu aparte: heraldica numismatică.

Cunoştinţele privind sistemele de măsuri, după care sunt date valorile de pe monede sunt furnizate de metrologie. Se constată aşadar o strânsă interdependenţă între numismatică şi celelalte ştiinţe auxiliare ale istoriei. Preocupări numismatice cu caracter ştiinţific s-au manifestat de timpuriu, încă de la sfârşitul Evului Mediu. La sfârşitul secolului al XVI-lea au început să apară şi primele lucrări de specialitate cuprinzând descrieri de monede.

Regulile şi sistemul de lucru au fost puse la punct abia în secolul al XVIII-lea, de către abatele Joseph Hilarius Eckhel (1737-1798), care publica la Viena prima mare lucrare ştiinţifică despre monede: *Doctrina nummorum veterum*, în 8 volume între 1792-1798. Pe baza clasificărilor ştiinţifice şi sistematice a monedelor făcute de Eckhel se va dezvolta numismatica în perioada următoare. Cu el a început metoda ştiinţifică, precisă, în numismatică.

Tot în această perioadă, pe lângă marile biblioteci din capitalele europene: Paris, Londra, Roma, Berlin, Viena, Petersburg, au luat fiinţă cabinete numismatice care păstrau bogate colecţii de monede şi de medalii. Ulterior se vor înfiinţa, pe lângă aceste cabinete, Societăţi numismatice, ceea ce va încuraja dezvoltarea studiilor de specialitate[7].

În secolul al XIX-lea numismatica a fost introdusă în planurile de învăţământ ale diverselor Universităţi. Tot acum medaliile au fost incluse ca obiect de studiu al acestei discipline. S-a remarcat în acest sens lucrarea lui Th. E. Mionnet, *Descriptions des médailles antiques, grecques et romaines, avec leur degré de rareté et leur estimation*, vol. I-IV, Paris, 1807-1835. Drumul deschis de J. H. Eckhel a fost urmat, printre alţii, şi de marele savant Theodor Mommsen, care, prin lucrarea sa, *Geschichte des Römischen Münzwesens*, Berlin, 1860, punea bazele numismaticii ca ştiinţă

În ceea ce priveşte numismatica medievală, contribuţii ştiinţifice, critice şi analitice, au adus Joseph von Mader (1754-1815) şi Hermann Grote (1802-1895).

La sfârşitul secolului, A. Engel şi R. Serrure publicau primul tratat despre monedele medievale, *Traité de numismatique du Moyen-Âge*, Paris 1891-1895.

Numismatica a ocupat un loc important în Universităţi. Începuturile le găsim în 1738 în Germania, la Halle, când Johann Schulge anunţa înfiinţarea unui Colegiu particular la Universitate, unde va preda despre monede şi despre ştiinţa numismatică. În 1766 cursul a fost publicat sub formă de carte. Multă vreme numismatica s-a predat ca ştiinţă auxiliară a arheologiei. În 1801 s-a introdus la Universitatea din Coymbra şi la Biblioteca Publică din Lisabona. Astăzi Universităţile din Berlin, Hamburg, Heidelberg Göttingen, Braunschweig Münster oferă cursuri de numismatică.

Un alt aspect care a preocupat pe numismaţi a fost alcătuirea Corpusurilor de monede, a cataloagelor care să cuprindă emisiunile naţionale. În 1690 Franşois le Blanc a publicat la Paris un catalog privind monedele franceze. Iniţiativa a fost continuată de numismaţii maghiari, germani şi italieni. Un catalog important a fost alcătuit de Réthy Laszlo: *Corpus nummorum Hungariae*, în 2 volume - 1899, 1907, reeditat în 1958 la Graz. Mai menţionăm, *Corpus nummorum Italicorum*, Roma, 19 volume (1910-1940), *Corpus nummorum Poloniae*, I, sec. X-XI, 1939, a lui Marian Gumovski, *Östereichische Münzprägungen* (1519-1938), Viena, ed. a 2-a, 1948, autorii: W. Miller, A. Loehr, E. Holzmair.

La sfârşitul secolului al XIX-lea şi-a deschis lucrările la Bruxelles, primul Congres internaţional de numismatică (1891), celelalte ţinându-se la Paris (1901), Bruxelles 1910, Londra 1936, Paris 1953, Roma 1961, Copenhaga 1967, New York 1973, Berna 1979 etc.

Secolul XX s-a remarcat şi prin editarea marilor tratate de numismatică, cum ar fi: *Traité des monnaies grecques et romaines*, Paris 1901-1932, a lui Ernest Babelon.

În perioada interbelică, cât şi în aceea de după al doilea război mondial, odată cu extinderea cercetărilor arheologice, numismatica a înregistrat progrese remarcabile atât în ceea ce priveşte formarea la scară naţională a unor reputaţi specialişti, cât şi în ceea ce priveşte editarea unor instrumente de lucru şi a unor lucrări de specialitate. Acum au apărut numeroase dicţionare, lexicoane şi glosare numismatice, bibliografii şi corpusuri naţionale[8]. Ştiinţa numismatică universală a beneficiat în a doua jumătate a secolului XX de o serie de specialişti, dintre care cei mai mulţi sunt activi şi în prezent, şi, din rândul cărora enumerăm, cu regretul că spaţiul nu ne permite menţionarea tuturor: J. Lafaurie, Hélčne Huvelin, Jean Babelon, A. Chastagnol, M. Chistol, X. Loriot, D. Nany, J. J. Cabarrot, Philip Grierson, R. A. Caerson, Cecile Morrison, J. Werner, Arthur Pohl, Robert Göbel, Karl Pink, Martin Price, E. Bernareggi, Giuseppe Felloni, Giovani Pesce, Remo Capelli, I. Gedai, K. Biro-Sey, Todor Gerasimov, Eva Kolnikova, Jordana Jurukova, Vladislav Popovic, S. Suchodolski, Andrei Kunisz, Josef Junacek.

Preocupările numismatice pe teritoriul Ţărilor Române se pot fixa în secolul al XVI-lea când Nicolaus Olahus, în lucrarea sa ,,Hungaria…, redactată la Bruxelles în 1536, argumenta originea romană a românilor prin limbă şi prin mărturii numismatice[9]. În secolele următoare moneda a constituit sursă istorică şi pentru Miron Costin (*De neamul moldovenilor*) şi Dimitrie Cantemir (*Hronicul vechimii romano-moldo-vlahilor, Descriptio Moldaviae*).

În secolul XVIII şi în cel următor preocupările pentru studierea monedelor antice au sporit, activitatea concretizându-se în apariţia unor lucrări de specialitate. Astfel[10], în 1748 Marin Schmeizel îşi publica la Halle lucrarea: *Erläuterung Gold und Silberner Münzen von Siebenbürgen* (Interpretarea monedelor de aur şi de argint ale Transilvaniei), urmată, peste un veac (1840) de o alta, a lui Michad Acknerfi, *Die antiken Münzen - eine Quelle der alterer Geschichte Siebenbürgens* (Monedele antice o sursă a istoriei antice a Transilvaniei).

Modele antice l-au preocupat şi pe Damaschin Bojincă care publica, în 1832-1833, lucrarea *Anticele romanilor*, precum şi pe Mihail Ghica, care ne-a lăsat şi primul catalog numismatic: *Răgazurile mele sau desfătări numismatice* (1834-1842).

La mijlocul secolului al XIX-lea preocupările numismatice cu caracter ştiinţific se intensifică, paralel cu avântul editării documentelor scrise, necesare scrierii istoriei naţionale. O contribuţie remarcabilă a avut publicistul şi colecţionarul de monede şi antichităţi Cezar Bolliac (1817-1881). El este socotit - pe bună dreptate - ctitorul numismaticii româneşti[11].

În anul 1855 colecţia sa cuprindea cca 3500 de monede de aur, argint, bronz, precum şi numeroase piese antice. Peste zece ani, o bună parte din ele le va dona Muzeului Naţional de Arheologie creat de Al. Ioan Cuza, punând astfel bazele Cabinetului Numismatic al acestuia, cabinet care funcţionează şi astăzi.

În 1868, Cezar Bolliac, care între timp a devenit membru al Societăţii franceze de numismatică şi arheologie, a iniţiat un curs general de numismatică la Universitatea din Bucureşti, urmat de 37 de elevi şi studenţi.

Continuator al activităţii lui Cezar Bolliac a fost academicianul D. A. Sturza (1833 - 1914) care s-a remarcat nu numai prin dragostea de monede şi studiile asupra lor dar mai ales prin crearea în 1910 a Cabinetului numismatic al Academiei Române al cărui fond l-a tot îmbogăţit până la sfârşitul vieţii sale.

Cel care a dus mai departe ,,pasiunea… înaintaşilor săi devenind profesionist şi întemeietor al şcolii româneşti de numismatică a fost academicianul Constantin Moisil (1876 - 1958)[12].

Menţionăm pe scurt câteva din realizările sale în acest domeniu: îmbogăţirea colecţiei Cabinetului Numismatic al Academiei al cărui director a fost, începutul catalogării, clasificării şi studierii în amănunţime a pieselor numismatice aflătoare în Cabinet; activitatea deosebit de intensă desfăşurată în cadrul Societăţii Numismatice Române (creată în 1903 şi care era în primele decenii ale secolului singurul for numismatic din ţară) şi la Buletinul Societăţii Numismatice Române; eforturile deosebite depuse pentru înfiinţarea unui nou periodic, de data aceasta sub egida Academiei Române, ,,Studii şi Cercetări Numismatice… al cărui redactor a fost până la moarte; creator al unei catedre de numismatică la Şcoala de Arhivistică care funcţiona pe lângă Arhivele Statului din Bucureşti (al cărui director era) devenind ,,ctitorul învăţământului regulat de numismatică din ţara noastră….

În momentul de faţă şcoala românească de numismatică se bucură de un binemeritat prestigiu internaţional fiind prezentă activ la numeroasele congrese numismatice care se desfăşoară în lume, precum şi la realizarea diverselor publicaţii internaţionale: ,,Coin Hoards… (Londra), ,,Numismatic Literature… (New York) şi altele.

La ora actuală se editează câteva periodice de specialitate: ,,Studii şi Cercetări de Numismatică…, ..Buletinul Societăţii Numismatice Române…, ,,Cercetări Numismatice… (sub egida Muzeului de istorie al României prima apariţie anul 1979). Alături de Constantin Moisil, cât şi după moartea acestuia s-au remarcat studiile numismatice[13] (antică, medievală şi modernă) ale lui: A. Resch, Nicolae Docan (n.? - 1933), C. Secăşeanu, Costin C. Kiriţescu (1878 - 1965), Ilie Minea (1881 - 1943), Oct. Luchian (1903 - 1981), Gh. Buzdugan (1902 - 1980), Aurel Golimas (n. 1908-1995), Emil Condurachi (1912 - 1987), Bucur Mitrea (n. 1909-1996), Oct. Iliescu (n. 1919), Constantin Preda (n. 1925), Gh. Poenaru - Bordea (n. 1937), Petre Diaconu (n. 1924), Judita Winkler (1925 - 1987) şi alţii.

Numismatica cuprinde: istoria monedei, numismatica descriptivă, metrologia, numismatică, circulaţia monedei[14].

Istoria monedei cuprinde trei perioade: antică, medievală şi modernă; iar sub aspect cronologic ţine cont de periodizările fiecărei ţări.

Invenţia monedei ca mijloc de schimb comercial s-a atribuit multă vreme fenicienilor, fapt valabil pentru regiunea mediteraneană, pentru că în alte regiuni ca Asia, America Precolumbiană - moneda a fost o creaţie locală având şi alte forme.

După invenţia monedei s-a căutat forma cea mai comodă şi cea mai utilă în procesul de schimb. Totuşi, după o legendă greacă, legislatorul Solon ar fi bătut monede cât roata carului, ca să dezveţe pe cetăţeni de acumulări monetare. În insula Yap din arhipelagul Carolinelor (Pacificul Occidental) se folosesc şi azi bani de piatră, care se pot purta în buzunar fiindcă sunt nişte discuri de piatră găurite la mijloc (ca nişte pietre de moară) ca să poată fi înşiraţi pe o prăjină şi duşi de doi oameni; monedele cu valoare maximă (azi ieşite din uz) aveau 3,5 m în ţ şi cântăreau până la 5 tone. Pe insulă carierele de piatră lipsesc, piatra monetară se aduce pe plute de la mare distanţă.

Banii mari, posesorul şi-i ţinea în faţa casei ca semn al averii. Cu o monedă de o jumătate de metru în ř se puteau cumpăra 1000 de nuci de cocos sau un purcel; iar cu una de 1,3 m în ř se putea cumpăra o canoe sau o nevastă.

Formele banilor vechi erau însă între cele mai neaşteptate; se foloseau colţi de câine (în insula Salomon din Pacific); pe Coasta de Fildeş aveau formă de brăţară; în Zimbawe erau sub formă de clopoţei de bronz; în câteva ţări orientale se turnau sub formă de pomi cu frunze discoidale perforate - posesorul rupându-şi câte ,,frunze… îi trebuiau; sub formă de cuţite în China.

Unele din cele mai vechi monede în sens modern s-au confecţionat din electrum[15] - un aliaj natural din aur şi argint în colonia grecească Lidia din Asia Mică în secolul VII î.Hr. Acestea au fost emise sub forma unor lingouri pe care se aplica un sigiliu, o marcă rudimentară, dându-le astfel caracter oficial. Din secolul VI e.n. moneda a devenit un monopol regal, un monopol al suveranului în general. În 512 î.Hr. regele Persiei a emis darici de aur şi sigilii de argint cu efigia sa, metodă folosită de toţi cei care i-au urmat la tron.

În antichitate grecii utilizau pentru monede denumirile folosite pentru greutăţi fiindcă ele reprezentau o greutate echivalentă în metal preţios. Cele mai folosite erau: a) halcousul - era din aramă şi echivala cu 1/3 din obol; b) obolul = 1/6 din drahmă; c) drahma, din argint echivala cu 6 oboli; d) staterul era din aur şi echivala cu 4 drahme; e) talantul care echivala cu 60 mine = respectiv cu 600 drahme. Obolul = 0,728 gr., drahma = 4,36 gr.

Mina şi talantul erau monede de calcul, corespondenţa lor valorică se realiza în funcţie de greutatea metalului ce-l deţineau.

Romanii au folosit lingoul care era o bucată de metal topit, un aliaj din cupru şi zinc, turnat apoi într-o formă specială. Primele monede romane (sec. V î.Hr.) au fost libra = 327,45 gr. şi uncia = 27,28 gr. cu subdiviziunile lor. Erau din aramă. Apoi, în primele secole ale Imperiului s-au bătut denarii din argint (denarius în latină înseamnă = 10, valora 10 aşi) iar din aur = aureus-ii.

Un denar cântărea 3,41 gr. iar un aureus cântărea 7,8 gr. Tot atunci mai circula şi o monedă de aramă asul = 13,4 gr. şi sesterţiul = 27, 2 gr. care era şi unitate monetară.

În Evul Mediu moneda s-a diversificat, sistemele monetare s-au înmulţit în fiecare stat. Monedele bizantine s-au emis o lungă perioadă de timp, adunându-se astfel o mare cantitate de metal.

În general, în plan numismatic separarea Imperiului roman în două state a fost stabilită în anul 498 când Anastasius I (491 - 518) a realizat o reformă monetară. Acesta a emis monede de bronz, dintre care mai importante erau: follis şi jumătate de follis[16].

Ca monede de argint, în Evul Mediu au continuat să fie emise două specii create de Constantin cel Mare (306 - 337); milliarense (4,55 gr.) şi siliqua (2.73 gr.). La mijlocul secolului al XI-lea s-au bătut pe lângă monede plane şi monede concave (skyphate). Moneda de aur a Imperiului bizantin a fost solidus-ul (4,55 gr.) creat tot de Constantin cel Mare şi care a continuat să fie emisă şi în Evul Mediu.

Avea două diviziuni: semis sau semissis = 1/2 solidus şi triens sau tremissis = 1/3 solidus. Către sfârşitul secolului al X-lea se schimbă denumirea în nomisma din care s-au bătut şi exemplare concave (skyphate).

Moneda medievală are ca unitate ponderală din sec. IX - marca cântărind cca. 218 gr. Ea nu era fixă, varia de la stat la stat, de la oraş sau provincie precum şi după tipul de monedă care se bătea din ea. Spre exemplu, în Europa marca cântărea între 107 - 280 gr.

Moneda etalon medievală a fost succesiv: dinarul, grosul, talerul. Menţionăm în continuare câteva emisiuni monetare care au avut o calitate mai intensă.

Dinarul a cărui denumire a fost luată după denarul roman era din aur în lumea arabă şi din argint în apusul Europei şi în Peninsula Balcanică.

Pfenigul a fost adoptat de statele germane. O largă circulaţie în secolul X au cunoscut pfenigii de Friesach, emişi de arhiepiscopii de Salzburg de Carinthia (de Friesach). Acest tip de monedă s-a răspândit şi în Anglia luând denumirea de peny.

Hiperperii în Bizanţ erau din argint, bronz, aur.

Un loc deosebit l-au ocupat emisiunile bizantine ale perperilor[17]: de aur, de argint şi bronz. Această monedă a fost emisă prima dată de împăratul Alexis I Comenul (1081 - 1118) în cadrul marii sale reforme monetare din anii 1092 - 1093. După dezmembrarea Imperiului bizantin la 1024 perperul a fost bătut de Imperiul de la Niceea, iar după 1026 (anul restaurării Imperiului) s-au emis în continuare perperi până la sfârşitul domniei lui Andronic al III-lea (1325 - 1328)[18].

În secolul XII în statele germane se scot piese noi, de mari dimensiuni, din argint, cu o singură faţă, numite bracteate (însemnând bani de tinichea, care, fiind foarte subţiri, sunau, foşneau);

În a doua jumătate a secolului al XIII-lea în Anglia se emite o nouă monedă de argint - sterlingul (în limba engleză: easterling = monedă de vest), iar în Austria creiţarul (avea o cruce pe revers, în germană kreutz = cruce); la Florenţa apare florinul (monedă de aur), denumire care vine fie de la oraş, fie de la floarea de crin de pe avers. Inspirat de florin va apare guldenul de aur şi argint în Germania. Acestor monede li se alătură în 1284 ţechinul (sau ducatul), emis din aur de dogele veneţian Ioan Dandolo[19].

Alte categorii de monede care au circulat în centrul, răsăritul şi sud-estul Europei, au fost: dinarii arpadieni şi angevini, urmaţi de ducaţi în secolul XV, jumătăţi de dinari numiţi oboli, dinari şi bani de Slovenia (din secolul XIII), groşii, primii emişi în Franţa în oraşul Tours (grosii touronenses) apoi în Boemia, la Praga, în statele din Peninsula Balcanică, în Polonia, la Riga, Danzig şi asprii de argint otomani.

Asprul era o monedă otomană cântărind curca 1,20 gr. cu titlul ridicat al argintului: 900% la sfârşitul secolului al XIII-lea, la primele emisiuni. Ulterior titlu aurului va scădea neîncetat ca şi greutatea sa. Prima oară asprul a fost emis fie de Osman I (1288 - 1320) fie de urmaşul său Orhan (1326 - 1359)[20]în 1327 la Brusa. Deprecierea acestei monede va începe sub Baiazid (1347 - 1403). În Ţările Române asprul a pătruns în secolul al XV-lea şi va deveni, în Ţara Românească ,,principala monedă… timp de aproape un secol[21]. La sfârşitul secolului al XVI-lea a avut loc în Europa o depreciere generală a argintului, ceea ce a determinat şi dispariţia treptată din circulaţia Ţărilor Române a asprului otoman care suferise deprecieri masive. El a fost înlocuit cu alte monede otomane de argint şi de aur de valoare mai ridicată.

Către sfârşitul Evului Mediu este bătut talerul de argint (sfârşitul secolului XV) care, din Austria se va răspândi, în secolele următoare în Olanda, în statele germane şi apoi în toată Europa, (din argint şi aur). În secolele XVII şi XVIII, alături de talerii olandezi, vor circula gulzii de aur, ludovicii de aur (Franţa) şi fredericii de aur (Germania).

Cât priveşte Ţările Române, în secolul XIV, în Ţara Românească şi Moldova s-au bătut primele emisiuni monetare proprii: ducaţii de argint şi groşii de argint. Subdiviziunile au fost de bronz şi aramă. Acestea erau integrate sistemului monetar balcanic, al Ungariei şi al Poloniei. În secolul XV - 1482 emisiunile Ţării Româneşti încetează, iar la sfârşitul secolului XVI cele ale Moldovei. În Ţările Române au continuat să circule monede otomană a jucat un rol deosebit în viaţa economică a Ţărilor Române.

După cum se poate constata moneda suferă, asemenea unei fiinţe de atingerea anilor; moneda ,,îmbătrâneşte şi moare…, în sensul că unele piese au fost efemere, au dispărut repede din circulaţie, iar altele au fost şi sunt deosebit de longevive.

Numismatica descriptivă se ocupă de imaginile aflate pe cele două feţe ale monedei, de tehnica realizării lor. Imaginile sunt de două feluri: a) de tip heraldic, înfăţişând stema ţării, a oraşului, blazonului suveranului sau a şefului statului unde s-a emis moneda. Sunt caracteristice Evului Mediu şi epocii moderne.

b) tipul iconografic (de portret) reprezentând pe suveran este tipul predominant în moneda antică. Pe feţele monedei se află legenda ei, respectiv numele suveranului denumirea ţării şi în epoca modernă se indică şi valoarea ei.

Monedele pot fi: *monofaciale* (reprezentări, pe o singură faţă); şi *bifaciale* - au reprezentări pe ambele feţe.

Tot numismatica descriptivă se mai ocupă şi de dimensiunile, forma, greutatea, metalului, inscripţia, locul emiterii.

Pe baza cercetărilor din cadrul acestei ramuri a numismaticii generale se pot stabili emitenţii, monetăriile, data emiterii lor. Adică se furnizează istoriei elemente de detaliu şi de preciziune faţă de care ştirile furnizate de monedă ca izvor nu s-ar putea utiliza.

Metrologia numismatică se ocupă de sistemul de măsuri şi de cel valoric al monedelor, de etalonul monetar, de acoperirea lor în aur[22].

În istoria numismaticii au existat mai multe sisteme monetare, lucru care a îngreunat schimbul şi circulaţia monedelor cât şi operaţiile bancare. Teoretic s-a adoptat şi pentru monede sistemul zecimal al greutăţilor, unitatea adoptată având multipli şi submultipli cu diferenţe multiplicate cu zece. În practică însă s-a admis ca numai etalonul (unitatea monetară) să fie împărţit corespunzător: unitate - decima - sutimea, dar în fiecare ţară există câte un etalon care constituie moneda naţională (franc, marcă, florin, coroană, leu etc.).

Fiecare ţară bate moneda în funcţie de posibilităţile sale economice, de unde variaţia titlurilor monedelor, a valorii lor intrinsece. Titlul monedei reprezintă raportul între greutatea metalului preţios (aur, argint) şi greutatea totală a monedei. pe baza titlului se pot face calculele privind corespondenţele dintre diferitele sisteme monetare.

Numismatica nu rămâne, pentru că nu poate rămâne la aspectele descriptive şi de metrologie, ea studiază moneda în toată complexitatea ei. În acest sens, un loc important îl ocupă circulaţia şi rolul monedei în viaţa economică a ţării[23].

Referitor la rolul monedei, este interesantă şi perfect valabilă afirmaţia întemeietorului şcolii româneşti de numismatică C. Moisil: ,,monedele au fost în toate timpurile în primul rând instrumente comerciale, mijloace de schimb care au determinat şi favorizat propăşirea economică a popoarelor. Deci ele trebuie studiate şi din punct de vedere al valorii lor intrinsece, al circulaţiei, al rolului ce au avut în dezvoltarea economică a omenirii. Numismatica nu cuprinde numai ştiinţa monedelor, adică studiul tipurilor inscripţiilor, a stemelor de pe monede sau al măiestriei artistice în care sunt lucrate ci şi istoria monetară care studiază monedele ca factori economici, ca bani…[24]. Rolul lor a fost întotdeauna, ca şi astăzi să înlesnească schimbul, să fie ,,instrumente comerciale…[25].

Între fenomenele circulaţiei monetare şi viaţa societăţii din mijlocul căreia a luat naştere moneda, există o strânsă legătură. Existenţa banilor şi aspectele variate ale mişcării acestora indică diferitele trepte de dezvoltare a producţiei sociale în epoci şi locuri diferite.

Rolul de bani l-au avut de-a lungul timpului diverse metale (aramă, bronz) pentru ca ulterior aurul şi argintul să rămână preponderent. Acest lucru s-a datorat unor calităţi deosebite ale acestora care le-au făcut mai apte pentru îndeplinirea rolului de bani: omogenitatea substanţei, divizibilitatea perfectă, valoarea mare într-un volum mic, o greutate mică nealterabilă.

Banii au reprezentat o marfă specifică care a jucat un rol deosebit, pe lângă valoarea de întrebuinţare specială ca marfă, ei au dobândit şi o valoare de întrebuinţare generală care a decurs din funcţiile lor specifice, respectiv în cadrul circulaţiei de mărfuri, ei au căpătat funcţia de echivalent general. Pe de altă parte, banii au exprimat relaţiile de producţie dintre producătorii de mărfuri, dar şi mijlocul prin care aceştia puteau schimba între ei diferite produse.

În cadrul producţiei de mărfuri, banii au îndeplinit următoarele funcţii: măsură a valorii, mijloc de circulaţie, mijloc de acumulare sau tezaurizare, mijloc de plată, bani universali. Funcţia banilor ca măsură a valorii constă în faptul că banii oferă lumii materialul pentru a-şi exprima valoarea, stabilindu-se un raport de egalitate între marfă şi bani care au funcţia de măsură a valorii deoarece ei însuşi sunt o marfă şi deci au valoare. Expresia bănească a valorii mărfii constituie preţul mărfii care este direct proporţional cu valoarea ei şi invers proporţional cu valoarea banilor.

Când în secolele XVI - XVIII au fost descoperite bogatele zăcăminte de aur şi de argint din America, în urma creşterii productivităţii muncii, timpul de muncă socialmente necesar pentru extragerea metalului preţios a scăzut masiv şi în Europa s-a produs o adevărată ,,revoluţie… în domeniul preţurilor. A scăzut valoarea banilor şi a avut loc o urcare generală a preţurilor. Funcţia banilor ca mijloc de circulaţie este asigurată de faptul că schimbul de mărfuri se efectuează prin intermediul banilor care înlesnesc cumpărarea şi vinderea mărfurilor. Aşadar, procesul circulaţiei în ansamblu este un proces al circulaţiei mărfurilor şi al banilor.

Una din cele mai importante funcţii îndeplinite de bani a fost aceea de mijloc de acumulare sau tezaurizare. Acest lucru decurge din faptul că banii erau un echivalent general, iar deţinerea lor dădea posibilitatea de a obţine în schimb orice marfă, devenind astfel întruchiparea generală a bogăţiei sociale şi implicit a puterii. Această calitate a banilor de a da forma socială a bogăţiei sociale şi implicit a puterii. Această calitate a banilor de a da forma socială a bogăţiei a determinat şi tendinţa producătorilor de mărfuri de a-i tezauriza. Tezaurizarea la rândul ei a îndeplinit funcţii variate în condiţiile circulaţiei monetare. Cantitatea de aur şi argint s-a adaptat spontan la necesitatea circulaţiei mărfurilor. Când însă a avut loc o creştere a producţiei de mărfuri, necesităţile sporite de bani erau acoperite prin reintrarea în circulaţie a unei părţi a monedelor texaurizate. Acest rol de retragere spontană sau de atragere a acestora a putut fi îndeplinit de funcţia de tezaurizare numai în condiţiile caracteristice existenţei banilor de aur şi argint.

O circulaţie monetară internă determină şi un schimb de produse intens, rezultat al intensităţii vieţii economice. Aria de răspândire a unui tip de monedă reflectă puterea circulatorie a ei, rezultat al calităţii intrinsece a monedei care este determinată la rândul ei de o economie prosperă.

Hărţile cu descoperirile numismatice reflectă legăturile strânse între diferite regiuni precum şi anumite caracteristici ale circulaţiei monetare într-o perioadă dată.

Medalistica

Obiectul acestei ramuri a numismaticii îl constituie studiul medaliilor. Termenul derivă din lat. metallum, i - prin care se desemna o piesă din metal care avea forma unei monede, cu reprezentări pe ambele feţe şi confecţionate cu ocazia sărbătoririi unei persoane sau a unui eveniment. Nu avea putere circulatorie.

Medaliile au caracter aniversativ, jubiliar, comemorativ.

Cea mai veche medalie este socotită a fi piesa de 10 drahme care a fost bătută de atenieni în 480 î.Hr. Când au obţinut victoria împotriva perşilor de la Maraton.

În perioada română medalia capătă un caracter politic, în perioada imperială medalia devenind un puternic mijloc de propagandă.

După o perioadă de aproximativ opt secole timp în care nu s-a emis medalii, în sec. XIII ea reapare în oraşele italiene, arta medalistică perfecţionându-se în secolele ce au urmat. Oraşele germane vor ocupa locul al doilea după cele italiene. Augsburg-ul şi Nürenberg-ul vor fi primele care în secolul al XVI-lea au utilizat maşina de bătut monede şi medalii care a înlocuit tehnica turnării utilizată până la acea dată. Medaliile au fost mai bine realizate din punct de vedere artistic în comparaţie cu monedele, aici triumfând arta gravurii.

Medalia ca şi moneda constituie un preţios izvor istoric transmiţând contemporanilor şi urmaşilor săi imagini din trecut, chipurile unor personalităţi politice, culturale, artistice, mentalităţi. După cum medalia furnizează de asemenea şi informaţii preţioase, privind nivelul tehnic şi artistic atins în epoca respectivă în ceea ce priveşte arta medalistică.

BIBLIOGRAFIE

BERCIU, DRĂGHICESCU ADINA, *Ştiinţele auxiliare ale istoriei,* partea I, Bucureşti, Tipografia Universităţii 1988, p. 127 - 151.

BUZDUGAN, GEORGE NICULIŢĂ, *Medalii şi plachete româneşti*, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1971.

Dicţionar de istorie veche a României (peleolitic - sec. X), Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1976, p. 433.

EDROIU, NICOLAE, *Introducere ştiinţele auxiliare*, Curs, Cluj - Napoca, 1992, p. 131 - 158.

GOLIMAS, AUREL, GHEORGHE, CRISTACHE, *Bibliografie numismatică românească. Bibliografie numismatică daco - romană,* Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1984.

GRAMATOPOL, MIHAI, *Documentarea istorică prin iconografia numismatică,* În: R.M., nr. 1, 1967.

ILIESCU, OCTAVIAN, *Moneda în România,* Bucureşti, Ed. Meridiane, 1970 *L'Histoire et ses mčthodes,* sous la direction de Charles Samarand, Bruges, 1961, p. 329 - 389.

Einführung in das Studium der Geschichte, gerausgegeben von Walter Eckermann und Hubert Mohr, Berlin. 1966, p. 483 - 484.

CHIRIŢESCU, COSTIN, C. *Sistemul bănesc al leului şi precursorii lui,* I, Bucureşti, 1964.

CHIRIŢESCU, COSTIN, C., *Moneda. Mica enciclopedie,* Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclop., 1982.

LUCHIAN, OCT., BUZDUGAN C-TIN; OPRESCU C-TIN, *Monede şi bancnote româneşti,* Bucureşti, Edit. Sport - Turism, 1977, Introducerea.

MOISIL, CONSTANTIN, *Problemele numismatice în România,* În: BSNR XIV, 1919.

MOISIL, CONSTANTIN, *Istoria monedei în România,* În: CNA, I, 1920, p. 72 - 76; II 1921, p. 78 - 86, III 1922, p. 71 - 74.

MOISIL, CONSTANTIN, *Problemele de numismatică românească,* În: DAR nr. S.I. tom. XXII, Bucureşti, 1940.

NEGREA, RADU, *Moneda. De la scoicile - monedă la cecul electronic,* Bucureşti, Edit. Albatros, 1988.

PREDA CONSTANTIN, *Moneda antică în România,* Bucureşti, E.A., 1969.

SACERDOŢEANU, AURELIAN, *Cursul de Ştiinţe auxiliare ale istoriei,* dactilografiat, p. 135 - 145.